

Львівський державний університет внутрішніх справ

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ

**Збірник тез
Міжнародного круглого столу**

23 лютого 2023 року

Львів

УДК 355.01(477-651.2:470-651.1)
В41

Рекомендовано до розміщення в електронних сервісах ЛьвДУВС
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 29 березня 2023 року № 9)

Упорядники:

Л. В. Павлик, кандидат юридичних наук;
У. О. Цмоць

Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки :
В41 збірник тез Міжнародного круглого столу (23 лютого
2023 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів :
Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023.
252 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників Міжнародного
круглого столу «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні
уроки», який відбувся 23 лютого 2023 року у Львівському держав-
ному університеті внутрішніх справ.

Відповідальність за достовірність фактів, статистичних
даних, точність поданого матеріалу покладається на авторів.

Опубліковано в авторській редакції.

The collection contains abstracts of the reports of the
participants of the International Round Table "War in Ukraine:
Conclusions and Unlearned Lessons", which was held on February 23,
2023 at the Lviv State University of Internal Affairs. Published in the
author's edition. Responsibility for the reliability of facts, statistical
data, and the accuracy of the presented material rests with the authors.

УДК 355.01(477-651.2:470-651.1)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2023

ВИСНОВКИ ТА УРОКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ (РІК СТІМКИХ РЕФОРМ У СФЕРІ ПРАВА)

**Вельмишановні учасники засідання круглого столу –
засідання з моторошною, але відвертою назвою
«Війна в Україні:
зроблені висновки та незасвоєні уроки»!**

Моторошною тому, що йдеться не про історичні події, але водночас обнадійливо, бо ми можемо говорити про це з перспективою, а значить – Україна є, Україна непоборна!

Минає рік новітньої війни нашого народу проти російських окупантів...

Перші висновки, які можемо зробити: ми вистояли як Нація, ми маємо низку стратегічних перемог на різних фронтах, а отже, ми обов'язково переможемо і відбудуємо нашу державу, яка посяде гідне місце у Європейському Союзі.

Українці продемонстрували, що Воля, Незалежність, Свобода, Демократія, Правда, Справедливість – це не просто слова, а поняття, наповнені конкретним змістом, за які ми готові боротися до останнього.

Попри це, необхідно визнати, що шлях, який пройшла Україна за цей рік війни, був дуже тернистим. Не все вдавалося одразу, окремі рішення потребували корегування, перегляду та навіть скасування. Були й запізнілі...

Не всі громадяни України виявилися свідомими і патріотами. На жаль, ще до сьогодні трапляються намагання незаконно покинути межі держави, виявляються факти сприяння ворогу, колабораціонізму, зловживання з гуманітарною допомогою, спроби нажитися на війні тощо.

Цілком очевидно, що війна позначилася на всіх сферах суспільного життя, але я, як фахівець у сфері права, хотів би зосередитися, власне, на правовому аспекті.

Мусимо визнати, що нормативне регулювання у сучасному українському суспільстві – це не просто тексти кодексів

та інших правових актів, це одна з основ функціонування всіх напрямів життєдіяльності держави, зокрема політичної, соціальної, економічної, безпекової, правоохоронної тощо. І що якіснішим є відповідне регулювання, то ліпше та ефективніше функціонуватиме відповідна сфера.

Загальна оцінка правового регулювання за рік війни така: попри надскладні виклики, державний апарат працює; органи, які покликані забезпечувати законність, правопорядок, захист прав і свобод людини та інтересів держави, виконують свої функції; триває судова реформа тощо.

А більш прискіпливий погляд на цю сферу дозволяє відзначити певні тенденції.

Найперше – це те, що станом на сьогодні вся система конституційного механізму, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина працює за правилами воєнного стану. Саме тому особливої актуальності набувають питання втручання держави у сферу приватних інтересів громадян, обґрунтованості дискреційних повноважень органів державної влади та обмеження прав і свобод людини в особливий період воєнного стану. Однак закріплення переліку прав людини, які не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Влада та суспільство розуміють, що за будь-які спроби неправомірного використання режиму воєнного стану уповноваженими особами законодавчо визначена відповідальність. Тобто можна констатувати, що, попри війну, Україна максимально можливо дотримується принципів захисту прав і свобод громадян.

Не можна також обійти увагою таке необхідне і своєчасне врегулювання сфери трудових відносин в умовах війни. Зрозуміло, що врегулювання цієї галузі правовідносин має надзвичайно важливе значення для суспільства. Праця дає можливість людям отримувати доходи, а відтак, і задовольняти життєві потреби свої та своїх близьких. Очевидно, що воєнний стан зумовив перегляд усталених підходів до регулювання трудових відносин. Цю функцію виконав прийнятий Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від

15.03.2022 р. № 2136-IX. Із поміж суттєвих змін у цій сфері варто відзначити: доповнення КЗпП України новою главою, яка передбачає особливості та порядок регулювання трудових відносин суб'єктів малого та середнього підприємництва; передбачення нового виду трудового договору – Трудовий договір з нефіксованим робочим часом; зміни та розширення статті 29 КЗпП України, яка визначає обов'язки роботодавця до початку роботи, тощо.

Попри воєнний стан, Верховною Радою України зроблено низку кроків із метою вдосконалення також цивільного законодавства України і законодавства з охорони прав та інтересів учасників приватних відносин. Наприклад, прийнято нові закони України «Про акціонерні товариства», «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому», «Про дерадянізацію законодавства України» тощо.

Чи не найбільш вагомим змін зазнала сфера функціонування кримінальної юстиції. І це логічно, адже державі було потрібно миттєво реагувати на збройну агресію окупаційних військ, численні прояви насильства щодо громадян, порушення їхніх невід'ємних конституційних прав тощо.

Із-поміж законодавчих змін у цій сфері варто відзначити доповнення КК України ст. 111-1, якою встановлено відповідальність за вісім форм колабораційної діяльності; вдосконалено ст. 114-1 КК України, якою встановлено відповідальність за несанкціоновані поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україні, рух та переміщення, розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану; доповнено КК України і ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» тощо.

Кримінальне законодавство України також зазнало оновлень у частині: введення кримінальної відповідальності за крадіжку гуманітарної допомоги; криміналізації виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної

агресії російської федерації проти України, глорифікації (прославлення) її учасників; доповнення новою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України»; звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого; пом'якшення кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі тощо.

Окремо потрібно відзначити і законодавче посилення кримінально-правових санкцій за низку кримінальних правопорушень, учинених в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, законами України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 3 березня 2022 року відповідними ознаками доповнено норми, які передбачають відповідальність за основні майнові посягання.

Рік, що минає, став роком викликів і для кримінального процесуального права. КПК України було змінено майже двома десятками законів, а також одну норму було визнано неконституційною рішенням Конституційного Суду України № 3-р(II)/2022 від 08.06.2022.

На окрему увагу заслуговує поява розділу IX-2 КПК України – «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», що має надзвичайно важливе значення для розслідування злочинів, учинених на території України і віднесених до юрисдикції Суду.

Основні зміни до КПК України стосуються: особливостей здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану; оформлення постанов та фіксування кримінального провадження; залучення спеціаліста; тимчасового вилучення та арешту комп'ютерних систем або їх частин; спеціального досудового розслідування та судового провадження; примусо-

вого годування; застосування запобіжних заходів; проведення слідчих (розшукових) дій; вирішення питання щодо заміни покарання у виді довічного позбавлення волі; ознайомлення з матеріалами кримінального провадження після набрання судовим рішенням законної сили (задля імплементації рішень ЄСПЛ) тощо.

Крім того, війна спричинила нові виклики, які раніше не були відомі системі кримінальної юстиції України, – наприклад, необхідність реагування на міжнародні злочини, зокрема воєнні злочини та злочини агресії.

4 липня в м. Лугано (Швейцарія) було представлено План відновлення України, який стосується і питань розвитку системи кримінальної юстиції під час та після завершення агресії РФ проти України. Для забезпечення виконання цього плану, а також для виконання однієї з рекомендацій Європейської Комісії щодо статусу України на членство в Європейському Союзі, наданих у червні 2022 року, наказом Генерального прокурора від 11 листопада 2022 року № 248 створено Міжвідомчу робочу групу з розроблення проєкту Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України, який мав би забезпечити:

- впровадження системи управління органами правопорядку, орієнтованої на результат – вирок суду;
- формування політики запобігання злочинам;
- цифровізацію і впровадження e-case management – електронної системи управління кримінальними провадженнями;
- забезпечення оперативності правосуддя і розширення шляхів позасудового врегулювання, зокрема, розширення можливостей угоди зі слідством при забезпеченні захисту інтересів потерпілого і держави;
- вдосконалення взаємодії органів правопорядку;
- підзвітність і відкритість, а також впровадження системи оцінки ефективності діяльності органів правопорядку;
- встановлення механізмів внутрішнього контролю та запобігання корупції, перевірки доброчесності для представників усіх інститутів кримінальної юстиції на підставі єдиних критеріїв і стандартів;

– посилення міжнародного співробітництва та інтеграцію у міжнародні мережі.

Попри це, досі не вирішеними є питання створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та забезпечення функціонування компенсаторних механізмів для потерпілих від воєнних злочинів (майновий аспект).

Що ж стосується реалізації законодавства, то станом на сьогодні, попри наявні виклики та перешкоди, українські суди продовжують фахово виконувати свої завдання. З введенням в Україні воєнного стану, враховуючи неможливість здійснення судочинства на окремих територіях нашої Батьківщини, в оперативному порядку відбувалися зміни територіальної підсудності судових справ і тим самим було максимально забезпечено пряму дію ст. 55 Конституції України. Врешті, запровадження воєнного стану не стало підставою для зупинення перебігу процесуальних строків.

Варто наголосити, що попри все продовжують активно працювати робочі групи з оновлення кримінального та цивільного законодавства України, забезпечуючи ефективне функціонування механізмів регулювання відносин у відповідних сферах.

А назагал треба відзначити, що кожен крок законодавця, кожний новий нормативний акт має і позитивні моменти, і недоліки. Власне їх виявлення та обговорення є предметом нинішнього засідання.

Бажаю учасникам круглого столу цікавих дискусій і плідної праці!

Роман БЛАГУТА,
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

А. О. Авраменко,
аспірант кафедри теоретичної психології
Інституту управління, психології та безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

НЕВРОТИЧНИЙ ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ПРОТИ НАРЦИСИЧНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ

У всьому індустріально розвиненому світі молоді люди зараз стикаються з набагато жорсткішими проблемами соціальних та економічних умов, порівняно з їх батьками. Стрімкий прогрес, соціальна, економічна нестабільність, постійне реформування соціальних інститутів та й зрештою, російсько-українська війна, яка накладає відбиток на усі сфери життя наших співгромадян, – усе це накладає свій відбиток на психіку сучасної молоді особи. До того ж, вимоги до конкурентноздатності на ринку праці фахівця, та пильне око батьків, що готові робити з власних дітей всесторонньо обдарованих універсалиїв, задають тон у формуванні молодого покоління, а подекуди призводять до неврозів особистості.

У цьому дослідженні маємо мету прослідкувати, на скільки культурні зміни особистості молоді людини зросли у порівнянні з попередніми поколіннями за останні десятиліття.

Перфекціонізм як особистісна властивість широко визначається як поєднання надмірно високих особистих стандартів і надмірно критичної самооцінки. (Фрост, Мартен, Лахарт і Розенблейт, 1990). Він є багатовимірним і досліджувався за допомогою різних моделей. Дослідники використовували як окремі моделі, так і їх складові субвиміри (наприклад, Frost та ін., 1990; Hewitt & Flett, 1991; Slaney, Rice, Mobley, Trippi, & Ashby, 2001), а також комбінації кілька моделей для вивчення перфекціонізму (наприклад, Фрост, Геймберг, Holt, Mattia, & Neubauer, 1993; Mackinnon & Sherry, 2012; Rice, Ешбі та Слейні, 1998). Дослідження, які використовують ці підходи, проілюстрували переваги багатовимірної перспективи для кращого

розуміння різних іпостасей перфекціонізму, пов'язані з різними вимірами перфекціонізму (Stoeber & Otto, 2006).

Якобсон розрізняє сором і провину, а Кохут виокремлює невротичну і нарцисичну розлади, що свідчать про розрізнення двох форм перфекціонізму.

Перфекціонізм при неврозах є реакцією на вимогу жорсткого суперого, набутого як а в результаті навчання та/або в результаті придушеної ворожості. Таким чином, перфекціонізм є захистом проти інтрапсихічного конфлікту (пов'язаного з почуттям провини через питання моралі та ідеалів) та спроба зберегти любов до диференційованих об'єктів у «репрезентативному світі» індивіда (Sandler & Rosenblatt, 1962). Нездатність відповідати вимогам суперого призводить до заниження самооцінки.

Навпаки, перфекціонізм нарцисичної особистості менше пов'язаний з мораллю та ідеалами. Скоріше – це спроба індивіда жити відповідно до грандіозного образу себе, щоб уникати приниження, сорому та втрати захоплення погано диференційованими Я-об'єктами.

Функція перфекціонізму полягає у відновленні або підтримці нестабільного Я та об'єкта уявлень, а не для захисту від інтрапсихічного конфлікту (як у невроті). Це може розглядатися як «передетап захисту» (Stolorow & Lachmann, 1980), тобто зупинка розвитку або регресія до стадії, коли перфекціоністське бачення себе та Я-об'єкти необхідні для того, щоб розвинути згуртоване та стабільне почуття Я. Таким чином, порушення самооцінки є причиною перфекціонізму, а не її ціною.

Конкретним результатом ідеальної роботи нарцисичної особистості може бути концептуалізація як «перехідний Я-об'єкт» (Kohut, 1971), який, перефразовуючи Etwood і Stolorow (1981, стор. 204) дає людині впевненість у тому, що почуття власного «я» може зникнути тимчасово, проте не буде остаточно знищено. Конкретний характер прояву надає відчуття переконаності та обґрунтованості образу грандіозного «Я».

Нав'язливе перероблення, характерне для перфекціоніста, може бути способом самозакоханості особистості та забез-

печує собі продовження контакту з «майже ідеальним» Я-об'єктом. Так само, схильність до перфекціонізму може бути більш поширеною, коли людина як нарцисична особистість відокремлена від тих, хто зазвичай функціонує як її Я-об'єкт (наприклад, коли їду з дому в коледж.)

У той час як когнітивні стилі (дихотомічні мислення, надмірне узагальнення тощо) застосовуються до всіх форм перфекціонізму, когнітивні ідеї залежать від основної етіології. Наприклад, «тиранія статусу» в нарцисичного перфекціоніста зосереджується на собі («я повинен бути ідеальним»). Нездатність відповідати настанові «повинен» викликає думки «я нікчемний», «я ніхто» (сором).

На відміну від цього, центром «повинен» невротичної особистості є дія, яку потрібно зробити чи не зробити («Я ніколи не повинен сердитися»). Нездатність виправдати ці очікування викликає думки про «Я поганий» (почуття провини). Як зазначає Льюїс (1971), як провина, так і сором можуть бути викликані в контексті моральної трансгресії залучення ідей, що є абсолютно різними. Людина, схильна до сорому, буде одержима питанням: «Як я це зробив?» тоді як людина, охоплена почуттям провини, швидше за все запитає: «Як я міг це зробити!»

Спосіб, у який відчувається потреба в досконалості, також різний у різних патологіях. Невротик може бути здатний відчувати певне задоволення від не ідеальної роботи (хоча відчувати провину за те, що не виконав краще). На противагу цьому, нарцисична особистість очікує контролю своєї роботи (переживається як самооб'єкт, а не повністю відмежований від себе), оскільки він або вона намагається контролювати частини свого тіла.

Неминуча невідповідність перфекціоністським стандартам призводить до глибокого сорому та нарцисичної люті (Kohut, 1972). Ця невдача атакує саму структуру особистості, і тому багато чого є більш загрозливого, ніж неспроможність невротика відповідати вимогам суперєго.

Пірс і Сінгер (1953) розрізняють реакції почуття провини на порушення заборони та почуття сорому, що є наслідком

недосягнення цілей або невиконання їх очікування. Льюїс (1971) підкреслює, що сором, на відміну від провини, більш глибоко пов'язаний з примітивні почуття минулого і, швидше за все, порушують почуття ідентичності.

Так само Джекобсон (1964) стверджує, що сором має раннє інфантильне нарцисичне походження і пов'язаний зі страхом. виявляти свої вади (фізичні, емоційні чи інтелектуальні) іншим. Сором зазвичай прив'язаний до видимих і конкретних недоліків, а не моральних недоліків. Тому сором і приниження по відношенню до інтелектуального дефіциту відображатиме реакцію людини на продуктивність, яка не відповідає перфекціоністським очікуванням. Стандарти, яких не дотримуються, пов'язані з гордістю та зверхністю та вважається, що ці недоліки не підлягають виправленню та становлять загрозу для саморепрезентації.

На думку Джекобсона (1964), сором – це всеохоплююче почуття з «самознищенням», «приголомшливий ефект» (с. 144). Навпаки, почуття провини є більш просунутим у розвитку почуттям, пов'язаним з усними вимогами та моральними заборонами, як правило, пов'язані з почуттям ворожості до інших.

Джекобсон також протиставляє психічні структури, залучені до сорому та провини. Реакція сорому виникає внаслідок невідповідності еґо-ідеалу, відповідно до якого особи оцінюють себе в термінах архаїчних грандіозних концепцій фізичних самодосягнень, влади та контролю. Кохут (1972) висловлює подібну думку, що сором в результаті «промаху» часто пов'язаний з почуттям недолік у всемогутньому грандіозному «Я», а не почуття провини через несвідомі імпульси, які виявлено. Навпаки, почуття провини виникає через інтерналізоване більш зріле суперого моральні вимоги та заборони (диференційованих) батьків і пов'язані з цими порушенням заборони.

Оскільки нарцисичні особистості не розвинули адекватну структуру суперого, вони ще не в змозі піддатися почуттю провини, хоча вони часто намагаються це зобразити реакціями сорому з точки зору високих моральних ідеалів (Kohut, 1971).

Kohut (1971) називає дві форми реакції сорому, поширені в нарцисизмі особистості. Однією з форм сорому є самоусві-

домлена реакція на прорив архаїки деяких аспектів грандіозного «Я» та супроводжуються очікуванням викривленого віддзеркалення значимим іншим (де сором може функціонувати як захист від втрати внутрішніх меж грандіозних фантазій). Друга, але споріднена, форма сорому – це реакція на невиконання вимог архаїчних грандіозних образів себе. Прагнення нарциса до досконалості в цьому другому випадку відображає потребу уникнути сорому недотримання грандіозних стандартів.

Отже, теоретичний аналіз зарубіжної літератури свідчить про те, що на формування перфекціонізму особистості впливають макросоціальні, сімейні та особистісні чинники.

1. Atwood, G. & Stolorow, R. (1981). Experience and conduct. *Contemporary Psychoanalysis*, 17, 197–208.

2. Frost, R. O., Marten, P., Lahart, C., & Rosenblate, R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 449 – 4 <http://dx.doi.org/10.1007/BF01172967>.

3. Hewitt, P. L., & Flett, G. L. (2004). *Multidimensional Perfectionism Scale (MPS): Technical manual*. Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.

4. Jacobson, E. (1964). *The Self and the Object World*. New York: International Universities Press. Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.

5. Kohut, H. (1972). Thoughts on narcissism narcissistic rage. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 27, 360–400.

6. Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. New York: International Universities Press. Lewis, H. (1971). *Shame and Guilt in Neurosis*. New York: International Universities Press.

7. Lewis, H. (1971). *Shame and Guilt in Neurosis*. New York: International Universities Press.

8. Piers, G. & Singer, M. (1953). *Shame and Guilt: A Psychoanalytic and a Cultural Study*. Springfield, Ill.: Charles C. Thomas. (Reprint ed.. New York: W. W. Norton, 1971.)

9. Sandler, J. & Rosenblatt, B. (1962). The concept of the representational world. *Psychoanalytic Study of the Child*, 17, 128–145.

10. Stolorow, R. & Lachmann, F. (1980). *Psychoanalysis of Developmental Arrests: Theory and Treatment*. New York: International Universities Press.

11. Stolorow, R. & Lachmann, F. (1984). Transference: The future of an illusion. *Annual of Psychoanalysis*, 12.

Д. О. Балобанова,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і кримінології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ

Вперше визначення воєнних злочинів з'явилося в Статуті Міжнародного Військового Трибуналу для суду та покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі від 08 серпня 1945 року (Статут Нюрнберзького військового трибуналу), де в ст. 6 були названі злочини проти людства, до яких належать злочини проти миру (а), воєнні злочини (b) та злочини проти людяності (с). До воєнних злочинів були віднесені порушення законів або звичаїв війни, якими є: вбивства, знущання або захоплення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства або знущання над військовополоненими або особами, які знаходяться в морі; вбивства заручників; викрадення суспільної чи приватної власності; безцільне руйнування міст або селищ; розорення, яке не є виправданим з точки зору воєнної необхідності, та інші злочини [1, ст. 6].

Ці положення знайшли відображення й в Женевських конвенціях 1949 року, тоді як вже в Статуті Міжнародного трибуналу по колишній Югославії розмежовано два види таких порушень законів або звичаїв війни: грубі порушення Женевських конвенцій 1949 року [2, ст. 2] і порушення законів і звичаїв війни [2, ст. 3]. Такого підходу дотрималися й укладачі Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Так, в Римському статуті МКС виокремлюються: грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [3, ст. 8(2)(а)] та інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках

міжнародного права [3, ст. 8(2)(b)]. Слід погодитися з позицією М.І. Пашковського, який вважає правильним позначення в українському перекладі Римського статуту МКС різних порушень правил або звичаїв війни різними лексемами: «грубі» і «серйозні» порушення [4, с. 122].

У Кримінальному кодексі України криміналізація воєнних злочинів відбулася в межах ст. 438 КК, яка передбачає відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Кримінально-правова норма, що міститься в ст. 438 КК, передбачає, в яких саме формах може полягати порушення законів та звичаїв війни:

- жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
- вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- розграбування національних цінностей на окупованій території;
- застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
- ці ж діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством;
- інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- віддання наказу про вчинення таких дій (особлива форма).

Задоя К. П. зазначає, що «стаття 438 є відображенням міжнародних зобов'язань України переслідувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (воєнні злочини)» [5, с. 1333, 1335, 1339]. Ст. 438 КК України відсилає до «міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», для точної ідентифікації порушених законів і звичаїв війни.

Концепція порушень походить з Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року: про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (I) [6], про поліпшення долі поранених, хворих і осіб із складу збройних сил на

морі, які зазнали корабельної аварії (II) [7], про поводження з військовополоненими (III) [8], про захист цивільного населення під час війни (IV) [9] та Протоколу I до цих конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [10]. Однак ними не вичерпується та включає численні міжнародні договори щодо захисту жертв збройних конфліктів, методів і засобів ведення війни, у т.ч. морської та повітряної війни, захисту культурних цінностей та інших аспектів.

Як зазначає М. І. Пашковський, ідея виокремлення грубих (найтяжчих) порушень Женевських конвенцій в 1949 році переслідувала мету зобов'язання держав-учасниць конвенцій переслідувати ці порушення незалежно від місця їх вчинення й громадянства виконавців, а також співробітничати між собою, тобто в контексті ствердження інституту універсальної кримінальної юрисдикції щодо воєнних злочинів. Отже, виокремлення в цих Конвенціях грубих порушень не було спрямовано на обмеження розсуду держав щодо більш широкої криміналізації воєнних злочинів. Наразі в міжнародному кримінальному праві відсутні будь-які перешкоди для національної криміналізації державами будь-яких інших порушень правил або звичаїв війни [4, с. 122].

Автори проєкту Кримінального кодексу України (Робоча група з реформування кримінального права в складі Комісії з правової реформи при Президентові України) з метою упорядкування нормативних кримінально-правових приписів передбачили в Особливій частині проєкту окрему Книгу 11 «Злочини проти міжнародного правопорядку». В Розділі 11.4 зібрані воєнні злочини, перелік яких є досить широким, з огляду, як на нашу думку, саме на право окремих держав самостійно встановлювати межі криміналізації тих чи інших діянь [11].

Так, до воєнних злочинів пропонується відносити:

- серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у формі вбивства (ст. 11.4.2);
- серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом (ст. 11.4.3);

- серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку зі збройним конфліктом неміжнародного характеру (ст. 11.4.4);

- серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру (ст. 11.4.5);

- серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру, що полягає у застосуванні заборонених методів чи засобів ведення війни (ст. 11.4.6);

- відповідальність командира (начальника) за злочин проти міжнародного гуманітарного права (ст. 11.4.7).

Не ставлячи під сумнів доцільність широкого переліку воєнних злочинів, видається за необхідне:

- по-перше, надати визначення «серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права», тим більше, що розробники Проекту активно користуються автентичним тлумаченням як у відповідному розділі Загальної частини (ст. 1.4.1 «Значення термінів Кримінального кодексу (глосарій)»), так й у ст. 11.4.1 «Роз'яснення термінів» саме для цього розділу;

- по-друге, виникають труднощі із сприйняттям змісту положень ст.ст. 11.4.3-11.4.6, оскільки їх назви є дуже подібними й без глибокого занурення безпосередньо в текст відповідних норм, їх розуміння та встановлення необхідних ознак складів злочинів дуже ускладнюється.

1. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (date of access: 22.02.2023).

2. Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, 25 May 1993. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute>

te-international-tribunal-prosecution-persons-responsible (date of access: 22.02.2023).

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду (офіційний переклад). Міністерство юстиції України. URL: <http://surl.li/ddjxu> (дата звернення: 22.02.2023).

4. Пашковський М.І. Кримінально-правова кваліфікація за ст. 438 КК України: до питання про серйозність порушення законів і звичаїв війни. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матер. міжнар. наук. конференції (м. Харків, 21–22 жовтня 2022 р.). Харків, 2022. С. 120–126.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

6. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 22.02.2023).

7. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 22.02.2023).

8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 22.02.2023).

9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 22.02.2023).

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 22.02.2023).

11. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 30.01.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 22.02.2023).

О. О. Барабаш,
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ФАКТОРИ ЗАПОБІГАННЯ ВІДХИЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Проблема психічного здоров'я військовослужбовців розглядається як один з основних чинників національної безпеки держави та бойової готовності Збройних Сил України. Психічне здоров'я обумовлене сукупністю біологічних, психологічних та соціальних факторів. Психічне функціонування визначається адаптаційним потенціалом особистості, її компенсаторними можливостями, сучасними соціальними вимогами. Психічні розлади у військовослужбовців представлені такими катего- ріями: розлади особистості та патологія органічного спектру. Так, відомий британський військовий психолог Н. Коупленд у книжці «Психологія і солдат» висловив цікаву думку, що ре- зультат зatoryжної боротьби визначає не фізична, а моральна сила. На його переконання, успішність діяльності військовос- лужбовця визначається низкою чинників, зокрема його вірою в самого себе. Відтак й армія має вірити у своє керівництво, зрештою, у свою державу, має сприймати мету боротьби, війни тощо. Важливою є й психологічна підготовка військовослуж- бовця. Аби вона була успішною, мають бути дотримані певні умови. І на думку Н. Коупленда, передусім важливо вести мову про дисципліну особового складу, яка і є основою морального стану військ, її метою має бути зробити так, щоб підкорення стало звичкою, щоб досягати виконання поставлених завдань. При цьому важливим є особистий приклад командира, водно- час і про індивідуальність солдата забувати не можна. А за- галом високий моральний дух кожного солдата, як і нації

загалом, є вершиною військової взаємодії. Виграти війну, на переконання Н. Коупленда, може тільки народ з бойовим духом [1].

Ці ідеї поділяв генерал М. Ріджуей: «Від рішучості, хоробрості, витривалості та вміння солдата залежить перемога або поразка у війні» [1]. У німецькому статуті «Водіння військ» (1933 р.) зазначалося: «Звичка до фізичних навантажень, беззастережна вимогливість до самого себе, сила волі, впевненість у собі та сміливість дозволяють людині вийти з найважчого становища». У японському польовому статуті (1929 р.) мова йшла про те, що «війська, які здобули добру підготовку, твердо впевнені в перемозі, мають міцну дисципліну та наступальне натхнення, можуть високо підняти матеріальні сили й досягти перемоги» [1]. Тому своєчасне виявлення психічних розладів у таких осіб дасть змогу не тільки запобігти труднощам, які можуть виникнути під час несення військової служби, а й своєчасно розпочати корекційну роботу, щоб не допустити подальшого погіршення їхнього стану.

Вплив несприятливих факторів військової служби, фізичних та емоційних навантажень збільшує ризик розвитку психічних розладів у військовослужбовців. При цьому може настати декомпенсація в адаптаційному (початковому) періоді, що може значно обмежити можливості таких осіб з органічним розладом особистості під час несення військової служби. Зокрема, дослідники наголошують на різних поведінкових розладах у військовослужбовців (девіантний, делінквентний, кримінальний, асоціальна поведінка у вигляді грубих манер, сексуальна нестриманість, насильство) [2]. Мають місце також афективні порушення у вигляді дисфоричних, дистимічних, субдепресивних форм, нестабільність афекту тощо, зниження критичної оцінки до особливостей своєї особистості або неадекватна та нестійка самооцінка, значна соціальна дезадаптація тощо [3].

З урахуванням багатфакторності органічного розладу особистості можна виокремити стійкі патологічні зв'язки симптомів, від яких залежить прогресуючий тип відхильної

поведінки військовослужбовця, на якого має бути спрямований терапевтичний вплив (медикаментозний, психолого-корекційний, реабілітаційний тощо).

У літературних джерелах можна знайти аналіз основних компонентів (факторів), які впливають на відхильну поведінку військовослужбовців. *Перший фактор* характеризує випадки повної дисперсії. Він охоплює такі взаємопов'язані симптоми: ослаблення афективно-вольової регуляції зі схильністю до імпульсивного реагування, дефіцит контролю над своїми вчинками, підвищене домагання й ослаблення соціальної адаптації. *Другий фактор* свідчить про те, що військовослужбовець виховувався в неповній, деформованій сім'ї за незадовільних матеріальних умов і мав органічне ураження головного мозку, отримане внаслідок травми (патологія пологів, струс головного мозку) чи інфекції. *Третій фактор* поєднує виховання за типом гіперопіки, низький рівень освіти та низькокваліфіковану працю. *Четвертий фактор* вказує на зв'язок внутрішньої напруги, коливань настрою у бік зниження, тривоги у військового з наявністю адикцій (алкоголь, наркотики) [4].

Як бачимо, причини відхилень у поведінці військовослужбовців можуть критися в умовах життя, виховання, навчання ще до призову на військову службу. Як правило, попередні відхилення в соціальній поведінці найбільш яскраво й активно виявляються на перших етапах військової служби, у процесах адаптації до неї. Як показують сучасні дослідження, близько 40% призовників вживали хоча б раз наркотики та інші сильнодіючі речовини, понад 80% призовників вживали алкоголь, близько 5% військовослужбовців перебували на обліку в ювенальній поліції [5].

Ці чинники засвідчують наявність розладів у військовослужбовців, на яких має бути спрямований подальший терапевтичний вплив. Зокрема, виникає потреба в подальшому спостереженні, більш радикальному впливі (психофармакологічному, психотерапевтичному, психолого-корекційному, соціально-реабілітаційному) на військовослужбовців, визнаних непридатними чи обмежено придатними до несення військової

служби на заклик, щоб уникнути ускладнення психопатології. Крім того, потрібна профілактика формування алкогольної та наркотичної адикції.

Якщо вести мову про військовослужбовців російської армії, то вона регулярно поповнюється особами, звільненими з місць позбавлення волі, що передбачає одночасно поширення серед військовослужбовців цієї держави традицій кримінальної субкультури. При цьому такі особи зазвичай наносять собі та-тування, що визначають їхню прихильність до конкретних неформальних течій, тобто демонстративно висловлюють свої кримінальні погляди. Також варто враховувати те, що, беручи участь у бойових діях, зазначені особи нерідко вчиняють злочини (проти життя і здоров'я, проти свободи, честі та гідності особистості, проти суспільної безпеки, проти основ конституційного ладу і безпеки держави, проти миру й безпеки людства), тим самим готові до правопорушної (відхильної) поведінки. Деякі з них мають додаткову бойову, релігійну, психологічну підготовку та інші види спеціальної підготовки, що також свідчить про їхню особливу кримінологічну характеристику.

З огляду на це поведінка військовополонених може бути специфічною і відрізнятися від загальноприйнятих зразків. Наприклад, російські військовополонені з урахуванням їхнього менталітету мають й інші специфічні індивідуальні ознаки, які найбільш яскраво виявлятимуться в умовах ізоляції під контролем ЗСУ. За загальним правилом, будь-які моделі відхильної поведінки осіб, що не відповідають офіційним нормам законодавства, а також неформальним правилам поведінки, є соціальним феноменом і можуть вважатися девіантними. У даному випадку особливе значення має оцінка конкретних дій, які можуть вважатися девіантними, і взагалі поведінки військовополонених, особливо в умовах ізоляції.

У девіантології традиційно особливу увагу приділяють різним проявам відхильної поведінки – злочинам (кримінальній поведінці), самогубствам (суїцидам), пияцтву або наркотизму (залежностям) тощо. Так, за 2020 рік кількість учинених військових кримінальних правопорушень становила 4055

(з них 87% – тяжкі злочини), що на 14% більше, ніж у 2019-му, коли їх кількість була 3616 (із них 82% – тяжкі злочини) [5]. З огляду на це варто звернути увагу на Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими (1949) [6]. У ній згадується про заходи щодо попередження конкретних злочинів (наприклад, у ст. 42), виділено окрему категорію військовополонених (статті 21, 82, 83, 84, 101, 108 та ін.), до яких застосовуються «кримінальні санкції» (тобто засуджені військовополонені), закріплено можливість їх інтернування (ст. 21), передбачено застосування різних заходів щодо них з боку державних органів. Так, приміром, у США щодо суїциду* серед військовослужбовців діють Програма ASPP (Програма запобігання суїцидам в армії) та Спеціальні групи запобігання суїцидам в Армії (Army Suicide Prevention Task Force) [1, с. 24].

Також варто наголосити, що існують відмінності в характеристиках нервово-психічної стійкості і схильності до відхильної поведінки у військовослужбовців залежно від наявності/відсутності досвіду бойових дій:

- військовослужбовцям, які мають досвід бойових дій, властиві нервово-психічна нестійкість, пасивне ставлення до життя, низький життєвий тонус, тривога, нестійкість емоційного тону, схильність до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки, адиктивної поведінки, агресії і насильства, схильність до психастенії, шизофренії;
- для військовослужбовців, які не мають досвіду бойових дій, характерна виразність нервово-психічної стійкості, адаптивних та комунікативних здібностей, моральної норма-

* До слова, в армії США є проблема презирливого ставлення до солдатів, які звертаються по допомогу у розв'язанні емоційних або психологічних проблем. Солдатів зі суїцидальними нахилами принижують, ізолюють, публічно висміюють. Відповідальність у такому разі лягає на командира підрозділу. Одні командири виявляють зрілість і досить ефективні в моральній підтримці своїх солдатів, інші – ні. Командування бере під захист такого солдата, його можуть перевести у штаб частини, на конторську роботу, де він завжди на очах в молодших командирів та офіцерів.

тивності, активного ставлення до життя, високого життєвого тону, спокою, стійкості емоційного тону.

Психотравмуюча ситуація, тривала фізична і психічна напруга змінюють особистісну сферу військовослужбовців, що порушує роботу регуляторних механізмів психіки до зниження нервово-психічної стійкості, а відтак створює основу для психічних порушень та відхилень у поведінці. Саме тому психологічну роботу військових психологів слід спрямувати на розвиток адаптаційних навичок, навичок стресостійкості, вироблення конструктивних механізмів подолання відхильної поведінки, опрацювання психотравмуючих ситуацій психофізіологічними і психотерапевтичними методами, оскільки ця робота є невід'ємною й обов'язковою частиною підтримки психічного здоров'я та психологічного супроводу військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях.

Так, якщо розглянути приклад Армії США, то там діє Програма епідеміологічного спостереження, за якою напрацьовано методи охорони психічного здоров'я солдатів та визначено можливі соціальні наслідки. Програма має на меті підтримувати (через нагляд та аналіз) психічне і соціальне здоров'я військових, їхню бойову готовність [1, с. 49].

Цікавим є досвід і Великої Британії, де спецпідрозділи комплектуються тільки з добровольців. Служба в таких підрозділах є почесною і вимагає всебічної підготовки. Так, всі охочі проходять відбір з п'яти етапів, зокрема, на визначення коефіцієнта інтелекту та психологічної придатності. Йдеться про те, що за допомогою спеціальних тестів перевіряють розумові здібності, кмітливість, фізичну витривалість, готовність до виконання завдань в особливих умовах [1, с. 52].

Застосування методів діагностики для виявлення відхильної поведінки у військовослужбовців, постановки кваліфікованого діагнозу і достовірного прогнозу можливе лише за наявності наукових знань про сутність, зміст, причини, чинники й особливості відхильної поведінки в різних категорій військових [7]. Як висновок, важливою умовою успішності діагностики відхильної поведінки є цілеспрямована, високомотиво-

вана, індивідуально-виховна та психолого-педагогічна діяльність командирів і начальників з підлеглими. Тож для ефективного контролю за поведінкою військовослужбовців з відхильною поведінкою важливе оперативно-режимне, виховне, комунально-побутове, санітарно-епідеміологічне, медичне та інше забезпечення його змісту.

1. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням: методичний посібник / Н. А. Агаєв, О. М. Кокун, М. В. Герасименко, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 156 с.

2. Sellers R., Warne N., Pickles A., Maughan B. et al. Cross-cohort change in adolescent outcomes for children with mental health problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2019. No. 60 (7). P. 813–21. DOI: 10.1111/jcpp.13029.

3. Chrousos G. P., Gold P. W. The concepts of stress and stress system disorders. Overview of physical and behavioral homeostasis. *Journal of the American Medical Association*. 1992. Vol. 267, № 9. P. 1244–1252. DOI: 10.1001/jama.1992.03480090092034.

4. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посіб. / А. М. Романишин, Т. М. Мацевко, О. С. Капінус, І. М. Гузенко, А. Б. Неурова. Львів: НАСВ, 2017. 322 с.

5. Дмитренко Н. А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України: дис. ... д-ра філософії: спец. 081 «Право». Херсон; Одеса, 2020. 235 с.

6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 01.02.2023).

7. Проценко О. Г. Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних Сил України: методичний посібник. Київ: Нац. акад. оборони України, 2000. 218 с.

С. А. Басараб,
заступник начальника відділу
розслідування злочинів, учинених
в умовах збройного конфлікту
(ГСУ НП України)

ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

На сучасному етапі розвитку нашої держави слідчі Національної поліції України зустрічаються з новими викликами, пов'язаними з необхідністю виконання покладених на них обов'язків в умовах війни. Вони є одними з перших, хто виїжджає на місця вчинення воєнних злочинів з метою надання правової оцінки скоєним злочинним діянням агресора, проведення слідчих дій, передбачених вітчизняним законодавством. Виконання функцій у край складних обставинах передбачає наявність у слідчих Національної поліції України ґрунтовних знань про особливості проведення такої роботи, специфіку спілкування з постраждалими від воєнних злочинів, що пережили жахливі миті втрати близьких людей, руйнування домівок, отримання поранень тощо. Всі ці події є підґрунтям для виникнення серйозних психологічних травм, що суттєво ускладнює роботу слідчих Національної поліції України при взаємодії з постраждалими.

Якість роботи слідчого Національної поліції України в таких умовах напряму залежить від рівня сформованості його професійних компетентностей. Зокрема, сучасний слідчий має чітко володіти змістом чинних законодавчих, нормативно-правових актів, що регламентують його діяльність, вміло застосовувати набуті знання на практиці в екстремальних умовах, враховувати особливості психоемоційних станів потерпілих від стресогенних подій під час збору свідчень і показів,

оптимально використовувати власні ресурси для оперативного виконання поставлених завдань у позаштатних ситуаціях.

В даному контексті актуальним постає питання визначення юридико-психологічних чинників забезпечення ефективної професійної підготовки слідчих Національної поліції України до взаємодії з постраждалими від воєнних злочинів, зокрема, її психологічної складової, розробки відповідної програми підготовки, надання обґрунтованих пропозицій щодо напрямків її продуктивного впровадження.

Проблематиці, пов'язаній з різними аспектами професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, Національної поліції України до якісного виконання службових завдань, присвячено чимало наукових праць. Специфіку та особливості психологічної підготовки правоохоронців у своїх роботах висвітлювали О. М. Бандурка, В. І. Барко, В. В. Барко, В. П. Остапович, В. В. Сокурєнко, Л. І. Мороз, С. І. Яковенко, О. М. Цільмак, В. Є. Гурський, В. О. Лефтеров, О. П. Макарова, Н. Е. Мілорадова, Л. Й. Гуменюк, І. В. Сулятицький, Т. В. Крашеннікова, О. О. Євдокімова, І. В. Жданова, Д. О. Александров, Б. І. Бараненко, О. І. Богучарова та інші дослідники.

Психологічні методи удосконалення професійної діяльності працівників слідчих підрозділів активно розробляли О. І. Кудерміна, В. І. Андросюк, О. М. Корнєв, В. С. Медведєв, Л. М. Москалюк.

Закордонний досвід професійно-психологічної підготовки поліцейських, в тому числі тих, що займаються слідчою діяльністю, у своїх наукових працях висвітлювали В. В. Сокурєнко, В. В. Мозоль, В. О. Копилов, М. О. Горська, Л. М. Попова, Х. Деканоїдзе, М. Хелашвілі, К. Л. Бугайчук, І. Б. Гончаренко, Ю. О. Михайлова, І. О. Святокум, О. В. Федосова, Д. В. Швець та інші науковці.

Разом з тим, як свідчать результати дослідження іноземних та вітчизняних наукових джерел, практично не вивченою залишається проблема визначення юридико-психологічних чинників забезпечення ефективної психологічної підготовки слідчих до взаємодії з постраждалими від воєнних злочинів,

організаційно-методичних компонентів її впровадження, оцінки результативності роботи за такою програмою. Тому, на нашу думку важливим є як визначення юридико-психологічних чинників забезпечення ефективної психологічної підготовки слідчих до взаємодії з особами які постраждали від воєнних злочинів так і розроблення самої програми.

В. В. Бондар,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету №3 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

**ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ДЕЯКИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ,
ЗА НЕДОТРИМАННЯ ВИМОГ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧЕНО
АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ,
ШЛЯХОМ ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЗРАЗКІВ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ**

Статтею 65 Конституції України (далі – Конституція) закріплено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [1].

У зв'язку із відкритою військовою агресією росії проти України, яка сталося 24 лютого 2022 року, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Президентом України було видано Указ № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» [1; 3; 6].

Відповідно до п. 2 президентського Указу військовому командуванню (Генеральному штабу Збройних Сил України, Командуванню об'єднаних сил Збройних Сил України, командуванням видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, управлінням оперативних командувань, командирам військових з'єднань, частин Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України) разом із Міністерством внутрішніх

справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. Основним таким заходом є мобілізація, тобто комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [3].

З урахуванням сучасності та положення у зоні бойових дій, мобілізація може бути забезпечена тільки шляхом належного ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Взагалі, військовий облік ведеться з метою визначення наявних людських мобілізаційних ресурсів та їх накопичення для забезпечення повного та якісного укомплектування Збройних Сил та інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення.

З метою осучаснення та упорядкування процесу мобілізації 30.12.2022 року Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) було прийнято Постанову №1487 «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів» (далі – Постанова). Цей Порядок визначає механізм організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів центральними і місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, органами військового управління, військовими частинами (підрозділами) Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, підприємствами, установами та організаціями, закладами освіти, закладами

охорони здоров'я незалежно від підпорядкування і форми власності [5].

Одним із засобів реалізації описаного механізму є вручення повістки призовникам, військовозобов'язаним та резервістам для прибуття до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦКтСП) для уточнення облікових даних та постанови на військовий облік.

Законослухняні громадяни розуміють, що вказана Постанова є загальнообов'язковою для виконання. Нажаль деякі громадяни ігнорують вимоги нормативних документів. Разом з тим відповідно до п. 19 Постанови призовники, військовозобов'язані та резервісти, винні в порушенні вимог правил військового обліку, які регламентуються Постановою, несуть відповідальність згідно із законом.

Так, статтею 210 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) «Порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку» передбачена відповідальність за описані дії, в тому числі і за ігнорування вимог про прибуття до ТЦКтСП після вручення повістки [2].

Відповідно до статті 235 КУпАП та п. 79 Постанови ТЦКтСП розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням призовниками, військовозобов'язаними та резервістами, посадовими особами державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій правил військового обліку, законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, а також зіпсуттям або недбалим зберіганням військово-облікових документів, яке спричинило їх втрату (крім правопорушень, вчинених військовозобов'язаними та резервістами, які перебувають у запасі СБУ, Служби зовнішньої розвідки). В цьому їм сприяє Національна поліція України (далі – НПУ), яка відповідно до статті 262 КУпАП та п. 56 Постанови здійснює, за зверненням ТЦКтСП, органів СБУ адміністративне затримання та доставлення призовників, військовозобов'язаних та резервістів, які вчинили адміністративні правопорушення, передбачені

статтями 210, 210¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Для цього ТЦКтСП звертаються в установленому законом порядку до НПУ (у разі неможливості складення протоколу про адміністративне правопорушення на місці його вчинення) для доставлення осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, передбачені статтями 210, 210¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення, з метою складення протоколів про адміністративні правопорушення, до відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, в якому ця особа перебуває (повинна перебувати) на військовому обліку [2; 5].

Разом з тим КМУ при розробленні Постанови, поряд із затвердженими зразками документів (повістки, звернення, повідомлення та ін.), не врахував необхідність затвердження зразку протоколу про адміністративне правопорушення, який складає керівник ТЦКтСП, в тому числі і не зробила посилання про можливість його складня за зразками затверджених нормативно-правових актів інших відомств.

На перший погляд це не суттєво, але з цим ми не можемо погодитись, оскільки протоколи про адміністративне правопорушення є основним процесуальним документом, який фіксує факт правопорушення і від правильності його складання залежить можливість притягнення правопорушника до відповідальності. Більш того, затвердження його зразу є конкретизацією його змісту, оскільки іноді, затверджені зразки протоколів про адміністративне правопорушення одним відомством, але різних підрозділів, мають між собою суттєві відмінності. Так, наприклад, зразок протоколу про адміністративне правопорушення, який складається Державною міграційною службою України (затверджено наказом МВС України від 28.08.2013 року № 825 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України»), суттєво відрізняється від зразку протоколу про адміністративне правопорушення затвердженого наказом МВС України від 06.11.2015 року №1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністра-

тивні правопорушення в органах поліції», а саме деякими реквізитами, які обов'язкові для заповнення [7; 8].

Таким чином, на наш погляд, існує необхідність вдосконалення Постанови Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1487 «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів», шляхом затвердження зразків процесуальних документів, а саме зразку протоколу про адміністративне правопорушення. Ця необхідність обумовлюється нівелюванням можливості прояву корупційних дій з боку представників ТЦКтСП (оскільки представники ТЦКтСП можуть навмисно використувати різні зразки протоколів про адміністративне правопорушення з метою отримання неправомірної вигоди) та зменшити кількість позовних заяв щодо оскарження в судах адміністративних матеріалів складених представниками ТЦКтСП, що дозволить зекономити державні витрати у військовий час.

1. Конституція України. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 29.01.2023).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення 07.10.2022).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 29.01.2023).

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення 04.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 29.01.2023).

5. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1487. Дата оновлення 30.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 29.01.2023).

6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення 18.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 29.01.2023).

7. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України : Наказ МВС України від 28.08.2013 р. № 825. Дата оновлення 05.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1654-13#Text> (дата звернення 29.01.2023).

8. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції : Наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1376. Дата оновлення 24.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text> (дата звернення 29.01.2023).

О. М. Броневицька,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ: ОЧІКУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА І РЕАЛЬНІСТЬ

Досвід російсько-Української війни, яка стала ключовим чинником змін системи міжнародної безпеки, вимагає осмислення. Повномасштабне неспровоковане вторгнення РФ в Україну, а також подальший розвиток конфлікту різко перевернули уявлення міжнародної спільноти про стабільність миру у Європі. Війна спонукала до перегляду припущень про природу сучасних конфліктів. Припущення про зменшення ваги традиційних засобів ведення війни виявилися передчасними. Російське вище політичне керівництво руками найманців та своїх військовослужбовців масово вчиняють воєнні злочини на території України ще з початку 2014 року, але після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року ці випадки стали масовими і потребують детального аналізу, вивчення особливостей елементів складів відповідних злочинів для того, щоб ефективно проводити розслідування і не давати населенню лишньої надії на те, що неможливо буде реалізувати. Оскільки воєнних злочинів є чимало і розглянути елементи кожного з них не видається можливим, я зупинюся на деяких з них.

1. Воєнні злочини, пов'язані із посяганням на майно.

П'ять положень Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) криміналізують експропріацію чи знищення майна. Відповідно до ст. 8 (2) (а) (iv) Статуту МКС широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо, яке вчинене в умовах міжнародного збройного конфлікту, тягне

настання кримінальної відповідальності. Статтями 8 (2) (b) (xiii) та 8 (2) (e) (xii) криміналізоване знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю в умовах міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту. Статтями 8 (2) (b) (xvi) та (2) (e) (v) встановлена відповідальність за розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом знову ж таки в умовах міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту. Злочини, пов'язані з експропріацією обмежуються лише особливими об'єктами, які є в небезпеці і потребують захисту. Стаття 8 (2) (a) (iv) Статуту МКС, яка застосовується в міжнародних збройних конфліктах, базується на положеннях Женевських конвенцій I, II, IV [1; 2; 3]. До предметів, які перебувають під особливим захистом, відносяться санітарні установи, лікарняні судна, санітарні літальні апарати, а також інше устаткування, яке використовується для надання медичної допомоги [6]. Майно військовополонених не відноситься до об'єктів захисту [4]. Також не підлягає захисту майно інтернованих цивільних осіб.

Злочин у виді розграбування не передбачає обмежень щодо об'єктів: під захистом перебуває як державна, так і приватна власність [7]. Але тут слід зазначити, що має бути наявна умова «масштабності» вчиненого розграбування чи експропріації, оскільки окремі порушення права власності не є достатніми і не тягнуть кримінальної відповідальності [8]. Це означає, що повинен бути розграбований весь населений пункт чи місто. Якщо розграбований окремих будинок, то склад такого воєнного злочину відсутній. Це не є очевидним виходячи із тлумачення норм про відповідальність за воєнні злочини проти власності, але такий висновок впливає із системного тлумачення норм Статуту МКС, оскільки його юрисдикція обмежена лише найбільш серйозними злочинами, які викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства. Окреме захоплення майна не відповідає вказаній умові [9], за винятком того, якщо воно заподіює значну майнову шкоду потерпілому [7] (поняття значної майнової шкоди оціночне).

2. Застосування зброї невибіркової дії – фосфорних бомб та боєприпасів.

Відповідно до ст. 8 (2) (b) (xvii), (xviii), (xix), (xx) забороняється застосування отрути або отруєної зброї; застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів; застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи; застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибілковими в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси і матеріали та методи ведення війни є предметом всеохоплюючої заборони і включені до додатка до цього Статуту. В додатках до Статуту МКС мова йде про заборону лазерної зброї, застосування зброї, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень осколками, які не виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів та застосування зброї, яка використовує мікробіологічні чи інші біологічні агенти або токсини, незалежно від їхнього походження чи способу виробництва. Тобто, положення саме про заборону використання фосфорних бомб чи боєприпасів в Статуті МКС відсутні. Окрім Статуту МКС питанню застосуванню окремих видів зброї невибіркової дії присвячена Конвенція ООН про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 р., Протоколом III до якої забороняється застосування запалювальної зброї проти цивільного населення та воєнних цілей, які розташовані в районах знаходження цивільного населення [5]. До запалювальної зброї відноситься зброя, призначена головним чином для займання предметів або нанесення пошкоджень людині за допомогою полум'я або тепла, таке як напалм і вогнемети (ст. 1). Ця зброя не повинна ні за яких обставин використовуватися проти цивільних. Також забороняється піддавати будь-

який військовий об'єкт, розташований у районі зосередження цивільного населення, нападам з застосуванням запалювальної зброї. Тобто тут також мови про фосфорні бомби та боеприпаси немає.

Згідно з цим визначенням, положення Протоколу охоплюють будь-які боеприпаси, включно з саморобними пристроями, що містять білий фосфор і *«переважно призначені»* для підпалу об'єктів або спричинення опіків людям. Отже, повітряна доставка під час ведення бойових дій запалювальної зброї, що містить білий фосфор, у скупчення цивільних осіб заборонена.

З визначення запалювальної зброї відповідно до Протоколу III, а отже, і зі сфери застосування Протоколу, виключено боеприпаси з *«випадковою запальною дією»* та *«боеприпаси з комбінованою дією, «у яких запалювальна дія не призначена спеціально для спричинення опіків особам»*. Застосування боеприпасів, що містять білий фосфор, які в основному призначені для освітлення або затемнення, а не для ураження вогнем або теплом, не регулюється Протоколом на тій підставі, що їх запалювальний ефект вважається випадковим.

Не вирішено питання, коли застосування боеприпасів, що містять білий фосфор, у конкретному випадку охоплюється положеннями Протоколу III, тобто коли це слід вважати використанням *«запалювальної зброї»*. Наприклад, боеприпаси, що містять білий фосфор, можуть бути описані виробниками або користувачами як речовини, що освітлюють або затемнюють, і не регулюються Протоколом III, навіть якщо вони передбачувано мають значний запалювальний ефект і завдають серйозної гуманітарної шкоди, що на практиці останніми роками призвело до відновлення дискусій щодо ефективності дії Протоколу III [10].

Слід мати на увазі, що навіть якщо боеприпаси, що містять білий фосфор, відповідають визначенню *«запалювальної зброї»* згідно з Протоколом III, їх використання не заборонено Протоколом. Протокол III забороняє лише напади на *«будь-які військові об'єкти, розташовані в межах скупчення цивільних*

осіб, за допомогою запалювальної зброї, крім запалювальної зброї, що доставляється повітрям, за винятком випадків, коли такі військові об'єкти чітко відокремлені від скупчення цивільних осіб і вжито всіх можливих запобіжних заходів з метою обмеження запальної дії на військову ціль і уникнення або зведення до мінімуму, випадкових втрат цивільного населення, поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів». Згідно із загальним міжнародним гуманітарним правом, напади на цивільних осіб або цивільні об'єкти із застосуванням запалювальної зброї заборонені Протоколом III, як і напади на ліси чи інші види рослинного покриву із застосуванням запалювальної зброї, за винятком випадків, коли такі природні елементи використовуються у військових цілях або самі по собі є військовими цілями.

3. Особи, які користуються захистом під час збройного конфлікту.

Міжнародне право допускає заподіяння смерті чи поранень особам під час збройного конфлікту за умови дотримання положень міжнародного гуманітарного права. Розмежування між правомірною і злочинною поведінкою в першу чергу залежить від статусу потерпілого: воєнними злочинами є лише ті діяння, які заподіюють смерть чи каліцтво особам, які перебувають під захистом. Як правило, воєнні злочини, склади яких походять із чотирьох Женевських конвенцій і Протоколів до них, можуть бути вчинені лише проти осіб, які не приймають участі або припинили приймати участь у воєнних діях. Наприклад, положення Женевських конвенцій I-III спрямовані на захист поранених, хворих і потерпілих від корабельної аварії військовослужбовців та військовополонених. Тобто тут під захистом перебувають лише військовослужбовці збройних сил або інших законних воєнізованих формувань, які беруть участь у воєнних діях і які потребують захисту. Збройними силами визнаються підрозділи чи об'єднання, які створені шляхом винесення певного юридичного акту, та які мають військову структуру, озброєння та використовують розпізнавальні знаки (уніформа, пов'язки на руках або інші чітко визначені знаки відмінності від ворога). Члени ополчень та добровольчих

загонів також мають право приймати участь у воєнних діях за умови, що вони відповідають певним вимогам, у зв'язку з чим вони набувають статусу регулярних збройних сил. Особи, які супроводжують збройні сили, але не входять до їх складу, і тому не мають права брати участі у бойових діях, медичний персонал, священики та працівники організацій, які надають допомогу також перебувають під захистом, виходячи зі змісту Женевських конвенцій I–III.

Залежно від конкретної Конвенції, для того, щоб особа користувалася захистом, повинні бути виконані додаткові умови: особа повинна бути пораненою чи хворою, потерпілою від корабельної аварії або опинитися під владою ворога. Женевська конвенція III також надає захист військовополоненим.

Надання захисту відповідно до Женевської конвенції IV не залежить від того, приймала особа участь у воєнних діях чи ні. Тобто навіть так звані «незаконні комбатанти» – особи, які не мали права брати участі у збройному конфлікті відповідно до законів і звичаїв ведення війни, користуються захистом Женевської конвенції IV. Проте режим їх захисту має ряд особливостей. Поки вони приймають участь у бойових діях, будь-який напад на них є правомірним. Якщо вони потраплять в полон, то вони не можуть розраховувати на поводження із ними як із військовополоненими. Тому вони можуть бути притягнуті до відповідальності за участь у збройному конфлікті. Єдине право, яке зберігається за такими особами – вони мають право на справедливий суд.

Також, виходячи із ст. 8 (2) (a) (i) – (viii), не всі діяння, перелічені в цих положеннях будуть вважатися воєнними злочинами, передбаченими Женевськими конвенціями. Наприклад, незаконне позбавлення волі чи захоплення заручників є серйозним порушенням лише Женевської конвенції IV (яка захищає цивільне населення під час війни).

1. Конвенція Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (ст. 50) від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі (ст. 51) від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (ст. 147) від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Конвенція про поводження з військовополоненими (ст. 130) від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153#Text.

5. Конвенція ООН про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 р. (Протокол III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text

6. Prosecutor v. Naletilic від 31 березня 2003 р. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-98-34>.

7. Prosecutor v. Kordic (Апеляційна палата) від 17 грудня 2004 р. URL: https://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/acjug/en/cer-aj041217e.pdf.

8. Prosecutor v. Fofana and Kondewa від 2 серпня 2007 р. (Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне). URL: http://www.rscsl.org/CDF_Trial_Chamber_Decisions.html.

9. Prosecutor v. Tadic (Апеляційна палата) від 2 жовтня 1995 р. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.

10. White phosphorus munitions. URL: <http://www.weaponslaw.org/weapons/white-phosphorus-munitions>.

С. Я. Бурда,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

**Несанкціоноване поширення інформації
про направлення, переміщення зброї, озброєння
та бойових припасів в Україну, рух, переміщення
або розміщення Збройних Сил України
чи інших утворених відповідно до законів України
військових формувань, вчинене в умовах
воєнного або надзвичайного стану:
особливості конструкції об'єктивної сторони**

Об'єктивна сторона як один із обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення охоплює ознаки, які характеризують дане кримінальне правопорушення з погляду його зовнішнього прояву. Вона містить інформацію, яка є необхідною для здійснення правильної кваліфікації того чи іншого кримінально протиправного діяння.

Ознаками, які притаманні об'єктивній стороні кримінального правопорушення, виступають суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, спосіб, знаряддя й засоби, а також обстановка вчинення кримінального правопорушення [3, с. 126]. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення є процесом суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані кримінальним законом інтереси, який розглядається з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються із кримінально протиправної дії (бездіяльності) і закінчуються настанням кримінально протиправного результату.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 114-2 КК України характеризується суспільно небезпечними діями, які можуть виразитися у:

1) поширенні інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану;

2) поширенні інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Ч. 1 ст. 114-2 КК України встановлює кримінальну відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України. Відповідно до ч. 2 ст. 114-2 КК України, кримінально караним є поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних сил України чи інших збройних формувань України. У ч. 3 ст. 114-2 КК України визначені кваліфіковані ознаки даного складу злочину: попередня змова групою осіб; корисливі мотиви; поширення з метою надання такої інформації державі-агресору, її представникам чи іншим незаконним збройним формуванням; тяжкі наслідки за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

Поширення інформації полягає у її розголосі, опублікуванні, розміщенні в засобах масової інформації чи соціальній мережі, передачі будь-яким чином хоча б одній іншій особі.

Воно не обов'язково має бути публічним. Самі по собі фотографування чи відеозйомка певних об'єктів не можуть розглядатися як готування до поширення інформації, якщо особа не вчинила жодних дій, завдяки яким могло би бути здійснене поширення.

На думку М. І. Хавронюка, формами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 114-2 КК України є:

1) поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України (ч. 1). Відповідальність за це діяння може настати лише у разі, якщо воно є несанкціонованим. У цьому випадку несанкціонованим воно є тоді, коли відповідна інформація попередньо не була розміщена (поширена) у відкритому доступі визначеними суб'єктами – Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів;

2) поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості (ч. 2). Як і в першому випадку, відповідальність за це діяння може настати лише у разі, якщо воно є несанкціонованим, тобто відповідна інформація попередньо не була розміщена у відкритому доступі визначеними суб'єктами. Але перелік суб'єктів тут інакший: лише Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство оборони України або інші уповноважені державні органи [4].

Обидва діяння є протиправними тільки у разі їх вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого 114-2 КК України, настає тільки у разі вчинення несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань в умовах воєнного або надзвичайного стану.

В контексті аналізу конструкції об'єктивної сторони даної кримінально-правової норми склалася думка про те, що слід передбачити настання кримінальної відповідальності не тільки за поширення інформації про вогневе ураження державою-агресором або іншими незаконними збройними формуваннями об'єктів критичної інфраструктури або будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних, комунальних підприємств, установ чи організацій на території України, а будь-якого об'єкта, що розміщений на території нашої держави.

-
1. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>.
 2. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
 3. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.
 4. Поширення інформації про військову допомогу та дії військових України: кримінальна відповідальність: веб-сайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/poshyrennya-informatsiyi-pro-vijskovudopomogu-ta-diyi-vijskovyh-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/> (дата звернення: 15.02.2023).

І. Б. Висоцька,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОЦІНКА ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Війна стала важким випробуванням для України. Військова агресія не лише завдала невимовного болю кожному українцю, не лише змінила його життя та світогляд, а й є причиною перебудови усталених економічних зв'язків. Негативний вплив війни на рівень економічного розвитку очевидний. І йдеться не лише про прямі збитки, а й про недоотримані доходи та втрачені можливості, обмеження напрямів економічного розвитку.

Втрат від військового вторгнення Російської Федерації зазнали всі без винятку складові національної безпеки. Перш за все, це втрати цивільних осіб та військових. Політичні втрати зумовлені можливою втратою територіальної цілісності та суверенітету України. Значних втрат зазнає і економіка країни. Економічні втрати від війни включають втрати фінансового, виробничого, експортного потенціалу тощо. Економічні втрати включають майнові та немайнові, капітальні та поточні, фактичні та потенційні втрати.

Оцінку впливу війни на економіку доцільно проводити в такими напрямками: оцінка втрат активів, оцінка погіршення макроекономічних показників та оцінка втрачених потенційних можливостей.

Щодо економіки України, то вплив війни на неї є критичним. Обсяги падіння ВВП України від ведення військових дій є предметом обговорення урядовців, представників міжнародних фінансових організацій.

Прогнозна оцінка обсягу падіння рівня ВВП у 2022 р. різнилась – група Світового банку прогнозувала скорочення ВВП

України у 2022 р. приблизно на 45% [1], Міжнародний валютний фонд – на 35% [2], Український уряд – в межах від 30 до 50% [3]. Як зазначає Міністерство економіки України, за результатами 2022 р. падіння ВВП оцінюється на рівні 30,4% [±2%] [4].

Падіння обсягів ВВП невід’ємно супроводжується із одночасним падіння вартості національної грошової одиниці. У грудні 2022 року споживча інфляція в річному вимірі становила 26,6% [5].

Підвищені ризики, пов’язані з воєнними діями, стали причиною для пошуку умов перебудови фінансової системи України для забезпечення її фінансової стійкості. Беручи до уваги той факт, що Україна і надалі перебуває в стані війни, навантаження на бюджет буде тільки зростати. В умовах гострого недонадходження доходів бюджету та одночасного зростання видатків для сектору оборони та громадського порядку, підтримки малозабезпечених верств населення, внутрішньо переміщених осіб, підвищеної актуальності набуває питання зниження дефіцитності бюджету, скорочення заборгованості держави з одночасним забезпечення прийняттого рівня податкового навантаження. У 2022 р. фіскальна політика була м’якою. Про це свідчить стрімке зростання первинного дефіциту та утримання його на значному рівні до кінця 2022 р. Рекордне зростання дефіциту зведеного бюджету (до понад 844 млрд грн, без урахування дотацій у доходах – понад 1,325 млрд грн або 27% ВВП) зумовлено різким зменшенням ресурсної бази. У березні 2022 р. з метою підтримки бізнесу в умовах воєнного стану Верховна рада України прийняла поправки до Податкового кодексу України, що передбачають зниження рівня податкового навантаження та спрощення оподаткування. Значне скорочення податкових надходжень не могло не відобразитися на структурі доходів державного бюджету – частка податкових надходжень Державного бюджету скоротилась на 32,8% і становила 53,42%. Слабкість податкових надходжень компенсувалася неподатковими надходженнями, особливо благодійними внесками українських та іноземних громадян, підприємств,

організацій, гуманітарною допомогою, а також грантовими коштами.

Зростанню дефіцитності бюджету сприяє значне збільшення видатків на забезпечення обороноздатності та утримання населення. Оскільки уряд не планує покривати дефіцит бюджету за рахунок збільшення податкових надходжень за таких умов, підвищується роль офіційних кредиторів. Покриття такого значного дефіциту стало можливо насамперед завдяки міжнародній фінансовій допомозі (понад 32 млрд. дол. США, з яких 14,2 млрд. дол. США – гранти), обсяг якої збільшувався щоквартально і в 4-му кварталі досяг 12,3 млрд. дол. США, з яких гранти становлять 3,8 млрд. дол. США [6]. Як наслідок, державний та гарантований державою борг у 2022 р. перевищив 80% ВВП [6].

Війна негативно впливає на економіку країни. Цей вплив є системним і проявляється у різних сферах економіки. Негативний вплив війни на фінансову систему країни проявляється у скороченні обсягів фінансових ресурсів, що перерозподіляються через бюджетну систему країни, волатильності валютного курсу, високих темпів інфляції, зростання рівня боргового навантаження на бюджет.

В умовах продовження військових дій, безумовно, ще рано говорити про повну оцінку втрат та напрямів відновлення. Проте вже сьогодні робляться кроки, спрямовані на повоєнну розбудову. Повоєнне відновлення України повинно спрямовуватися не на відтворення зруйнованих потужностей та технологій, а на розбудову української економіки за сучасними стандартами.

1. World Bank. Stagflation risk rises amid sharp slowdown in growth. (2022). URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/06/07/stagflation-risk-rises-amid-sharp-slowdown-in-growth-energy>.

2. International Monetary Fund. *World economic outlook: War sets back the global recovery*. 2022. URL: Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>.

3. Економіст. Шмигаль не виключає падіння ВВП України в 2022 році до 50%. URL: <https://finbalance.com.ua/news/shmihal-ne-viklyucha-padinnya-vvp-ukrani-v-2022-rotsi-do-50>.

4. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/>.

5. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у 2022 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-scho-do-rivnya-inflyatsiyi-u-2022-rotsi>.

6. Коли НБУ відмовиться від фіксованого курсу та як футбол впливає на валютний ринок. Інтерв'ю із заступником голови. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/02/14/697015/>.

А. Б. Войтенко,
аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ ОЦІНКИ ПОЛІТИЧНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Через стрімке зростання рівня транснаціональної злочинності, а отже, і потребу в забезпеченні ширшого міжнародного співробітництва між прокурорами та досягненні більшої оперативності й ефективності при наданні взаємної правової допомоги, українські прокурори ініціювали вступ до Міжнародної асоціації прокурорів (МАП) – єдиного неурядового та неполітичного всесвітнього об'єднання прокурорів зі спеціальним консультативним статусом при ООН, що налічує близько 130 організаційних членів та об'єднує індивідуальних учасників із понад 140 країн світу. За згодою Виконавчого комітету МАП у 2005 році Генеральна прокуратура України набула організаційного членства в цій структурі.

Серед основних завдань МАП зазначено «сприяння досягненню високих стандартів та принципів здійснення правосуддя у кримінальних справах ... ; сприяння досягненню та розвитку принципів і стандартів, що визнані міжнародним співтовариством як необхідні для здійснення належного і незалежного розслідування кримінальних справ...» [1; 2]. Тож, набувши статусу члена МАП, Генеральна прокуратура України, а отже, і все прокурорське професійне середовище визнали та схвалили вимоги і критерії, які ставить міжнародна спільнота перед прокурорами, а також погодилися формувати і виконувати міжнародні стандарти службової діяльності органів прокуратури. Йдеться, зокрема, про Стандарти професійної відповідальності та основні права і обов'язки прокурорів (1999 р.). У цьому

документі відразу ж після опису вимог до професійної поведінки прокурора наведено розділ «Незалежність», перший пункт якого викладений так: «Використання прокурорських повноважень, що дозволені в особливій юрисдикції, повинно здійснюватись незалежно та бути вільним від політичного втручання» [3]. Отже, основною засадою професійності прокурорів цивілізоване міжнародне співтовариство вважає саме незалежність, причому з акцентом на тому, щоби «бути вільним від політичного (!) втручання». Тому принцип політичної нейтральності є таким важливим і в нормативно-організаційній та нормативно-розпорядчій документації у сфері функціонування прокуратури в Україні.

За результатами проведених досліджень з'ясовано, що ключові аспекти оцінювання роботи прокурорів представлені положеннями таких документів як:

1) Рекомендації Рес(2000)19 про «Роль прокуратури в системі кримінального правосуддя», прийняті КМ РЄ для держав-членів (06 жовтня 2000 р.);

2) Висновок № 7 (2012) КРЕП про «Управління засобами прокуратури», прийнятий на 7-му пленарному засіданні (Страсбург, 11 грудня 2012 р.);

3) Висновок № 9 (2014) КРЕП до уваги КМ РЄ про «Європейські норми та принципи, що стосуються прокурорів» (Страсбург, 17 грудня 2014 р.);

4) Висновок № 11 (2016) КРЕП про «Якість та ефективність роботи прокурорів, у тому числі при боротьбі з тероризмом та серйозною і організованою злочинністю», прийнятий на 11-му пленарному засіданні (Страсбург, 18 листопада 2016 р.);

5) Звіт за результатами оцінки України про «Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів» (четвертий раунд оцінювання), ухвалений на 76-му пленарному засіданні GRECO (Group of States against Corruption) (Страсбург, 19-23 червня 2017 р.);

6) Стратегія розвитку прокуратури на 2021-2023 роки, затверджена наказом Генерального прокурора України від 16.10.2020 № 489;

7) Положення про систему оцінювання якості роботи прокурорів, затверджене наказом Генерального прокурора України від 29.12.2021 № 407.

У цих документах зазначається, що оцінювання роботи прокурорів проводиться з позиції загальної ефективності діяльності прокуратури (з метою покращення процедури управління ресурсами при оптимальному розподілі коштів з бюджету) і з позиції індивідуального підходу, за яким визначається ефективність роботи окремого прокурора.

Зокрема, у Звіті GRECO про Україну, ухваленому на 76-му пленарному засіданні (Страсбург, 19–23 червня 2017 р.), щодо «Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів» [4] вказано, що формальне оцінювання роботи прокурора (з метою визначення рівня виконання ним службових повноважень) дозволяє проводити незалежний моніторинг та оцінювати роботу прокурора. Крім того, такий вид (або тип) оцінювання сприяє прозорому та об'єктивному просуванню по службі. Тому для України таке оцінювання відіграє особливу роль, оскільки нині в Україні є доволі низький рівень довіри суспільства до органів прокуратури, а також частими є випадки політичного втручання в роботу прокурорів. Як вирішення та завчасне попередження настання таких проблемних аспектів, потрібно законодавчо закріпити спеціальні критерії та процедуру оцінювання роботи прокурорів.

Згідно з міжнародно-правовими стандартами прокурорської діяльності та статусу прокурорів, в Україні відбулися певні інституційні та функціональні перетворення, а також було змінено конституційні повноваження прокуратури України, зокрема позбавлено функції нагляду за додержанням і застосуванням законів, а з початком роботи Державного бюро розслідувань – і функції досудового розслідування. У Стратегії розвитку прокуратури на 2021–2023 роки, зокрема, зазначено: «На сьогодні створюються передумови для імплементації в діяльність прокуратури принципів ефективності, професійності, незалежності та відповідальності; здійснюються заходи з оцінювання відповідності прокурорів критеріям фахової компе-

тентності, доброчесності та професійної етики, а також надання можливості всім доброчесним кандидатам, які мають належні теоретичні знання та практичні навички, на конкурсних засадах зайняти посаду прокурора у будь-якому органі прокуратури; посилюються гарантії професійного розвитку працівників прокуратури» [5]. Крім цього, серед основних завдань цієї Стратегії названо «ввести в практику нові стандарти і критерії оцінювання якості роботи прокурора, новий порядок вимірювання та регулювання навантаження на прокурора» тощо. Наступною після прав і свобод людини (п. 1.3.1 Стратегії) названо незалежність як цінність у професійній діяльності прокурора; при цьому наголошено, що «прокурор використовує передбачені законом засоби захисту від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу в ході виконання службових обов'язків, ... а добір і призначення прокурорів здійснюються на основі оцінки за об'єктивними критеріями, незалежно від статі, етнічної приналежності чи політичного впливу» (п. 1.3.2. Стратегії).

Що стосується оцінювання роботи прокурорів, то у Стратегії визначено «розроблення та впровадження комплексної та неупередженої системи оцінювання якості роботи прокурора за встановленими об'єктивними критеріями, які передбачатимуть, зокрема, урахування результатів роботи прокурора у межах виконання безпосередніх функцій, інноваційність і прагнення до розвитку, поведінку в колективі, виконання організаційних завдань, лідерство» (п. 2.3.3.1 Стратегії).

З метою забезпечення інституційної незалежності прокурорів у Стратегії окреслено «посилення гарантій незалежності прокуратури, передбачених міжнародними стандартами та відповідними рекомендаціями Венеціанської комісії, GRECO й інших міжнародних організацій, які встановлюють стандарти в указаних сфері» (п. 2.6.2.2 Стратегії).

Особливим стандартом якісного виконання прокурором своїх професійних функцій вважається «дотримання засад швидкості, ефективності та неупередженості. Так, у п. п. 12, 13 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів та Рекоменда-

цій Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції зазначено, що «обвинувачі (прокурори – Авт.) відповідно до закону виконують свої обов'язки справедливо, послідовно і швидко, поважають і захищають людську гідність і захищають права людини, сприяючи тим самим забезпеченню належного процесу і безперебійного функціонування системи кримінального правосуддя» [6, с. 9].

Окремої уваги, на думку Є. Лисаченко та В. Гринюка, потребує професійна поведінка обвинувачів при підтриманні обвинувачення в суді. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції закріплює, держави повинні гарантувати, що при виконанні публічними обвинувачами своїх обов'язків вони керуються «кодексом поведінки» [7, с. 167].

Відповідно до інформації щодо систем оцінювання роботи прокурорів, наведеної на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора на початку січня 2023 року, передбачено запровадження двох відповідних систем: оцінювання якості роботи прокурорів та індивідуального оцінювання якості роботи прокурорів. Перша система визначає порядок та умови щорічного преміювання прокурорів за результатами оцінювання та напрями професійного розвитку прокурора. Друга спрямована на оцінювання якості роботи прокурора відповідно до встановлених критеріїв, має сприяти його професійному розвитку під час виконання службових обов'язків і проводиться раз на 4 роки. Основним об'єктом у другій системі оцінювання стануть функціональні компетенції прокурорів за критеріями, які наразі перебувають у процесі визначення. Окрім цього, на результат впливатиме дотримання працівником норм професійної етики та його поведінка. Тобто Офіс Генерального прокурора активно працює над імплементацією систем оцінювання діяльності прокурорів [8].

Отже, основні аспекти оцінювання роботи прокурорів на сьогодні представлені цілою низкою ратифікованих міжнародних та адаптованих до них національних документів, а також

прикладів із практики міжнародних судових установ щодо базових положень правового статусу прокурора. Однак найбільш оптимальною моделлю оцінювання виступає система оцінювання, що базується на формальній основі. Формальне оцінювання роботи прокурора може за необхідності включати проведення неформального оцінювання.

1. Міжнародна асоціація прокурорів. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/mizhnarodna-asociaciya-prokuroriv>.

2. IAP: Raising standards for Prosecutors worldwide; improving international cooperation to combat crime. URL: <https://www.iap-association.org/>.

3. Стандарти професійної відповідальності та основні права і обов'язки прокурорів. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/cmo.html?_m=publications&_t=rec&id=101554.

4. Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів: Звіт за результатами оцінки. Україна: Ухвалено на 76-му пленарному засіданні GRECO (Страсбург, 19–23 червня 2017 року) / Council of Europe, Group of States against Corruption. URL: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=5a1c32e64>.

5. Стратегія розвитку прокуратури на 2021-2023 роки. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/strategiya-rozvitku-prokuraturi-na-2021-2023-roki>.

6. Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : Атіка, 2012. 624 с.

7. Лисаченко Є.І. Міжнародні стандарти підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 162–169.

8. Інформація щодо систем оцінювання роботи прокурорів. 05.01.2023. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/informaciya-shhodo-sistem-ocinyuvannya-roboti-prokuroriv>.

С. О. Гарькавець,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціології
(*Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*)

ДО ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

З усього спектру проблем подолання наслідків воєнної агресії в Україні ми хотіли б зробити акцент саме на соціально-психологічних аспектах, оскільки вони потребують інсталяції внутрішніх ресурсів особистості (життєстійкості, стресостійкості, резильєнтності, психоедукації, емоційної та когнітивної флексебільності тощо) та, здебільшого, не залежать від зовнішніх запозичень.

Проте, як ми вважаємо, дані аспекти слід диференціювати за такими напрямками.

1. По-перше, мова повинна йти про психологічний стан українських військових, які повертаються та будуть повертатися з війни.

2. По-друге – про стан звільнених полонених і депортованих громадян України.

3. По-третє – про стан тимчасово переміщених осіб, які повертаються до дому.

4. Четверте – про стан осіб, які перебували в окупації. Тут мова може йти про дві групи громадян. Перша – це ті, хто опинився в окупації з 2014 р., а друга – особи, що перебувають в окупації з 24.02.2022 р.

Щодо першого пункту, то зазначимо таке. Якщо акцентувати увагу на психологічному стані українських військових, які постійно перебувають в самому пеклі війни, то їхнє психологічне поновлення та реабілітація повинні бути ядром відповідної Державної програми, що не повинна обмежуватися певними часовими рамками. Нажаль, як свідчить досвід війн у В'єтнамі,

Афганістані тощо психологічна реабілітація військовослужбовців, які повернулися з війни, це тривалий, а подекуди по життєвий процес.

Друге. Психологічний стан звільнених полонених і депортованих громадян України, також повинений бути у центрі уваги державних інституцій. Тисячі українських військових і цивільних щохвилини піддаються жорстоким тортурам з боку російських агресорів. А майже 11 тис. українських дітей були силою депортовані до Росії, розлучені із батьками. Всі вони, у першу чергу, зазнають психологічних тортур (приниження, кривдження, цькування тощо) з боку російських злочинців. Їхнє психічне здоров'я також потребує тривалого поновлення та реабілітації, про що слід наголошувати вже сьогодні.

Третє. Психологічний стан тимчасово переміщених осіб має власні ураження, що в першу чергу пов'язані з процесами їхньої адаптації та реадаптації в нових умовах життєдіяльності. Особливо вразливими виявляються особи літнього віку, соціально незахищені, ті, хто не можуть знайти роботу. Проблема ускладнюється ще й тим, що багато хто з людей не вважають за потрібне звертатися за психологічною допомогою. Тому, треба вести широку інформаційну роботу з роз'яснення громадянам доцільності звертання до психологів, а також проводити просвітницьку діяльність із застосуванням різноманітних методів і форм роботи.

Четверте. Складною виявляється проблема психологічного стану осіб, які перебувають в тимчасовій російській окупації. Як вже зазначалося, тут є дві групи громадян – з 2014 р. та з 24.02.2022 р. Треба наголосити, що найбільш складною є перша група, оскільки, чим більше часу людина перебуває у певному соціальному середовищі, тим глибші її психічні та психологічні трансформації.

Слід зазначити, що Президент України Володимир Зеленський у запропонованій формулі миру, у пункті 7 акцентує увагу на «Справедливості».

Також, мова може йти про найбільш амплітудну емоційну проблему – проблему справедливості або покарання російських

злочинців та їх посіпак. Серед останніх може виявитися багато українців, які співпрацювали з окупантами. Звісно, найбільш запеклі колаборанти будуть покарані, але до тих, хто тільки співпрацював з окупаційною владою, щоб себе нібито тільки прогостувати, скоріше за все, буде застосована амністія. Це може викликати заперечення з боку значної частини українців, але шляхи до примирення по іншому не здійснюються. Більше того, психологічно надломлені мешканці окупованих територій тривалий час можуть бути вороже налаштовані на повернення України. Ствердно, далеко не всі з них під час деокупації втечуть до Росії. Слід наголосити, що у демократичному суспільстві не можуть бути застосовані репресивні заходи до незгодних з державною політикою, а отже треба розробити дієву програму соціально-психологічних впливів на такі версти населення.

Таким чином, соціально-психологічні підходи до вирішення проблеми наслідків воєнної агресії в Україні мають багатокомпонентне змістовне наповнення. Поряд з іншими аспектами (військовими, економічними, правовими, медичними тощо) вони потребують уваги на державному рівні та відповідно розробки Державної програми з чітко окресленими функціями психологічних служб (психологічної реабілітації, психологічної підтримки та супроводу, психологічного консультування тощо).

О. І. Гілецька,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Докази та доказування під час досудового розслідування відіграють важливу роль у кримінальному провадженні, що згідно із чинним законодавством полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для органів досудового розслідування. В кримінально процесуальному законодавстві зазначено, термін «збирання доказів». Зокрема, зазначене поняття може розглядатися як урегульована Кримінальним процесуальним кодексом України (далі-КПК України) це діяльність уповноважених суб'єктів з виявлення й фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження [1, с. 249]. Збирання доказів є основним способом проведення слідчих (розшукових) дій, та в деяких випадках і негласних слідчих (розшукових) дій, що відноситься до завдань уповноважених суб'єктів.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України способами збирання доказів та їх процесуальних джерел для сторони обвинувачення є:

- проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України [2]. Глава 20 КПК України подає перелік слідчих

(розшукових) дій, сюди ми відносимо: ст. 224 – допит; ст.ст. 228 229, 230, 232 – пред'явлення для впізнання; ст.ст. 234, 236 – обшук; ст.ст. 237, 238, 239 – огляд; ст. 240 – слідчий експеримент; ст. 241 – освідування особи; ст.ст. 242, 243 – проведення експертизи.

Введення режиму воєнного стану на території України також стосується і органів досудового розслідування, як приклад, ми бачимо удосконалення порядку проведення освідування, оскільки досудове розслідування поділяється на дізнання та досудове слідство залежно від вчинення кримінального проступку чи злочину, його проведення здійснює дізнавач або слідчий. Відтепер освідування може проводитися також на підставі постанови дізнавача. Також тепер освідування може проводитися для виявлення слідів кримінального правопорушення не лише на тілі, але й на одязі свідка, підозрюваного чи потерпілого та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора. При цьому, у разі її відмови освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста. Також, на відміну від попередньої редакції статті, копія протоколу про проведення освідування надається особі незалежно від того, проводилося добровільне чи примусове освідування [3].

Першочерговою дією, що за результатами проведення якої залежить перспектива досудового розслідування є огляд місця події (ст. 237 КПК України), під час режиму воєнного стану варто наголосити на місцевості, де вона проводиться, якщо це стосується тимчасово окупованих території, територій де ведуться активні бойові дії, то в даному випадку слід пам'ятати про безпеку життя і здоров'я учасників слідчої дії (забезпеченням їх бронежилетами, касками та іншими засобами індивідуального захисту), оскільки проведення огляду місця події на даній території пов'язане з небезпекою для життя і здоров'я.

Фіксація перебігу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій. Слідчі (розшукові) дії фіксують доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу. Обшук та огляд без залучення понятих можна проводити виключно в такому випадку, що існує загроза їх життю та здоров'ю, під час таких умов процесуальні дії обов'язково фіксують за допомогою доступних технічних засобів шляхом здійснення безперервного відеозапису [4]. Отже, збір доказів в даних умовах залежить від збереження обстановки місця події в незмінному вигляді та динамічності оперативної обстановки, що в результаті отримана інформація може бути використана для висування слідчих версій.

Також згідно ст. 615 ч. 11 показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [2]. У вищезгаданих випадках нам зустрічається термін «відеофіксація», що буде відображати законність проведення слідчих (розшукових) дій адже це являється визнанням допустимості доказів способів їх отримання можливостей суб'єкта доказування достатньо даних на момент проведення дій.

У статті 223 КПК викладаються загальні умови проведення слідчих (розшукових) дій, які є обов'язковою складовою процесуальної форми. У цій нормі визначається мета слідчих (розшукових) дій – отримання (збирання) доказів або їх перевірка. Важливо, що дається формулювання підстав для проведення слідчих (розшукових) дій. Це, згідно з вимогами ч. 2 ст. 223 КПК, є наявність достатніх відомостей (даних), отриманих у ході провадження, в тому числі розшукового характеру, які вказують на можливість досягнення мети слідчої (розшукової) дії.

Такі відомості повинні бути відображені в матеріалах провадження. Із тексту цієї дефініції можна дійти висновку про

те, що законодавець дозволяє приймати рішення про проведення слідчих (розшукових) дій у стані професійно виправданого ризику [5].

Важливе значення полягає у додержанні умов проведення слідчо (розшукової) дії, а саме : своєчасному проведенні, вміння застосовувати техніко- криміналістичні засоби, законодавча регламентація порядку застосування та фіксації результатів, прав та обов'язків учасників та осіб, збереження особистої безпеки.

Способи збирання доказів, закріплені у ст. 93 КПК що передбачає такі дії:

- виклик і допит будь-якої особи (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого) та складання протоколу;
- виявлення фактів та обставин фактичних даних, що мають доказове значення;
- призначення експертизи і отримання висновку експерта;
- отримання предметів і документів учасниками процесу, громадянами, установами, підприємствами і організаціями;
- доручення слідчим, прокурором у кримінальному провадженні оперативним підрозділам провести відповідні слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії, результати яких за певних умов можуть бути доказами у кримінальному провадженні (п. 5 ч. 2 ст. 36 та п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК) [2]. Вищезгадані способи згідно кримінально-процесуального законодавства визнаються законними, якщо використання як доказів результатів усіх інших дій, застосування «нетрадиційних» методів, що не закріплені в нормах КПК України, не мають юридичної сили (допит під гіпнозом, використання екстрасенсорних здібностей тощо). Збирання, перевірка доказів має важливе значення, що створює передумови для розширення пізнання у кримінальному провадженні.

Отже, збір доказів згідно із чинним законодавством полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для органів досудового розслідування, порядок їх отримання, фіксація в протоколі, збереження в електронних носіях. Вміння працівників забезпе-

чити умови для проведення слідчо (розшукових) дій, висунення версій щодо порядку отримання доказів, їх допустимість.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 19.02.2023 р.).

3. Кольчинська К. Зміни в кримінальному праві та процесі за час воєнного стану: липень-жовтень 2022 року. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/zmini-v-kriminalnomu-pravi-ta-proczesi-za-chas-voyennogo-stanu-lipen-zhovten-2022-roku/>.

4. Сухов Ю. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану: про що варто знати. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015971.

5. Науково-практичний коментар до ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/4316-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-93-krimlnalnogo-procesualnogo-kodeksu-ukrayini.html>.

І. В. Гловюк,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ФРАНЦУЗЬКИЙ ДОСВІД УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Одним з механізмів, який натеper застосовується іноземними державами для розслідування та кримінального переслідування за воєнні злочини на території України, є універсальна юрисдикція. Універсальна юрисдикція – це важливий інструмент міжнародного правосуддя, є здатністю суду будь-якої держави судити осіб за злочини, вчинені за межами її території, які не пов'язані з державою громадянства підозрюваного чи потерпілих або заподіяння шкоди власним національним інтересам держави [1, р. 1]. Цей механізм закріплений у законодавстві багатьох держав [1, р. 16–21], у тому числі і України, проте, є деякі питання його реалізації.

Зокрема, практика неоднорідна щодо того, чи вимагає принцип універсальної юрисдикції конкретного зв'язку з державою, що здійснює судове переслідування. Вимога, щоб між обвинуваченим і державою, що здійснює судове переслідування, існував якийсь зв'язок, зокрема, щоб обвинувачений перебував на території або опинився у владі цієї держави, відображена у військових статутах і настановах, законодавстві та прецедентному праві багатьох держав. Однак існують також законодавчі акти і прецедентне право, які не вимагають наявності такого зв'язку. Женевські конвенції також не вимагають наявності такого зв'язку [2, с. 778–779].

По ситуації в Україні, понад 20 країн світу ведуть власні розслідування злочинів, що вчиняє росія в Україні [3]. За пові-

домленнями ЗМІ, Офіс генерального прокурора Німеччини зібрав вже сотні доказів, що свідчать про вчинення воєнних злочинів російськими військовими в Україні [4].

Якщо говорити про законодавство України, то КК України формально у ст. 8 передбачає цей механізм: іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Проте, М. Пашковський звертає увагу на те, що проблема полягає в тлумаченні фрази «у випадках, передбачених міжнародними договорами» – якими договорами, які саме зобов'язання держави? [5]. Тому з позицій матеріально-правового регулювання значно кращим є формулювання «злочин, за який можливість притягнення до відповідальності в Україні передбачена міжнародним договором України чи актом Європейського Союзу», вжите у проєкті КК України (ст. 1.3.5) [6]. Проте, запропоноване там само формулювання «тяжкий чи особливо тяжкий злочин проти інтересів України», хоча і є інтуїтивно зрозумілим, видається юридично невизначеним і може викликати укладення при реалізації при конкуренції юрисдикцій з іншими державами.

Серед держав, які застосували цей механізм по воєнним злочинам, вчиненим на території України, є і Франція [7]. Зважаючи на емпіричні дані, він є широко застосовним у Франції [8], і стосовно нього висловлювався навіть Касаційний Суд Франції [9–11].

Згідно ст. 689-1 КПК Франції, для застосування міжнародних договорів, вказаних у наступних статтях, особа, яка причетна за межами території Республіки до одного із кримінально караних діянь, передбачених цими статтями, може переслідуватися та судитися у межах французької юрисдикції, якщо вона знаходиться на території Франції. У силу такої доволі специфічної юридичної техніки у ст. 689-11 передбачено межі

юрисдикції для діянь за РС МКС. Якщо для геноциду обумовлень нема, то для воєнних злочинів це указано так: воєнні злочини та проступки, якщо ці факти караються за законом держави, де вони були вчинені або якщо ця держава чи держава, громадянином якої є особа, є стороною РС; для злочинів проти людяності: якщо ці факти караються за законом держави, де вони були вчинені або якщо ця держава чи держава, громадянином якої є особа, є стороною Римського Статуту. Одночасно закріплений принцип субсидіарності: кримінальне переслідування цих злочинів може здійснюватися лише за запитом антитерористичного прокурора і якщо жодна міжнародна або національна юрисдикція не вимагає передачі або екстрадиції особи. Умови універсальної юрисдикції у Франції детально розкриті [12], тому немає сенсу на них окремо зупинятися. Відмітимо лише, що у КПК Франції є підрозділ щодо юрисдикції переслідування, розслідування та судового провадження злочинів проти людяності та воєнних злочинів та проступків. За загальним правилом, застосовні загальні норми КПК Франції для переслідування, розслідування та судового розгляду злочинів проти людяності та воєнних злочинів та проступків з урахуванням положень цього підрозділу. Пріоритет має компетенція антитерористичного прокурора, слідчого центру та суду асизів Парижу, і вона поширюється на усю територію Франції. Відповідно, Прокурор Республіки при суді іншому, ніж Паризький, для кримінально караних діянь, які підпадають під статтю 628, вимагає від колегії слідчих суддів відмовитися від своїх повноважень на користь розслідування у Парижі. Сторони попереджаються та їм пропонується зробити зауваження колегії слідчих суддів (ст. 628-2).

Україна, підтверджуючи свою відданість цінностям верховенства права, має уточнити та доповнити своє кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство щодо механізму універсальною юрисдикції. Загалом, це питання вже мало б бути вирішено, адже у аспекті воєнних злочинів у Женевських конвенціях передбачено, що Високі Договірні Сторони зобов'язуються приймати будь-які законодавчі акти, необхідні

для встановлення ефективних кримінальних покарань для осіб, які вчиняють або віддають накази вчиняти будь-які серйозні порушення Конвенції. Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язана розшукувати осіб, обвинувачуваних у тому, що вони вчинили або віддали наказ вчинити такі серйозні порушення, та незалежно від їхнього громадянства віддавати їх до свого суду (Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, ст. 49; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, ст. 50; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, ст. 129; Конвенція про захист цивільного населення під час війни, ст. 146). Натомість, українська практика універсальної юрисдикції наразі невідома.

Зважаючи на імперативи Женевських конвенцій, щодо воєнних злочинів можуть бути, як видається, лише такі умови нереалізації універсальної юрисдикції: провадження за цими злочинами у іншій державі-стороні Женевських конвенцій (оскільки конвенції містять положення, що держава може також, якщо вважає це за доцільне, передавати їх згідно з положеннями свого законодавства для суду іншій заінтересованій Високій Договірній Стороні за умови, що ця Договірна Сторона зібрала достатньо серйозні докази для порушення справи); провадження у МКС. Для злочину геноциду та злочинів проти людяності, зважаючи на їх специфіку, доречним буде прописати зв'язок з інтересами громадян України або держави Україна. І мова має йти не про «у випадках, передбачених міжнародними договорами», оскільки таке формулювання на міжнародні договори перекладає регламентацію умов універсальної юрисдикції, а за злочини, передбачені міжнародними договорами (зокрема, за формулюванням, вжитим у ст. 1.3.5 проєкту КК України: злочин, за який можливість притягнення до відповідальності в Україні передбачена міжнародним договором України чи актом Європейського Союзу). У процесуальному контексті мають бути прописані особливості розслідування злочинів із застосуванням універсальної юрисдикції (включаючи межі субсидіарності), однією з яких має бути розсуд Централь-

ного органу (Офісу Генерального прокурора) стосовно початку провадження, адже для міжнародних злочинів, вчинених не на території України має бути оцінена перспективна збирання доказів і реального притягнення до відповідальності.

Отже, позитивний досвід Франції та проблемні питання реалізації універсальної юрисдикції можуть бути використані про розвиткові цього механізму в Україні, шляхом внесення вищезапропонованих змін та доповнень до кримінального та кримінального процесуального законодавства України.

1. Universal jurisdiction: A preliminary survey of legislation around the world – 2012 update. *Amnesty International Publications*. URL: https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/ior530042011_en.pdf.

2. Хенкертс Ж.-М., Досвальд-Бек Л. Обычное международное гуманитарное право : в 2 т. Т. 1 : Нормы. / Жан-Мари Хенкертс, Луиза Досвальд-Бек при участии Каролин Алверман, Кнута Дермана и Батиста Ролла. Москва : Международный комитет Красного Креста, 2006. 818 с.

3. Юрій Белоусов: «Геноцид дуже лякає міжнародних юристів. Оскільки геноцид – це злочин злочинів». URL: https://lb.ua/news/2023/02/11/545456_yuriy_bielousov_genotsid_duzhe_lyakaie.html.

4. Прокуратура Німеччини зібрала вже сотні доказів злочинів російських військ в Україні. URL: <https://zmina.info/news/prokuratura-nimechchyny-zibrala-vzhe-sotni-dokaziv-zlochyniv-rosijskyh-vijsk-v-ukrayini/>.

5. Пашковський М. Універсальна кримінальна юрисдикція в Україні. URL: <https://yur-gazeta.com/print.php?material=8030&type=articles>.

6. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 30.01.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-standom-na-30-01-2023.pdf>.

7. Crimes de guerre en Ukraine : la France a ouvert une cellule d'enquête. URL: <https://www.leparisien.fr/international/crimes-de-guerre-en-ukraine-la-france-a-ouvert-une-cellule-denquete-27-09-2022-VTYJBSUZ6RC55HGFLNFDWKKXXM.php>

8. Universal Jurisdiction Annual Review 2022. URL: https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2022/03/TRIAL_International_UJAR-2022.pdf.

9. Rayman Remtola. La compétence universelle à la française et son dépassement : pour une justice effective. URL: <https://www.village-justice.com/articles/competence-universelle-francaise-son-depassement-pour-une-justice-effective,40881.html>.

10. Гловюк І. Застосування принципу універсальної юрисдикції на прикладі Франції. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zastosuvannya-printsipu-universalnoi-yurisdiktsii-na-prikladi-frantsii>.

11. Roger Lu Phillips, Aweiss Al Dobouch. La France n'est pas un havre de paix pour les auteurs de violations des droits de l'homme, malgré l'avis de la Haute Cour. URL: <https://www.justsecurity.org/80085/la-france-nest-pas-un-havre-de-paix-pour-les-auteurs-de-violations-des-droits-de-lhomme-malgre-lavis-de-la-haute-cour/>.

12. Universal Jurisdiction Law and Practice in France February, 2019. URL: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-France.pdf>.

К. А. Гурковська,
викладач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
Д. М. Фотіна,
курсантка 3-го курсу
факультету №3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЛЬНИЧНОГО ОФІЦЕРА ПОЛІЦІЇ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ОФІЦЕРА ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану значний внесок у забезпеченні публічної безпеки та порядку відіграють підрозділи Національної поліції, у тому числі, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади (далі – ДОП та ПОГ).

В Україні воєнний стан діє з 05:30 години 24 лютого 2022 року, що стало причиною для переходу державних органів на посилене несення служби. Правовий режим воєнного стану, тобто, особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Також в умовах війни поліцейські отримали додаткові повноваження, адже були внесені зміни до Закону України «Про Національну поліцію» [2] та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» [3].

Це було зроблено з метою покращення ефективності діяльності поліції.

Безпосередньо ДОП також має ряд повноважень, такі як:

- залучення до охорони громадського порядку та безпеки;
- адміністративний нагляд відповідно до законодавства;
- перевірка документів та встановлення підозрілих осіб;
- взаємодія з населенням на засадах партнерства для отримання необхідної інформації для виконання завдань ДОП та попередження правопорушень;
- взяття на облік осіб, щодо яких здійснюється профілактична робота;
- постійна співпраця з підрозділом патрульної поліції;
- здійснення контролю за всіма учасниками щодо дотримання ними Правил дорожнього руху [4];
- опитувати осіб для отримання необхідної інформації та встановлення фактів вчинення правопорушень;
- застосовувати заходи, які передбачені Законом України «Про Національну поліцію» [2];
- можливість проникати у житло чи інше володіння особи відповідно до законодавства;
- попередження, виявлення та припинення правопорушень.

Як було зазначено вище, Верховна Рада України ухвалила зміни щодо нормативного акту, який регулює діяльність Національної поліції. Тепер питання збору біометричних даних про осіб стало більш врегульованим, перелік законних підстав для зупинки транспортного засобу, а також його перевірки або ж водія чи пасажирів значно розширився.

Згідно з пунктом 24 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» [2], поліція відповідно до покладених на неї завдань бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму

воєнного стану у разі його введення на всій території України або в окремі місцевості. Крім того, статтею 24 цього Закону визначено додаткові повноваження поліції та встановлено, що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремі місцевості [5].

Отже, у складний період нашої держави, важливою складовою у боротьбі зі злочинними діями росії провідне місце посідає саме діяльність Національної поліції. Саме вона працює з особами, які становлять загрозу для безпеки, незалежності та територіальної цілісності України. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що саме органи Національної поліції, зокрема ДОП та ПОГ більшою мірою залучаються до охорони громадського порядку, першими реагують на усі прояви злочинності та якнайшвидше намагаються їх припиняти та запобігати. Дільничний офіцер поліції та поліцейський офіцер громади краще від усіх знають про людей, які проживають на території їх обслуговування, а тому і можуть оцінити ризики вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень, зокрема тих, що загрожують національній безпеці, а також життю і здоров'ю населення.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *База даних «Законодавство України». ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

4. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану № 37д9/1-2022/55157 від 13.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245224> (дата звернення: 15.02.2023).

Н. І. Дідик,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету №3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану змін у повноваженнях, компетенції, правах та обов'язках, порядках та процедурах зазнають майже всі державні інституції, не є винятком і Національна поліція.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

До нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Національної поліції, внесено значну кількість змін. Так, статтю 8 Закону України «Про Національну поліцію» [2] доповнено частиною четвертою, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяль-

ності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визнаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Зокрема, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], поліцейські виконують свої повноваження під час запровадження комендантської години, вони контролюють, щоб громадяни не перебували у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень, а також здійснюють контроль за особливим режимом в'їзду і виїзду, рух транспортних засобів та здійснюють перевірку документів у осіб, а в разі потреби проводять огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян.

Якщо проаналізувати законодавство, то за час дії воєнного стану було прийнято три закони України, які стосуються Національної поліції:

- Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» – діє тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану [3];

- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [4];

- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану» [5].

Розглядаючи коло нових тимчасових повноважень поліцейських, то можна дійти висновку, що вони значно розширилися, а саме:

- за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно отримувати від органів держави та територіальних громад, юридичних осіб державної форми власності,

інформацію необхідну для виконання повноважень та завдань поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у тому вигляді та тій формі, яка зазначена в запиті. Суб'єкти, яким адресовано такий запит, зобов'язані протягом 3 днів, або в разі неможливості – протягом 10 днів, надати відповідь на запит або повідомити про причини, що перешкоджають надати таку відповідь;

- здійснювати конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняти їх у залі суду. Перелік установ, до яких здійснюється конвоювання, визначається МВС;

- утримувати в передбачених законом випадках в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних чи адміністративних правопорушень; осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою; осіб, підданих адміністративному арешту; обвинувачених та засуджених;

- у межах компетенції здійснювати розмінування, що має оперативний характер (виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень);

- організовувати роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;

- здійснювати техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху;

- організовувати взаємодію правоохоронних органів та інших державних органів України з Інтерполом та Європолом, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу;

- здійснювати збирання біометричних даних осіб [2].

Отже, можна зазначити, що в умовах воєнного стану Національна поліція виконує загальні і спеціальні завдання як захисного, так і правоохоронного спрямування. Навіть якщо Національна поліція забезпечує правопорядок в умовах воєнного стану, дотримання законності є необхідною умовою їх діяльності. Дотримання законності забезпечується систематичним контролем з боку вищих органів управління, правом адміністративного та судового оскарження, контролем громадськості та засобів масової інформації. Дії Національної поліції в умовах воєнного стану повинні бути юридично грамотними, сприйматись громадянами, чиї права та свободи обмежуються, як справедливі і законні [6, с. 247].

1. Про правовий режим воєнного стану. Закону України від 12.05.2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 1509.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580> (дата звернення: 10.02.2023).

3. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закону України від 12.03.2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 37. Ст. 64.

4. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 14.04.2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 35. Ст. 7.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану: Закон України 24.03.2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. Ст. 79.

6. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245–248.

Г. В. Католик,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри практичної психології
Інституту управління психології та безпеки
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ПТСР В УКРАЇНІ НА ТЛІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В КРАЇНІ: НАУКОВІ РОЗВІДКИ ЗАКОРДОННИХ НЕЗАЛЕЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Науковці різних країн світу уже з 2014 року почали свої дослідження у царині виникнення та перебігу ПТСР власне у представників українського етносу, які проводились як в Україні так і в різних країнах світу, куди перемістились великі пласти біженців та переселенців різних категорій. Сьогодні ці дослідження набули нових смислів та нових барв, тому науковці всієї світової спільноти з новим ентузіазмом взялись за нові дослідження.

Так команда науковців університетів в Маямі, Бостоні та ін., зокрема Р. Джонсон з колегами (Robert J Johnson, Olena Antonaccio, Ekaterina Botchkovar, Stevan E Hobfoll) провели дослідження вже через 36 місяців після початку конфлікту 2014 року на сході України, опитавши цивільних осіб, які переселились або ж стало проживали в Україні [1]. Дане дослідження призначалось для виявлення поширеності впливу воєнної травми. Досліджувались показники посттравматичного стресового розладу (ПТСР) за кластерами симптомів, а також те, чи пов'язані соціально-демографічні фактори з позитивними показниками ПТСР серед цивільних осіб, які стало проживають у великих містах, та внутрішньо переміщених осіб в Україні під час конфлікту, що тривав у регіоні Донбасу. Методами дослідження були індивідуальні інтерв'ю, які проводилися з використанням багатоступеневої випадкової вибірки загального населення у двох великих містах України, а саме у Харкові та

Львові (n = 1247) та цілеспрямованої вибірки внутрішньо переміщених осіб (n = 300), половина з яких проживала на той час в кожному з міст. У фокусі дослідження було оцінювання впливу травми, кластери симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та загальний рівень ПТСР. В результаті проведеного інтерв'ювання було виявлено широке поширення прямого впливу травматичних подій, пов'язаних з конфліктом (65%), серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) порівняно зі значною меншістю (23%) серед стало проживаючого міського населення (МНП). Р. Джонсон та його колеги виявили підвищену поширеність симптомів ПТСР, які також були рівномірно розподілені в межах декількох соціально-демографічних факторів. Однак, існують значні відмінності в показниках ПТСР серед ВПО у різних містах, а також переселенцями з українською та російською етнічною ідентичністю, причому перші в кожному місті переселення демонструють підвищену ймовірність позитивних результатів по ПТСР. Результати дослідження підвели науковців до висновку, що доросле цивільне населення України, яке пережило тривалу війну з Росією та російськими сепаратистами на Сході України з 2014 року, має підвищений рівень ПТСР. Більше того, серед тих, хто був переміщений внаслідок триваючого конфлікту (ВПО), рівень ПТСР значно вищий, ніж серед населення міст, яке проживало там постійно і не було свідками військових подій [1; 2].

Далі Р. Джонсон та його колеги зазначають, що на момент проведення ними дослідження в Україні війна тривала вже третій рік... Вони говорять про те, що: «... Як і в більшості війн, як військові, так і цивільне населення ... зустрічаються з травмою». Хоча більшість попередніх досліджень травми під час збройних конфліктів були зосереджено на ПТСР військових, особливо тих, хто служив безпосередньо у збройних силах у зонах військового конфлікту, останнім часом стали актуальними оцінки поширеності ПТСР серед цивільного населення, що перебувало у зоні конфлікту, а також і серед біженців [1; 2].

Ці особи мають дуже високий ризик розвитку широкого спектру розладів психічного здоров'я, включаючи важкі

тривожні та депресивні симптоми, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та суїцидальні думки/поведінку з ймовірними довгостроковими наслідками (Charlson et al., 2019; Javanbakht, 2022; Elvevåg and DeLisi, 2022). Р. Джонсон та ін. (2022), проводячи індивідуальні інтерв'ювання тоді, коли війна ще обмежувалася Донбасом та Луганською областю, виявили широке поширення прямого впливу травматичних подій, пов'язаних з конфліктом (65%), серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що призвело до підвищеної поширеності симптомів ПТСР у всіх соціально-демографічних групах. Подібні результати були отримані Робертсом та ін. (2019), які використовували перехресне опитування ВПО на ранніх стадіях конфлікту та виявили поширеність ПТСР, депресії та фобії на рівні 32, 22 та 17%, відповідно кожного перекишеного розладу [1; 2].

В свою чергу Т. Кінд та Р. Гудвін та їх колеги з Уорикського університету у Великобританії в статті «Disability and Post-traumatic Stress Symptoms in the Ukrainian General Population During the 2022 Russian Invasion», з групою науковців представив дослідження ПТСР у інвалідів [3].

Ці науковці стверджують, що люди з інвалідністю є непропорційно вразливими до симптомів психологічного дистресу після впливу збройного конфлікту. Їхні попередні наукові розвідки, проведені у тому ж ключі дослідження ПТСР у переселенців показали, що особи, переміщені внаслідок конфлікту, мають підвищений ризик посттравматичного стресу. Дане ж дослідження є справжнім відкриттям, бо заторкує вивчення зв'язку між ступенем інвалідності та симптомами посттравматичного стресу в загальній популяції, яка постраждала від збройного конфлікту.

1. Robert J. Johnson, Olena Antonaccio, Ekaterina Botchkovar. War trauma and PTSD in Ukraine's civilian population: comparing urban-dwelling to internally displaced persons. URL: https://www.researchgate.net/publication/355004500_War_trauma_and_PTSO_in_Ukraine's_civilian_population_comparing_urban-dwelling_to_internally_displaced_persons.

2. Johnson R. J., Antonaccio O., Botchkovar E., Hobfoll S. E. Військова травма та ПТСР серед цивільного населення України: порівняння міського населення та внутрішньо переміщених осіб. *Соц. психіатрія психіатр епідеміол.* 2022;57:1807-16.

3. Tarandeep S. Kang, Robin Goodwin, Yaira Hamama-Raz, Elazar Leshem. Disability and Post-traumatic Stress Symptoms in the Ukrainian General Population During the 2022. Russian Invasion. URL: https://www.researchgate.net/publication/365308739_Disability_and_Post-traumatic_Stress_Symptoms_in_the_Ukrainian_General_Population_During_the_2022_Russian_Invasion.

Т. П. Кірієнко,
аспірантка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
факультету № 1 ІПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОЯВ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ В БЕЗПЕКОВИХ СЕРЕДОВИЩАХ

Для України зараз, як ніколи актуальним постає питання щодо безпеки. Як відомо, безпека та право на безпеку є первинною базовою природною потребою людини. Сучасна безпекова концепція України потребує вдосконалення та нового підходу до розуміння та зміни вектора з держави та людину. В даному випадку особистість постає головним та в той же час незахищеним (тобто такою, яка в першу чергу зазнає та підпадає під небезпеку) суб'єктом безпеки.

Право на безпеку стосується безпекової концепції, яка на європейських просторах тлумачиться в досить широкому розумінні. Міжнародна організація ООН та її агенції транслюють дану концепцію також у широкому варіанті. Так, наприклад, Кофі Анан, колишній Генеральний секретар ООН, зазначав, що «безпека людини, у своєму широкому розумінні, включає в себе набагато більше, ніж просто відсутність збройного конфлікту. Вона охоплює права людини, ефективне дієве державне управління, доступ до освіти та захисту здоров'я та забезпечення того, щоб кожний індивідуум мав можливість та вибір використати свій потенціал» [1].

Право на безпеку стосується багатьох факторів життя людини. Нам би хотілося б виділити декілька безпекових середовищ людського буття, в якому може проявлятися право на безпеку. В першу чергу, зосередимо увагу на таких сферах життєдіяльності людини, де проявляється право на безпеку. До них, на нашу думку, можна віднести:

– правова безпека. Тут мова йде про правову державу з високим рівнем розвитку її демократичних складових, де

особистість почуває себе в безпеці зі сторони права, тобто під захистом такої держави (в тому числі, і захищена від не самої також, тобто убережена правовими механізмами від державно-го свавілля). В такому правовому безпековому середовищі особа покладається на дієве право (природне та позитивне), закони, різні нормативно-правові акти та інші джерела права, які покликані сприяти реалізації прав людини, допомагати та відновлювати їх в разі таких порушень. Також не можна не забувати й про правопорядок, де особистість підпорядковується та дотримується певних норм, постулатів, які впроваджує держава, а також і самого вектору розвитку держави. Тобто мова йде про двосторонній зв'язок та взаємодію між особою та державою, де особа є ключовим первинним елементом, заради якого вона самостійно й створює таку формацію, як правову демократичну державу;

– інформаційна безпека. Дуже широке середовище, яке охоплює та проявляється, особливо зараз в сучасному світі новітніх технологій, в різних сферах життя людини. Проте це середовище може мати прихований вплив на особу, який проявляється в інформаційній небезпеці або несе інформаційну загрозу, яка в свою чергу, призводить до реальних порушень прав людини.

Тому інформаційна гігієна, правдива достовірна інформація, певна правова система регулювання чисельного навантаження інформацією є частиною інформаційної безпеки. Але, також потрібно зазначити, що в цій сфері фіксується безліч різноманітних порушень прав людини і в тому числі право людини на інформаційну безпеку. Тут мова йде про конфіденційність, і про інформаційну безпечність, і про недостовірність (фейкова інформація) даних тощо. Тому, нехтувати інформаційною безпекою, (так, можемо привести приклад, який має місце зараз в нас в Україні – перед реальним фізичним вторгненням військової агресії росії було проведено чисельну довготривалу інформаційну війну, яка і стала первинним носієм теперішньої війни) не можна, бо наслідки такого безвідповідального ставлення до інформаційної безпеки можуть бути катастрофічні. Інформаційна безпека повинна бути пріоритетним

напрямок державної політики та запорукою ефективного дієвого громадянського суспільства;

- психологічна безпека. В цьому середовищі є чисельні аспекти, які стосуються безпеки особи, групи осіб, суспільства, а також і певних впливових чинників держави на людину. Тому, завдання держави передбачати та створювати безпечне психологічне середовище для гармонійного розвитку особистості, для різних груп населення (за професійними, культурними, соціальними, етнічними, національними вподобаннями тощо) та суспільства в цілому. Мова йде про культурні центри розвитку особистості, про різні центр та проекти психологічної підтримки (особливо це актуально зараз для багатьох категорій осіб, які постраждали від військової агресії, переселенців, а також і осіб, які підтримують вказані групи), що стабілізують психологічний клімат соціуму.

- освітнє безпекове середовище. Це в першу чергу простір для розвитку особистості, а також платформа для закладення ґрунтовних базових знань та світосприйняття, які в подальшому впливають на розвиток дорослої особистості. Тому, ключовим в цьому секторі освіти є надання якісних інформаційних навчальних матеріалів щодо гармонійної сформованості людини. Проте в цьому середовищі ключовим впливовим фактором виступає держава (тобто мова йде про державну політику надання освітянських послуг, і тут людина не має такого впливу).

Як і більшість зарубіжних науковців, ми також вважаємо, що право на безпеку включає багато аспектів. Проте, звертаємо увагу на те, що безпека людини вміщує в собі два головних елемента – захист та уповноваження (empowering) індивідуумів [2]. Вони розглядаються як єдине ціле у гарантуванні безпеки. Наприклад, у трактуванні Комісії з людської безпеки захист та уповноваження є взаємопідсилюючими.

Такий безпековий захист передбачає низхідний принцип дії, який спрямований вниз коли створюються адекватні інститути, норми та структури держави для запобігання загрозам безпеки людини в такій державній формації. Уповноваження

особистості, в свою чергу, передбачає протилежні процеси (сходження), коли самі люди (а це громадськість, суспільства) в змозі визначати свою безпеку та забезпечувати її [3].

Як бачимо, право на безпеку є головним акцентом в безпековій концепції людства, тобто людина та її інтереси та потреби повинні бути в центрі уваги в будь-яких державних процесах, особливо у виробленні державної політики.

1. Annan K. Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia. Two-Day Session in Ulaanbaatar, May 8-10, 2000. Press Release SG/SM/7382. URL: <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000508.sgsm.7382.doc.html>. – Last access 13.08.2010.

2. Воротнюк М., Сушко О. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину. Київ : Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2010, С. 16. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>.

3. Sadako Ogata. «Empowering People for Human Security» at Payne Lecture, Stanford University. 28 May 2003. URL: <http://www.humansecurityhs.org/newsandevents/payne.html>. – Last access 27.08.2010.

З. Р. Кісіль,

доктор юридичних наук, професор,
заступник директора Інституту управління,
психології та безпеки

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ОСНОВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Останнім часом для України особливої актуальності набула проблема протидії тероризму. Адже тероризм у цілому світові вже визнано невід'ємною частиною політичних і соціальних процесів, а в Україні, в умовах ведення гібридної війни він давно вже став серйозною загрозою безпеці нашої держави. У світовому суспільстві причину терору бачать не лише у зростанні кризових явищ в економіці й суспільстві, але й у недостатньому рівні освіти, правової й політичної культури, соціального досвіду в певних прошарках населення [1].

Підвищення стійкості України до терористичних загроз потребує удосконалення засобів і методів антитерористичної діяльності. Цей процес є складним і вимагає відмови від усталених стереотипних підходів щодо протидії тероризму в Україні. У зв'язку з цим формування антитерористичної ідеології, а відтак і антитерористичної компетентності, необхідних для забезпечення національної безпеки, є важливим завданням, що постає перед нами.

Міжнародний досвід свідчить про те, що сучасний тероризм наполегливо шукає сприятливе середовище. Ця ситуація обумовлена серйозним викликом національній безпеці, джерелом ризиків та загроз для фахівців сил безпеки та оборони, звичайної пересічної людини та громадянина, а також суспільства в цілому. Сьогодні антитерористична діяльність стає

одним з головних напрямків масштабної боротьби з правопорушеннями у всіх країнах світу.

Тож, необхідно сформувати антитерористичну компетентність у фахівців сил безпеки та оборони. Відомо, що формування будь-якої компетентності - це предмет психолого-педагогічної діяльності. Закон України «Про вищу освіту» дає таке визначення компетентності: «компетентність – це динамічна комбінація знань, вмінь та практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти». Таким чином, закон декларує наступні складові: знання, уміння і навички (ЗУН) і якості, пов'язані з цінностями, переконаннями і принципами в соціальній сфері.

Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому невинних людей, а також погроз вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. Комплекс заходів з протидії тероризму складається з:

- нормативно-правових – доведення до населення і, в першу чергу, до молоді вимог законів і постанов, що діють в рамках системи освіти, пропаганди, ЗМІ;

- інформаційно-ідеологічних – розкриття всієї суті і небезпеки тероризму, його цілей, масштабів та наслідків за допомогою бесід, лекцій, культурно-мистецьких заходів, використання засобів пропаганди і ЗМІ. Правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України [2], Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [3] тощо, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р. [4], Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р. [5], Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. [6], інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верхов-

ною Радою України, Указами Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами. У березні 2019 р. Президентом України підписано Указ «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні» [7].

Тож, антитерористична діяльність, у тому числі фахівців сил безпеки та оборони, сьогодні стає одним із головних напрямів масштабної боротьби із терором, тому в ході підготовки стандартів освіти в контексті формування ключових антитерористичних компетентностей обов'язково повинні бути враховані всі психолого-педагогічні аспекти даного процесу: питання виховання, дидактики, методичного забезпечення, досягнення педагогіки у сфері аксіології, деонтології, акмеології, синергетичної структури психіки фахівця.

В свою чергу, створення антитерористичної ідеології фахівців сил безпеки та оборони передбачає створення системи поглядів на мету, завдання, основні принципи та напрями антитерористичної діяльності. Для цього необхідно прийняти загальнодержавну програму, метою якої є формування комунікативної, психологічної, правової, інформаційної та соціально-особистісної компонент антитерористичної компетентності. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення широкого кола теоретичних, практичних та виховних завдань. До теоретичних завдань відноситься і формування знань відносно основних ризиків і загроз особистої та державної безпеки, конституційних прав та обов'язків громадян, правових основ забезпечення безпеки, деонтологічних принципів боротьби з тероризмом. До практичних завдань відноситься формування умінь критично оцінювати інформацію, що відображає прояви тероризму в Україні та світі, підвищення стресостійкості за рахунок когнітивних та вольових властивостей особистості. Виховні завдання пов'язані із формуванням громадянської та соціальної активності, патріотизму та поваги до національної історії та культури.

Таким чином, масштаби боротьби із тероризмом є такими, що ресурсів правоохоронних органів недостатньо. Необхід-

но формувати антитерористичну компетентність не лише у фахівців сил безпеки та оборони, але й в усіх прошарків суспільства так, як це давно здійснюється в провідних країнах світу.

1. Кудінов С. С. Методологічні засади дослідження правової політики формування антитерористичної компетентності. *Young Scientist*. 2019. № 1 (65). С. 171–175.

2. Кримінальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> - Text.

3. Про боротьбу з тероризмом. Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> - Text.

4. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 27.01.1977 № ETSN90. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text.

5. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (укр/рос) ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 15.12.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374 - Text.

6. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (укр/рос). ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 09.12.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518 - Text.

7. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні. Указ Президента України; Концепція від 05.03.2019 № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019> - Text.

В. П. Ковальчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний фахівець факультету № 3 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

БЕЗПЕКОВА АРХІТЕКТУРА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Війна, розпочата Російською Федерацією проти України у 2014 році, 24 лютого 2022 року набула неприхованого та широкомасштабного характеру. Із використанням безпрецедентної кількості техніки, зброї і живої сили та з особливою жорстокістю руйнується уся інфраструктура міст та сіл, включаючи лікарні, школи, дитячі садки, пологові будинки, дитячі будинки, будинки для літніх людей та інвалідів, житло та інше майно пересічних громадян [1, с. 150]. Тисячі мирних людей, включаючи малолітніх дітей, вбиті та поранені.

На жаль, життя наших неперевершених воїнів та жителів із числа цивільного населення вже ніхто не зможе повернути. Ми завжди будемо безмежно вдячні нашим захисникам, вшановуючи пам'ять про їх подвиги, та будемо оплакувати безневинні жертви цієї страшної війни. Але священний обов'язок усіх тих, хто залишається живим, є захист та збереження України та відновлення її економіки, інфраструктури та усіх сфер життєдіяльності держави після нашої Перемоги.

За інформацією Міністерства економіки України [2], станом на 13 березня 2022 року Росія завдала українській інфраструктурі збитків на понад 119 млрд дол. Сума збитків зростає щодня з продовженням воєнних дій, а Міністерство економіки почало підраховувати перші втрати ВВП України через війну у квітні 2022 року. Мінекономіки рахує збитки від бойових дій в Україні за двома підходами: крім підрахунку втрат ВВП, міністерство також рахує шкоду, завдану інфраструктурі країни.

За іншою інформацією, наданою міністром фінансів Сергієм Марченком [3], збитки від воєнних дій Російської Федера-

ції в Україні вже складають від третини до половини ВВП країни. За попередніми даними, йдеться про 500 млрд. дол. Міністр заявив, що багато логістичних ланцюжків повністю розірвані, багато підприємств знищено фізично, деякі не можуть працювати в режимі війни, багато працівників просто виїхали [1, с. 151]. На додачу до величезних бюджетних втрат, різко знизилися доходи, зокрема, на митниці, де збирається до 15% надходжень мирного часу. Незважаючи на те, що Одеса не окупована, Одеська митниця, яка приносила до 20% надходжень, не функціонує. Київська митниця теж зупинилася, функціонує лише західний напрямок [1, с. 151].

Важливість відновлення функціонування сфери критичної інфраструктури не може бути переоцінена, оскільки її робота забезпечує:

- по-перше, умови життєдіяльності громадян, їх доступність до соціально-важливих послуг, забезпечення власних потреб, а також підтримку якості життя на належному рівня;

- по-друге, підтримку бізнесу, який для нормального функціонування має потребу у ресурсному забезпеченні, законодавчому базисі, визнаній на загальнонаціональному рівні інституційній основі, а також підтримці з боку і місцевих, і державних органів влади;

- по-третє, це основа для єдності у концепціях державного і місцевого управління, яка важлива не лише у контексті оперативного забезпечення базових потреб громадян і бізнесу на місцях, а і для реалізації стратегічного місцевого економічного розвитку, росту ефективності використання потенціалу територій тощо [5, с. 1].

Таким чином, сфера об'єктів критичної інфраструктури, беззаперечно, може бути детермінована як базис для підтримки життєдіяльності територій. Національне законодавство визначає, що критична інфраструктура – це сукупність відповідних об'єктів [6, ст. 1]. Проте, науковці, шукаючи саму економічну сутність категорії, сформували більш розгорнуту і деталізовану дефініцію; це «системи та ресурси, фізичні чи віртуальні, що забезпечують функції та послуги, порушення яких призведе до найсерйозніших негативних наслідків для життєдіяльності

суспільства, соціально-економічного розвитку країни та забезпечення національної безпеки» [7, с. 8].

Базуючись на такій дефініції, роль критичної інфраструктури можна звести до процесів надання суб'єктам економічної системи цілої низки самих різноманітних продуктів і послуг, а також розширення доступу до низки важливих ресурсів, зокрема тих, що належать окремим територіям і характеризуються високою доступністю для громадян і бізнесу на місцевому рівні [5, с. 6].

Безсумнівно, організація сфери критичної інфраструктури як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях, має будуватись за принципом забезпечення високого ступеня її стійкості до різного роду загроз, в т. ч. і збройної агресії. Інфраструктура місцевих територій має бути готова до функціонування у нормальному режимі навіть в умовах змін зовнішніх факторів, зокрема адаптації до середовища, що постійно зазнає трансформацій, протистояння та швидкого відновлення після аварій, пошкоджень та технічних збоїв, зловмисних дій, які мають місце під час війни.

На момент продовження бойових дій важко оцінити реальні втрати і пошкодження на територіях, що перебувають в окупації. Так, станом на 24.06.2022 р. було визначено, що через пошкодження, обумовлені бойовими діями, в Україні знеструмлено 749 населених пунктів (близько 587 000 споживачів), безгазопостачання – близько 178 000 споживачів; переважна частка споживачів перебувають саме на непідконтрольних Україні територіях.

Як зазначив міністр енергетики Герман Галущенко, «майже 5% генеруючих потужностей зруйновано, а 35% знаходиться на окупованих територіях». Східні регіони, бойові дії в межах яких не припиняються, характеризуються значною кількістю відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ) (зокрема джерел вітрової та сонячної енергетики), зокрема орієнтовно 47% потужностей розташовані у регіонах, які або окуповані, або зруйновані і досі перебувають під обстрілами; «через обстріли військами Росії станом на червень 2022 року було виве-

дено з ладу понад 50% теплових потужностей, 30% сонячної та понад 90% вітрової генерації; видобуток газу впав приблизно на 12–15% [8]. Також, у Звіті аналітичного центру DiXi Group (м. Київ) зазначається, що «неподалік м. Токмак Запорізької області військовослужбовці російської армії демонтували та пошкодили найбільшу в Україні сонячну електростанцію потужністю 50 МВт» [8].

Узагальнено, що перспективи відновлення сфери критичної інфраструктури на деокупованих територіях залежать від низки факторів, а саме динаміки звільнення місцевості, ризиків відновлення нестабільності чи повторного вторгнення, рівня збитків і пошкоджень, завданих в результаті бойових дій, пошуків і динаміки залучення інвестиційних ресурсів чи підтримки з боку вітчизняного і іноземного бізнесу, готового до фінансування проєктів модернізації сфери інфраструктурного забезпечення тощо [5, с. 7].

Особливої уваги для відновлення України потребує питання створення Плану Маршалла для нашої держави. Колишній Прем'єр-міністр Британії Борис Джонсон закликав лідерів країн Вишеградської групи розробити «План Маршалла для України», фінансувати його частково можливо відчуженим майном російських олігархів. Джонсон заявив, що такий план має бути розроблено, щоб допомогти відновити країну після війни з Росією [4]. Нагадаємо, що План Маршалла (англ. European Recovery Program, Marshall Plan) – це програма економічної допомоги європейським державам після Другої світової війни, який було висунуто у 1947 році держсекретарем США Джорджем К. Маршаллом та почала діяти в квітні 1948 року. В рамках плану Маршалла було здійснено успішне вирішення завдань гігантського масштабу: за менш ніж чотири післявоєнних роки (1948–1951 рр.) вдалося домогтися повного відновлення економіки високорозвиненого індустріального регіону з населенням майже 400 мільйонів чоловік [1, с. 153].

Доведено, що за будь яких обставин питання відбудови критичної інфраструктури, яка забезпечує основну сукупність базових потреб для населення і бізнесу, є пріоритетним;

формування стратегічного курсу доцільно розпочинати вже зараз, під час війни, незалежно від інтенсивності бойових дій чи перспектив звільнення окремих територій. План дій повинен включати три складові – це відновлення функціонування критично важливих об'єктів (об'єкти комунальних господарств, а також транспортне сполучення), відновлення об'єктів, які впливають на якість життєдіяльності (об'єкти телекомунікації і зв'язку, Інтернет, відновлення бізнес-активності), а також модернізація критичної інфраструктури територій, тактика якої формується індивідуально на основі оцінок втрат, потреб і наявного потенціалу.

1. Деокупація. Юридичний фронт [електронне видання] : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (м. Київ, 18 березня 2022 р.) / Н. В. Воротіна. Фінансові механізми відновлення економіки та інфраструктури України, зруйнованої у результаті збройної агресії Російської Федерації. С. 150–153. Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 224 с.

2. РФ завдала збитків Україні вже на 120 мільярдів доларів і сума зростає – Мінекономіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/14/683965/>.

3. Україна вже втратила \$500 млрд через війну – Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/03/15/82162801/>.

4. Британія закликає створити «План Маршалла для України». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/8/683558/>.

5. Шпатакова О. Л., Іваненко Р. О., Погребницький М. Л. Перспективи відновлення критичної інфраструктури на деокупованих територіях України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. № 40. С. 1–9.

6. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 98. С. 23. Ст. 6341.

7. Бірюков Д. С., Кондратов С. І., Насвіт О. І., Суходоля О. М. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. 35 с.

8. Війна РФ проти України: енергетичний вимір. URL: <https://dixigroup.org/analytic/russian-war-againstukraine-energy-dimension-daily-updating-dixi-group-alert-2/> (дата звернення: 28.02.2023).

О. В. Ковальчук,
доктор філософії в галузі права,
начальник відділу ювенальної превенції
(УПД ГУНП у Львівській області)

АКОМОДАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Агресія Росії проти України, оголила ряд серйозних економічних та соціальних проблем і одночасно породила нові. Повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стали причинами формування соціально-економічних загроз, що переросли в надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру і з'явилася велика кількість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) [2, с. 73].

Політично-економічна ситуація сучасних соціальних умов актуалізує звернення дослідників до проблем однієї з найбільш незахищених категорій суспільства – внутрішньо переміщених осіб.

Пристосування до нового суспільного устрою вимагає насамперед розуміння нових соціокультурних передумов, які формуватимуть особливості соціального та психічного життя цієї категорії населення [2, с. 73].

Український законодавець відреагував на проблеми, з якими зіштовхнулись переселенці шляхом прийняття законодавчих актів, які принципово регулюють забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначив внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства,

порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні (стаття 2 Закону № 1706) [1].

На відміну від біженців, люди, які переміщуються всередині країни, з юридичної точки зору залишаються під захистом свого уряду, хоча цей уряд, можливо, і був причиною їхньої втечі або продемонстрував нездатність урятувати своїх громадян від насильства [3, с. 111].

Як бачимо, дані свідчать про те, що в сучасних умовах маємо тенденцію до переобтяження ринків праці й соціальної інфраструктури різних регіональних територій. Викликом для соціальної політики України стала поява внутрішньо переміщених осіб (ВПО) через відсутність методичних рекомендацій, розробок, законодавчих положень та актів, які б належно регулювали перебіг їхньої інтеграційної ситуації та адаптації в соціумі [2, с. 73].

За оперативною інформацією, яку надає Міністерство соціальної політики України, з тимчасово окупованої території до інших регіонів переселено більш ніж 1,5 млн осіб. Сьогодні Україна увійшла в десятку країн, що мають найбільшу кількість ВПО [3, с. 111].

Теоретичний аспект визначення категорії «внутрішньо переміщені особи» досліджений рядом науковців. Зокрема М. Ніколайчук зауважує, що «внутрішньо переміщені особи – це специфічна цільова група реалізації міграційної політики, якій притаманні різномірні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища» [6, с. 109].

Також М. М. Сірант зазначає, що особи, переміщені всередині країни, – це люди чи групи людей, які були вимушені покинути свої домівки, щоб урятуватися від збройних конфліктів, проявів насильства, або масових порушень прав людини [4, с. 158]. Науковець стверджує, що основними причинами внутрішнього переселення є збройні конфлікти, прояви насильства та масові порушення прав людини. У науковій публікації «До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика» М. І. Малиха визначає внутрішньо переміщених осіб, як громадян держави, які через військові дії та їх наслідки змушені покинути постійне місце проживання задля забезпечення свого життя, при цьому не перетинаючи межі державного кордону [5, с. 10].

Виходячи з аналізу вищенаведених понять, можна дійти висновку, що основною та найбільш поширеною причиною внутрішньої міграції є конфлікт із застосуванням зброї або військового потенціалу країни. Наступною за значущістю є загальновідоме, системне порушення прав людини і стихійні або техногенні лиха, що унеможливають подальше перебування на територіях, де відбулася катастрофа.

Разом з тим, внутрішньо переміщені особи вимушено здійснюють переміщення, тобто самотійно з вищезазначених обставин, та примусово, якщо переміщення відбувається не з власної волі, а з примусу держави [3, с. 112].

Процес інтеграції складний і різноспрямований. На практиці адаптація відбувається нерівномірно і розтягується в часі. Дослідження процесу адаптації вказують на ряд чинників – макроструктура, політичні, просторові, економічні, соціальні, культурні та психологічні.

Адаптацію науковці трактують шляхом зміни або набуття нових особистісних характеристик. Таку думку стосовно цього феномену знаходимо в дослідженнях Л. Гришанова та В. Цуркана, які в зміст адаптації вкладають процес і результат пристосування до умов соціального середовища. Загалом інтеграцію та проходження соціально-психологічної адаптації ускладнюють причини суб'єктивного та об'єктивного характе-

ру. З-поміж них виокремлюють такі: недостатня визначеність соціально-правового захисту та особистісного статусу ВПО; несприятливе чи вороже ставлення до цієї категорії осіб з боку населення території, на яку вони переїхали [2, с. 76].

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначено, що соціальна адаптація – це пристосування особистості до умов нового соціального середовища, яке відбувається шляхом формування стосунків із соціальними об'єктами та суб'єктами її життя [6, с. 8].

Отже, соціально-психологічну адаптацію обумовлюють зовнішні та внутрішні чинники нового соціального середовища, спрямованого створити належні умови. Успішність і якість адаптації буде залежати від внутрішніх і зовнішніх факторів – емоційно-вольової та мотиваційної сфери, спадковості особистості. У дослідницьких студіях розрізняють дві стратегії соціально-психологічної адаптації особистості до нових соціальних умов: активну й пасивну. В умовах активної адаптації внутрішньо переміщені особи безумовно стають беззаперечними учасниками адаптаційного процесу, впливаючи на своє буття.

Зміст адаптації до нового соціального середовища розглядають як процес «установлення оптимальної відповідності особистості і середовища в ході здійснення діяльності, який дозволяє індивідууму задовольняти актуальні потреби і реалізовувати пов'язані з ними значимі цілі» [2, с. 76].

Важлива думка про те, що діти із сімей внутрішньо переміщених осіб особливо важко адаптуються в новому соціальному середовищі. Ідеться загалом про загальноосвітній навчальний заклад. Дітям притаманний виснажений емоційний потенціал, тому вони потребують спеціальної допомоги фахівців соціальної сфери.

Можливості соціально-психологічної адаптації особистості визначають завдяки онтогенетичній соціалізації, яка полягає в міжособистісному спілкуванні та взаємодії особистості й інших учасників соціального середовища. Результатом адаптованості залишається набуття нових механізмів і норма соціальної поведінки, нових виховних установок, особливостей характеру й темпераменту.

У рамках соціокультурного теоретико-методологічного підходу адаптація розглядається як подолання шоку від зміни звичного культурного оточення та необхідність пристосуватись до іншої культури, в тому числі, знайшовши спосіб співіснування ідентичності ВПО з ідентичностями оточуючих груп. Інтеграція ВПО в громадах, які їх приймають, інтерпретується, відповідно, як зближення ідентичності.

На практиці співіснування ідентичності ВПО та оточуючих груп та зближення може відбуватись двома основними шляхами, відомими завдяки дослідженням культурної антропології: асиміляції та мультикультуралізму. Вибір шляху значною мірою залежить від того, наскільки культурна, соціальна та політична різноманітності між ВПО та групами (громадами), що їх приймають, розглядаються як можливість або загроза. Дебати щодо вибору між політикою мультикультуралізму й асиміляції відіграють важливу роль у дослідженнях інтеграції мігрантів у цілому та постконфліктних переміщених осіб зокрема. Незважаючи на те, що позиція, характерна для соціокультурного теоретико-методологічного підходу, знаходить чільне місце не тільки у вітчизняних, але й зарубіжних ЗМІ, політичних дебатах і подеколи громадській думці, наукова увага до цього підходу в межах наукового середовища протягом останнього десятиріччя суттєво знизилась.

У наукових дослідженнях вимушеної міграції головну роль починає відігравати ресурсний підхід [3, с. 114].

З точки зору ресурсного підходу, вимушене переміщення супроводжується втратою або зменшенням доступу до накопичених ресурсів: житла, іншого нерухомого та рухомого майна, комунальної інфраструктури, ринку праці, дружніх, сімейних та інших соціальних зв'язків тощо. Втрати можуть бути отримані як до і під час міграції, так і після, у новому соціокультурному середовищі. Ресурси, які лишилися в попередньому культурному середовищі мігранта, можуть застаріти або знецінитись. Адаптація мігрантів до нових умов багато в чому залежить від їх здатності повернути втрачені ресурси (наприклад, соціальну підтримку) та отримати нові, що є важливими для середовища,

яке приймає мігрантів (зокрема, володіння місцевою мовою). Таким чином, адаптація ВПО – це процес, під час якого індивіди прагнуть задовольнити свої потреби, переслідують власні цілі та відповідають вимогам нового суспільства після переміщення [10, с. 7].

У цілому можна виокремити такі виміри адаптації ВПО у рамках:

- соціокультурного підходу – подолання психологічного стресу, викликаного фактом переміщення до нового місця проживання;

- ресурсного підходу – отримання інформації щодо наявності та розташування в новому місці проживання ресурсів, які необхідні для підтримання “життєдіяльності” (житла, продуктів харчування, джерел доходів (заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, соціальних виплат), медичного обслуговування, освітніх закладів, транспорту та комунікацій тощо).

Аналіз наукової літератури показав, що адаптацію ВПО також рекомендують розглядати не як одноетапний процес, а як послідовність етапів.

Цілком слушною видається позиція О. Макарової, яка вважає, що відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій найближчим часом та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями зумовлює необхідність прийняття програм щодо соціальної підтримки та адаптації переміщених осіб на територіях їх розміщення, а також заходів щодо протидії можливим негативним соціально-економічним наслідкам для територій-реципієнтів. Політика щодо внутрішньо переміщених осіб має забезпечити баланс між інтересами місцевих громад та необхідністю створення гідних умов для життя і праці постраждалих осіб.

Програма реінтеграції для вимушено переміщених осіб має бути спрямована не лише на підтримку зайнятості для переселенців, але й сприяти соціально-економічному розвитку місцевих громад шляхом використання наявного людського потенціалу переміщених осіб: їх доволі високої соціальної та

територіальної мобільності, економічної активності, інтелектуального та демографічного потенціалу [8, с. 175].

Масова міграція населення всередині країни пов'язана з низкою особливих проблем, які виникають як у самих внутрішньо перемішених осіб, так і в суспільстві в цілому – відбувається абсолютне спрощення поведінки людини заради виживання, однак це породжує загальну невизначеність у суспільних відносинах. Відсутність реальних перспектив щодо відновлення у найближчій перспективі контролю держави над тимчасово окупованими територіями зумовлює необхідність вироблення адекватних адаптаційних стратегій [3, с. 114].

Насамперед, треба зазначити, що на відміну від добровільної міграції, коли соціальний статус особи у більшості випадків покращується, результатом вимушеної міграції є значне його погіршення та часткова чи повна втрата добробуту та раніше отримуваних доходів. Під вимушеністю ми розуміємо відсутність позитивної мотивації для переміщення, а також зміну умов проживання, за якої стає неможливим нормальна життєдіяльність чи виникає реальна загроза безпеці за відсутності перспективи нормалізації ситуації. Центральним елементом адаптації виступає її мета, виходячи з якої суб'єкт знаходить вихід із стану конфлікту із зовнішнім середовищем. Активна стратегія адаптації передбачає прагнення суб'єкта змінити середовище, пасивна – підкорення життєвим обставинам.

Виходячи з результатів дослідження Д. Канемана та А. Тверські, можливий ще один варіант поведінки людини за умов ризику і невизначеності – це так званий «феномен асиметрії», внаслідок дії якого людина приймає ряд несумісних рішень, частина з яких на перспективу спрямовані на досягнення виграшу та рішень, що мають на меті уникнення програшу.

Для оцінки адаптаційних стратегій вимушених переселенців можна застосувати теорію, запропоновану J. Gullahorn. В основу покладено гіпотезу щодо відповідності протікання адаптації деякій U-подібній кривій, окремі частини якої відтворюють етапи цього процесу:

- перший етап, що характеризується оптимістичними очікуваннями та надіями на майбутнє;

- другий етап характеризується зростанням негативного впливу середовища на людину, що викликає в неї стан депресії та розчарування;

- третій етап характеризується максимальним проявом симптомів безпорадності та виникненням психосоматичних розладів;

- четвертий етап супроводжується появою оптимізму, відчуттям задоволеності і інтегрованості до нових умов;

- п'ятий етап завершується повною адаптацією індивіда.

Разом з цим, частина вимушених переселенців не зможуть (чи не захочуть) повністю адаптуватися до нового середовища і після нормалізації ситуації повернуться на попереднє місце проживання. Там їх чекають нові проблеми реактації, які знову повторюють U-подібну криву [9].

Таким чином, можна зробити наступні висновки.

По-перше, внутрішньо переміщені особи – це особи, або група осіб, які змушені покинути своє місце проживання в результаті ускладнення політичної, соціальної, економічної, екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці з метою уникнення порушень прав людини, війни, жорстокого поводження і потребують правового та соціального захисту держави. Адаптація ВПО є комплексним процесом. Він об'єднує декілька сфер, які можуть досліджуватися різними науками – медициною, психологією, соціологією, антропологією, економікою тощо. Існує два теоретико-методологічні підходи, які виходять за межі конкретної науки та представляють досить різні кути зору на те, чим є адаптація й інтеграція ВПО: соціокультурний і ресурсний.

Соціокультурний підхід приділяє більшу увагу внутрішньому світу ВПО, суб'єктивним вимірам адаптації й інтеграції, ресурсний – зовнішнім атрибутам ВПО та, відповідно, об'єктивним параметрам. Для соціокультурного підходу адаптація – подолання шоку, насамперед, культурного, від потрапляння в інше культурне середовище, до якого необхідно пристосуватись, зокрема пристосувати свою ідентичність. Для ресурсного

підходу адаптація – отримання інформації про те, де і яким чином в новому місці проживання можливо отримати ресурси, необхідні для ВПО.

По-друге, у цілому, адаптація є складним, багатогранним процесом пристосування мігрантів до нового соціокультурного середовища та приймаючого соціуму до новоприбулих осіб, їх соціально-економічних, культурних потреб тощо. Таким чином, суб'єктами адаптації виступають, з одного боку, іммігранти чи внутрішньо переміщені особи, а з іншого – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, різноманітні соціальні інститути, а також місцеві мешканці та представники інших груп і національних меншин. Серед перелічених у роботі стратегій адаптації найбільш оптимальною як для окремого індивіда, так і всього суспільства є модель інтеграції, коли можна певною мірою зберегти власну національну ідентичність, культуру і при цьому бути невід'ємним і корисним суб'єктом великого соціуму. Реалізація такої моделі адаптації можлива лише за умови, що середовище приймаючого соціуму є відкритим і сприятливим для цього, а також добровільного вибору самого адаптанта.

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1 (Із змінами, внесеними згідно із Законами від 21.09.2022 № 2622-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

2. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2019. № 9. С. 73–76.

3. Путінцев А. В., Пашенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 9. С. 111–121.

4. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2 (2.2). С. 154–159.

5. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані*. 2015. № 8. С. 6–11.

6. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population. *Rehional'na ekonomika*. 2005. Vol. 3, No. 37. P. 105–112.

7. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Звереві. Київ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

8. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.

9. Gullahorn J. An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*. 1963. № 19 (3). P. 33–47.

10. Ryan D. et al. Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies*. 2008. Vol. 21. № 1. P. 1–18.

О. В. Кресін,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент
Міжнародної академії порівняльного права

ДОКТРИНА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРО ХАРАКТЕР РЕЗОЛЮЦІЙ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН

Проблема правової чи політичної нормативності актів Генеральної Асамблеї ООН має глибоке теоретичне і практичне значення. Вона стала предметом низки досліджень юристів-міжнародників, але відповідні фундаментальні праці були написані багато десятиліть тому і не враховують розвитку практики і доктрини пізнішого часу, а в інших роботах вона розглядається коротко або побічно [7]. Неоднозначність правових засад повноважень Генеральної Асамблеї ООН я розглянув в іншій праці [8]. При підготовці дослідження, висновки якого представлено у цих коротких тезах, я проаналізував праці, написані у різний час К. Скубішевським на чолі спеціальної комісії Інституту міжнародного права, Г. Аранжіо-Руїзом, М. Д. Убергом, М. Рамсденом, П. Маланчуком, М. Шоу, Р. Фальком, С. Талмоном, Р. Барбер та ін.

На основі дослідження пропоную власне узагальнення позицій учених із деякими елементами класифікації.

Вихідною позицією для формування позицій частини вчених є традиційний постулат щодо неприпустимості надання міжнародним організаціям будь-яких наднаціональних повноважень, що передбачає розуміння **резолюцій ГА ООН як рекомендаційних з невиразним морально-політичним значенням**. Як зазначав К. Скубішевський, на відміну від реалій національного права повноваження міжнародного органу творити право для держав не може презюмуватися, а повинно випливати з однозначного уповноваження самими державами. Якщо ж такого уповноваження, відображеного в установчому документі міжнародної організації, немає, то рішення

відповідних органів мають лише рекомендаційний характер [5, с. 34–36].

У зв'язку з цим поширеним і найбільш розвинутим є розуміння **резолюцій ГА ООН як політичних актів, що відображають або створюють прийнятні для всіх чи більшості держав стандарти належної та правомірної політики щодо конкретної ситуації або у певній сфері діяльності**. На думку Р. Фалька, у багатьох контекстах «характеристика норми як формально обов'язкової не так уже суттєво пов'язана з її функціональною дією як права». Формальні обмеження статусу резолюцій ГА ООН не заважають багатьом з них «набути нормативного статусу в міжнародному житті». Їх нормативність полягає, зокрема, в їх авторитетності, й вона залежить від конкретних контекстуальних умов прийняття певної резолюції (очікування щодо дозволеної поведінки, обсяг і якість консенсусу, можливість забезпечення виконання положень), а також процесу реалізації резолюції («вплив на поведінку» і визнання в юридичних колах, вплив на науку міжнародного права) [3, с. 783–784, 786].

У остаточних висновках комісії Інституту міжнародного права під керівництвом К. Скубішевського 1987 р. було виокремлено такі типи резолюцій ГА ООН: а) резолюції, що безпосередньо формулюють чи повторюють загальні та абстрактні норми поведінки держав; б) резолюції, які присвячені конкретним ситуаціям, але які безпосередньо чи імпліцитно стверджують існування загального та абстрактного правила поведінки держав; в) резолюції, які адресовані конкретним державам, але які презюмують, що дотримання правила поведінки, котре вимагається від безпосередньо названої держави, буде вимагатися від усіх держав. При цьому різні положення однієї резолюції за своєю функцією можуть підтверджувати існування права, кристалізувати чи породжувати нове право, встановлювати стандарти застосування чи інтерпретації права [6, с. 286].

На думку французьких учених, уповноважуюча (дозвільна) сила резолюцій полягає, зокрема, в такому: «Якщо матеріальна і формальна сила рекомендації не підлягає оспорюванню,

всі держави-члени мають право її застосовувати. Питання про їх міжнародну відповідальність не можна ставити, якщо вони діють згідно з резолюцією, а їх поведінка не може розцінюватися як незаконна у відносинах з іншими державами-членами, адже вони лише дотримуються вимог установчого акту організації». Тому рекомендація «породжує нову правову ситуацію, якщо принципи, що встановлюються рекомендацією, не співпадають з нормами, які регулювали до цього часу відносини між державами» [9, с. 230–231].

Р. Барбер розглянула політичну нормативність резолюцій ГА ООН на прикладі питання про міжнародні санкції. Попри те, що згідно зі Статутом ООН санкції щодо держав має право запроваджувати Рада Безпеки, на практиці більшість їх (майже 90%) запроваджується державами або їх групами без її уповноваження. На думку вченої, у цьому питанні саме ГА ООН нині могла б відіграти ключову роль, засновуючись на спеціальних дослідженнях та консультативних висновках Міжнародного Суду. Тим більше, що ГА ООН має багату практику рекомендованих санкцій, особливо у 60-х – 90-х рр. минулого століття. Багатосторонніми санкціями прийнято вважати ті, що запроваджуються РБ ООН на підставі Розділу VII Статуту ООН. Проте на практиці між односторонніми (запровадженими окремою державою проти іншої держави) та багатосторонніми санкціями є третя категорія – групові, що запроваджуються державами спільно за рекомендацією міжнародної універсальної чи регіональної організації – наприклад, згідно з резолюцією ГА ООН або рішенням ЄС. Окремі вчені у зв'язку з цим вважають, що резолюції ГА ООН щодо санкцій мають уповноважуючий ефект. На думку Р. Барбер, висновок, що міститься у резолюції ГА ООН, щодо факту масштабних порушень прав людини та ризику продовження цих порушень дає підстави для кваліфікації спрямованих санкцій як контрзаходів і «створює презумпцію законності, яку складно заперечити особам чи утворенням, проти яких вони спрямовані» [2, с. 344–348, 377].

Чимало вчених визнають **резолюції ГА ООН проєктами майбутнього права (*de lege ferenda*)**, м'яким правом, допо-

міжним джерелом міжнародного права. На думку П. Маланчука, такі документи можуть у реальній практиці «набути значної потужності у структуруванні міжнародної поведінки». Різниця між правом і не-правом у кожний конкретний момент має чітко усвідомлюватися, але рекомендаційні акти все ж є додатковими аргументами для судів як свідчення на пряму розвитку права [4, с. 54–55]. Як зазначав К. Скубішевський, ствердження права Генеральною Асамблеєю є за своєю природою не рекомендаційним, а деклараторним [5, с. 54, 234]. Учені звертають увагу на *роль резолюцій ГА ООН у формуванні норм міжнародного звичаєвого права – як відображення opinio iuris та практики держав*. Крім того, на думку деяких дослідників, *резолюції ГА ООН виконують роль міжнародного квазі-законодавства* як м'якого права.

Деякі дослідники також розглядають **резолюції Генеральної Асамблеї як юридично обов'язкові односторонні акти держав або ООН як міжнародної організації**.

Формально поза питанням про визначення характеру резолюцій ГА ООН, але в нерозривному зв'язку з ним перебуває **проблема характеру кваліфікацій, що містяться у цих резолюціях** – як емпіричних (визначення наявності факту, що може мати каузальний ефект) чи юридичних (ідентифікація або тлумачення права). Зокрема, Г. Аранжіо-Руїз стверджував, що резолюції міжнародних організацій, і зокрема їх політичних органів, є орієнтиром для правових кваліфікацій і як такі мають велике значення, незалежно від визначення їх ролі у правотворенні [1, с. 37]. При цьому, як наголошував К. Скубішевський, тлумачення «набуває тут настільки широкого значення, що наближається до сфери правотворчості». Як зазначав учений, «резолюція є засобом, за допомогою якого можна ідентифікувати право у сфері, де воно виглядає непевним чи суперечливим, а інші інструменти, зокрема судові рішення та договори, не виконали такої ролі» [5, с. 164, 235].

Також у доктрині представлено акценти щодо **залежності нормативного впливу резолюцій ГА ООН від їх видів та обставин прийняття**. Наприклад, на думку комісії під керів-

ництвом К. Скубішевського, якщо голосування за резолюцію не було одноголосним, її нормативність безпосередньо залежить від того, чи проголосувала за неї «репрезентативна більшість, що включає основні правові системи» (що також представляють основні регіони світу «без геополітичних розривів»), також від кількості голосів «проти» і утримань, наявності застережень та декларацій держав-членів, що звужують чи заперечують її нормативне значення, наявності чи відсутності передбачених у резолюції процедур щодо імплементації чи наглядових механізмів [5, с. 167–170, 233, 240].

Усі доктринальні позиції щодо характеру актів Генеральної Асамблеї ООН узагальнити в рамках цього дослідження неможливо. Але воно дає змогу зробити деякі висновки, які, зрозуміло, не претендують на остаточний характер.

Зокрема, на основі узагальнення доктринальних праць я пропоную класифікацію поглядів учених щодо характеру резолюцій ГА ООН як: а) суто рекомендаційних актів, що мають морально-політичне значення; б) актів політичного характеру, що завдяки відображенню позицій значної частини держав і ухваленню авторитетним органом ООН сприймаються як стандарт поведінки і впливають на індивідуальну і групову політику держав; в) актів м'якого права, які розглядаються як звичаєве чи конвенційне право у процесі його формування або формалізації, що викликає готовність певної кількості держав їх добровільно виконувати; г) односторонніх актів держав (прийнятих разом з іншими державами) або односторонніх актів міжнародної організації. Крім того, дискусія вчених щодо характеру кваліфікацій, що містяться у резолюціях, дає змогу припустити розуміння останніх як ще однієї категорії – д) інтерпретаційно-правових актів.

Розуміння резолюцій Генеральної Асамблеї, не пов'язаних із вирішенням питань організаційного розвитку ООН, як суто рекомендаційних, що не мають безпосередніх правових наслідків, впливає з положень Статуту ООН, а тому нібито не потребує додаткової аргументації. Але це не зовсім так, про що свідчать як практика ГА ООН, так і доктрина міжнародного

права. У будь-якому разі, це не суперечить загальному визнанню того, що резолюції ГА ООН набувають значного ступеня політичної нормативності, впорядковують окремі сфери міжнародних відносин, впливаючи завдяки своєму авторитету на поведінку держав і формуючи критерії правомірної та неправомірної поведінки. Не зобов'язуючи юридично, ці резолюції створюють презумпцію легітимності чи нелегітимності певних індивідуальних та колективних дій держав.

Розуміння резолюцій ГА ООН як форми викладу норм м'якого права (або норм *de lege ferenda*) теж не викликає жодних заперечень у доктрині міжнародного права. Це виявляється в їх ролі у творенні міжнародного звичаєвого та конвенційного права. Але думки вчених розходяться щодо того, якою мірою і чи безпосередньо резолюції ГА ООН відображають *opinio iuris* (визнання певних норм як правових) і є свідченням практики держав, тобто два основні елементи, необхідні для формування міжнародного правового звичаю. Більш чи менш виразно дослідники сходяться в тому, що норми цих резолюцій самі по собі ще не є звичаєво-правовими, але можуть стати такими, якщо мають відповідний для цього юридичний зміст, переконливу підтримку і втілюються у практиці держав. Роль резолюцій ГА ООН у процесі, так би мовити, «дозрівання» міжнародного конвенційного права не піддається сумніву, але вчені так чи інакше визнають, що узагальнити характер і ступінь впливу резолюцій саме в цьому контексті доволі складно. Загалом питання про те, чи можна вважати норми резолюцій ГА ООН як *de lege ferenda* допоміжним джерелом міжнародного права, залишається неоднозначним.

Ще менш однозначно є думка про те, що підтримка державою резолюції під час голосування в ГА ООН робить цей акт обов'язковим для неї та її одностороннім актом. Водночас учені вказують на можливі додаткові вияви зовнішнього визнання державою резолюції як обов'язкової. Не змінюючи рекомендаційного характеру резолюції як такої, держава, звичайно, може зробити цей акт фактично частиною свого законодавства. Висловлена дослідниками пропозиція вважати резо-

люції ГА ООН односторонніми актами міжнародної організації не впливає на визначення їх характеру.

Всі автори проаналізованих праць визнають, що емпіричні (фактологічні) та юридичні кваліфікації, які містяться у резолюціях ГА ООН, засновані на інтерпретації положень міжнародного конвенційного і звичаєвого права. Не викликає сумнівів, що такі кваліфікації мають нормативне значення та справляють суттєвий вплив як на діяльність держав, так і на розвиток міжнародного права. Водночас учені, зважаючи на нерегульованість питання у Статуті ООН, не готові надати цій нормативності юридичного характеру, визнати резолюції ГА ООН інтерпретаційно-правовими актами. Визнання нормативності резолюцій ГА ООН відображається також у поглядах учених на значення їх окремих видів (декларації та резолюції щодо конкретних ситуацій) і обставин прийняття (показники підтримки, наявність застережень держав, повторення резолюцій).

Підсумовуючи дослідження, можна вказати на існування консенсусу вчених щодо політично нормативного значення резолюцій ГА ООН, визнання їх актами м'якого права, виконання ними уповноважуючої функції, заснованої на презумпції (виправданій чи ні) правомірності чи неправомірності поведінки держав. Можливості кваліфікації цих резолюцій як власне правових актів із зобов'язальним ефектом не передбачені Статутом ООН. Водночас, як припускаю, узагальнюючі дослідження впливу резолюцій ГА ООН на розвиток міжнародного права, еволюції практики їх уповноважуючого ефекту, практики застережень держав щодо них і одностороннього приєднання до них тощо можуть привести до формулювання концепції звичаєвого інституційного права міжнародної організації – за аналогією, наприклад, із звичаєвим конституційним правом деяких сучасних держав.

1. Arangio-Ruiz G. The concept of international law and the theory of international organization / Arangio-Ruiz G. The United Nations Declaration on Friendly Relations and the system of the sources of international law. Alphen aan den Rijn; Germantown, Maryland: Sijthoff & Noordhoff, 1979.

2. Barber R. An exploration of the General Assembly's troubled relationship with unilateral sanctions. *International and Comparative Law Quarterly*. 2021. Vol. 70.
3. Falk R. A. On the quasi-legislative competence of the General Assembly. *The American Journal of International Law*. 1966. Vol. 60.
4. Malanczuk P. Akehurst's modern introduction to international law. 7th revised ed. London, New York: Routledge, 1997.
5. Skubiszewski Kr. The Elaboration of General Multilateral Conventions and of Non-contractual Instruments Having a Normative Function or Objective. Resolutions of the General Assembly of the United States. Annuaire. Institut de Droit International. 1985. Vol. 61. T. I. Session d'Helsinki 1985.
6. The Elaboration of General Multilateral Conventions and of Non-contractual Instruments Having a Normative Function or Objective. Thirteenth Commission. Session of Cairo-1987. Rapporteur K. Skubiszewski. Institute of International Law. Compilation Resolutions 1873-2017. URL: <https://www.idi-iil.org/app/uploads/2019/06/Annexe-1bis-Compilation-Resolutions-EN.pdf>.
7. Кресін О. В. Питання щодо характеру резолюцій Генеральної Асамблеї ООН у доктрині міжнародного права. *Право України*. 2022. № 11.
8. Кресін О. В. Характер повноважень та актів Генеральної Асамблеї ООН: статутні положення та еволюція їх тлумачення. *Право України*. 2022. № 7.
9. Куок Динь Н., Дайе П., Пелле А. Международное публичное право: в 2-х т. Киев : Сфера, 2000. Т. 1.

А. І. Легка,
викладач кафедри практичної психології
Інституту управління, психології та безпеки
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

Т. А. Журавська,
керівник проекту «Простір дружній до дитини»
*(Благодійний фонд, «Благодійна організація
«Карітас ХАРКІВ», Україна)*

ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

З моменту вторгнення на територію України збройної агресії з боку РФ життя українців (і не лише) поділилося на до і після. Звичні щоденні справи перетворилися на моніторинг останніх подій, читання новин в країні, «переключку» серед близьких та рідних через усі можливі канали доступу. Життя в умовах війни стало новим викликом для українців, що диктує нові умови для адаптації до нових-старих життєвих справ.

Очевидно напруга, що наростає щоденно з моменту повномасштабного вторгнення, забирає багато внутрішніх сил та енергії як у дорослих, так і у дітей. Саме тому для віднаходження та оновлення захисних механізмів психіки по всій країні розгорнулася активна компанія надання першої психологічної допомоги, яка спрямована на турботу та підтримку про психологічне благополуччя ментального здоров'я населення.

Ми хочемо поділитися нашим досвідом надання соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщеним особам, які змушені були рятуватися від агресії «недоброго сусіда» у різних куточках України.

Так, зокрема у Львові, який радо зустрів чисельну кількість змушених до переїзду українців, розгорнуто активну волонтерську діяльність для потерпілих забезпечуючи усім необхідним: житло, їжа, прихисток, обігрів, відновлення втрачених документів, психологічна підтримка та інше. Багато осіб, що самі потребували різного роду допомоги після оговтання прагнули й самостійно бути корисними, тому добровільно долуча-

лися до волонтерських штабів, сортування гуманітарної допомоги, плетіння маскувальних сіток.

Саме така активність розгорнулася у приміщенні «Бібліотека-філія № 28 для дорослих» у м. Брюховичі, де радо відкривалися двері усіх охочим наближати нашу перемогу. Внутрішньо переміщені особи із Києва, Дніпра, Харкова та інших міст долучалися до різних видів робіт, що дозволяло долати внутрішню напругу та знаходити споріднених та розуміючих людей. Так, навесні ВПО взяли участь у психологічному заході «Аптечка в умовах війни», який познайомив учасників із техніками відновлення внутрішніх ресурсів та емоційного наповнення. На цьому заході учасники отримали корисну інформацію щодо самопомоги в умовах відчуття тривоги та втрати контролю: дихальні вправи, переключення уваги, ігри з дітьми, розтирання долонь та пальців. А також нагадування про турботу за рахунок виконання звичних справ, часу для сну, прийому їжі, звичних ритуалів.

Творчість – особливий вид активності, що надає енергії та внутрішнього задоволення. Тому до бібліотеки і по сьогодні запрошуються різні гості, творчі майстерні та студії, що навчають різним ремеслам: створення писанки із стрічок, оформлення святкового декору для дому на передодні Пасхальних, новорічних свят, створення світу мініатюр дітьми, які дарують відчуття дому, затишку та тепла.

Соціально-психологічна робота доводить свою ефективність з практики організації розвиваючих та безпечних просторів у локальних організаціях для потребуючих категорій людей. Так, наприклад у м.Харків у приміщеннях Карітас України створено безпечне місце «Простір, дружній до дитини» (ПДД), де діти різного віку зустрічаються з іншими дітьми, щоб погратися, навчитися справлятися з ризиками, з якими вони зустрічаються внаслідок воєнних подій, беруть участь у освітніх згуртовуючих заходах та інтерактивних іграх, що допомагає дітям навчатися і розвивати різні навички, щоб справлятися з викликами, з якими вони зіткнулися, і бути в дбайливому оточенні разом з іншими дітьми.

З дітьми віком від 1 до 18 років працюють координатор проекту, психолог, соціальний педагог, соціальний працівник

(аніматор). Команда фахівців також проводить роботу із батьками та опікунами дітей у подоланні стресу та створенні позитивного родинного довкілля, що допомагає їм краще піклуватися про своїх дітей і захищати їх у стресових та воєнних ситуаціях.

Грунтуючись на попередньому досвіді МБФ «Карітас України» з реалізації програм захисту дітей в інших обставинах, і у відповідь на стурбованість українських батьків, конкретні заходи спрямовані на наступні компоненти захисту, благополуччя і розвитку дітей:

- ігрові і розважальні заходи для дітей, такі як: спорт, мистецькі і культурні заходи, що проводяться у структурованому вигляді, щоб відновити почуття передбачуваності та безперервності;

- неформальна освіта для дітей і молоді (гарантуючи, що ПДД не буде відволікати дітей від формальної освіти), у тому числі діяльність після школи та наставництво під час виконання шкільної домашньої роботи;

- громадські і тим-білдінгові ігри для полегшення ізоляції переселенців та допомога в інтеграції на новому місті;

- заходи для розвитку лідерства та побудови миру, які розвивають навички молоді позитивно вирішувати конфлікт і взаємодіяти з людьми різного походження та думки;

- діяльність, які підвищують стійкість цільової молоді до травми, насильства, тощо.

Отже, досвід соціально-психологічної роботи демонструє важливість продовження практики підтримки ментального здоров'я населення у складних обставинах війни, враховуючи нестабільність ситуації та високу потребу бути соціально включеним у звичні справи власного життя.

1. Кузнецова О. Формування навичок толерантного спілкування в учнівському середовищі. URL: <https://vseosvita.ua/library/treningove-zanatta-formuvanna-navicok-tolerantnogo-spilkuвання-v-ucnivskomu-seredovisi-77118.html>.

2. URL: <https://caritas.kharkiv.ua/>.

3. URL: https://www.facebook.com/caritas.kharkiv/?locale=ru_RU.

Ю. В. Луценко,
доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу
*(Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем
боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України),*
А. В. Тарасюк,
доктор юридичних наук, доцент, співробітник
(Державне бюро розслідувань)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Широкомасштабна російська збройна агресія спонукала мільйони українських громадян до виїзду за межі країни в пошуках безпеки. Чимало з них уже повернулися додому або планують своє повернення, тоді як інші лише планують від'їзд. Демографічна ситуація в Україні протягом 2022 – початку 2023 років стрімко змінюється, як у кількісному, так і в якісному вимірах. Ці зміни впливають на соціально-економічну сферу, обороноздатність країни, її позиціонування у світі та призводять до наслідків, що впливатимуть на українські реалії в середнь- та довгостроковій перспективі [2, с. 6]. За даними агентства ООН у справах біженців, близько 4,8 млн біженців (станом на 6 грудня 2022 року) були зареєстровані у статусі шукачів тимчасового притулку. Основна кількість таких подань – у Польщі, а також у Німеччині, країнах Балтії, Румунії і Словаччині. Залежно від розвитку воєнних дій у 2023 році ця кількість може навіть зрости [11]. Таким чином, спричинена російською агресією закордонна міграція українців вимагає експертної та наукової рефлексії, без цього неможливе розроблення дієвих стратегій та державної політики в різних сферах суспільного життя країни [2, с. 6].

Однією з умов удосконалення системи державного управління міграційними процесами, запровадження ефектив-

ного контролю за дотриманням міграційного законодавства всередині держави, аналізу ризиків, які мають бути спрямовані на забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів України, є формування та реалізація дієвої політики держави у сфері міграції. Питання міграції турбують сьогодні як Україну, так і більшість цивілізованих країн світу, адже неконтрольована і не завжди легальна міграція негативно позначається на добробуті населення, змінює зміст цінностей у національно-культурній сфері та є одним із факторів збільшення злочинності [12, с. 109]. Також нелегальна міграція є одним з явищ, що сформувалася за часів розбудови незалежної України та становить загрозу національній безпеці, економічній стабільності, спричинює ускладнення криміногенної ситуації на території України і серйозно впливає на стан економіки та законності. Явищем, що завжди супроводжує нелегальну міграцію, є вчинення іноземцями та особами без громадянства різного виду правопорушень на території держави їх перебування. Незаконне перебування іноземців в Україні перетворилося на вагомий дестабілізуючий фактор у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки. Саме з незаконною міграцією пов'язується зростання окремих видів правопорушень, поширення небезпечних захворювань, розвиток підпільного ринку праці тощо [7, с. 226].

З метою протидії нелегальній міграції як загрозливому суспільно небезпечному явищу держава розробляє стратегію і тактику такої протидії. Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення.

Завдяки транснаціональному характеру, зростаючій динаміці та впливу на різні сфери життя, міграція дедалі частіше сприймається як явище, що становить серйозний виклик звичній парадигмі впевненості та порядку, тобто національній, сус-

пільній та особистій безпеці. Взаємозв'язок між міграцією та безпекою віддзеркалює суспільна думка, політична боротьба, урядові рішення. Тривалий час міграція не охоплювалася безпековим дискурсом, оскільки погляд на безпеку обмежувався, по-перше, лише безпекою держави, по-друге, загрозами геополітичного та воєнного характеру, у зв'язку з чим, міграція розглядалася, як правило, у світлі внутрішніх справ [5, с. 43].

З початком агресії проти України значно загострилася проблема організації незаконного переправлення через державний кордон України особливо на західній ділянці, де спостерігається збільшення спроб його порушення [10], що передусім пов'язано зі спробами військовозобов'язаних ухилитися від призову та мобілізації.

Так, Державна прикордонна служба України 24 лютого 2022 року на своєму сайті розмістила повідомлення про те, що у зв'язку з введенням воєнного стану тимчасово обмежено виїзд за межі України окремою категорією громадян, зокрема і чоловікам віком 18–60 років. Така норма, яка діятиме на час воєнного стану, спровокувала появу нового напрямку у сфері нелегальної міграції – вивезення з України чоловіків призовного віку. У зв'язку з цим, виникають непоодинокі випадки нелегального перетину держаного кордону України.

Так, наприклад, за останні сім місяців 2022 року на ділянці Західного регіонального управління в межах чотирьох областей на кордонах з ЄС і Республікою Молдова затримали понад 2 тис. 750 правопорушників, які намагалися незаконно перетнути кордон України. З них понад 1 тис. 420 осіб зупинили поза пунктами пропуску, у тому числі майже 200 нелегальних мігрантів. Ще 1 тис. 330 осіб, які намагалися незаконно перетнути кордон, виявили безпосередньо в пунктах пропуску.

За цей же період відмовили в перетині кордону понад 19 тис. особам через проблеми з документами і не тільки.

Загалом у 2022 році за незаконний перетин кордону відкрили понад тисячу кримінальних проваджень. Затримали, повідомивши про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, 462 особи. Наразі суд виніс вирок 145 особам [5].

Також необхідно відмітити, що протидіють нелегальній міграції не лише Державна прикордонна служба України.

Так, Служба безпеки України на початку 2023 року заблокувала чотири канали незаконного виїзду за кордон українських громадян призовного віку. У результаті багатоетапних слідчо-оперативних дій в декількох областях України затримано організаторів нелегальних «трафіків». Саме вони пропонували потенційним призовникам виїхати за межі нашої держави під виглядом учасників волонтерського руху або з фальшивими документами.

У середньому вартість таких «послуг» становила від 2 до 6 тис. дол. Сума залежала від терміновості виїзду та віддаленості регіону. Так, в Одеській області викрито схему втечі за кордон за підробленими документами. До її організації причетні декілька місцевих жителів та громадян Молдови. Ділки вносили до закордонних паспортів своїх клієнтів фіктивні відмітки про їхнє перебування на консульському обліку в сусідній країні.

На Хмельниччині викрито мешканця Шепетівського району, який пропонував потенційним призовникам виїхати до ЄС під виглядом перевізників медичної гуманітарної допомоги. Для цього він підробляв листи про необхідність доставки іноземних медпрепаратів для українських військ.

У межах кримінальних проваджень за ч. 3 ст. 332 КК України (незаконне переправлення осіб через державний кордон) тривають розслідування для встановлення всіх обставин злочинів та притягнення винних до відповідальності [7].

Також за матеріалами Державного бюро розслідувань затримано правоохоронця з Одещини, який сприяв незаконному переправленню чоловіків призовного віку через кордон до Молдови. Правоохоронець у листопаді 2022 року увійшов до складу організованої групи, яка займалась нелегальним переправленням чоловіків за кордон.

Він надавав інформацію спільникам, як безперешкодно переправитись через кордон в обхід пунктів пропуску, щоб не потрапити в поле зору правоохоронців. Учасники групи брали за незаконне переправлення з однієї людини 11 тис. дол. [4].

Як бачимо, правоохоронні органи системно вживають заходів у протидії нелегальній міграції.

Також необхідно звернути увагу, що ступінь загрози, що зумовлені міграцією, залежить також і від внутрішньої ситуації в державі та її міжнародних відносин. У літературі використовується поняття здатності тієї чи іншої країни до абсорбції (прийому, адаптації, інтеграції) мігрантів. Країни з високим рівнем такої здатності (США, Канада, Австралія) безболісно приймають сотні тисяч іммігрантів, тоді як в інших країнах серйозні проблеми створюються набагато меншими імміграційними потоками. Висока здатність до прийому мігрантів здебільшого асоціюється з поліетнічним складом населення, високим рівнем толерантності до чужинців, розвинутими демократичними механізмами тощо. І навпаки, імміграція складає проблему, як правило, для країн з обмеженою демократією, догматичною ідеологією, негнучкими владними структурами, для яких будь-які зміни та поява нового становлять загрозу [1].

На жаль, в Україні регулювання міграційних процесів, незважаючи на важливість цієї проблеми, не відноситься до пріоритетних національних інтересів. Більше того, згідно з експертними оцінками, на середину 90-х років XX ст. неконтрольовані міграційні процеси займали останнє місце серед загроз національній безпеці України. Причому рейтинг найближчої загрози національній безпеці (поширення інфекційних захворювань) був удвічі більше. Слід відзначити, що ці показники не змінювались протягом наступних двох десятиліть. Водночас, не дивлячись на зазначене, розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2017 році було схвалено Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року [10]. Основною метою даної Стратегії є спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток, сприяла уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню потреб економіки в робочій силі, відпо-

відала міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням України.

Як бачимо існує як прямий, так і опосередкований зв'язок між міграцією та національною, а також міжнародною безпекою. З одного боку, масові переміщення населення часто є наслідком конфліктів та соціально-політичної нестабільності, з іншого – вони можуть породжувати як внутрішні, так і міжнародні конфлікти [1].

Таким чином, враховуючи викладене, необхідно зробити наступні висновки та пропозиції.

Враховуючи безпекову ситуацію в Україні та боротьбу з нелегальною міграцією, яка є підґрунтям організованої злочинності, що останнім часом значно шкодить національним інтересам та підриває обороноздатність нашої країни, вважається за доцільне внести зміни та доповнення до ст. 332 КК України (незаконне переправлення осіб через державний кордон України), тим самим доповнити дану статтю частиною четвертою та викласти її в наступній редакції:

«4. Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна або без такої.».

1. Весельська Л. А. Державна політика України щодо протидії нелегальній міграції: безпекові аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=990> (дата звернення: 22.02.2023).

2. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. / В. Потапенко, А. Головка, О. Валецький та ін. ; за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 33 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf (дата звернення: 22.02.2023).

3. Двоє навіть поплили через річку. Як на кордоні ловлять ухилянтів та що на них чекає. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/kilka_

cholvikov_navit_zagynulo_yak_uhlyanty_probuyut_peretnuty_kordon_ta_skill_oh_vzhe_zatrymaly_136131.html (дата звернення: 22.02.2023).

4. За матеріалами ДБР судитимуть правоохоронця, який допомагав переправляти чоловіків до Молдови. URL: <https://dbr.gov.ua/news/zamaterialami-dbr-suditimut-pravoohoroncyayakij-dopomagav-perepravlyati-cholvikov-do-moldovi> (дата звернення: 23.02.2023).

5. Малиновська О. Міграція та безпека: до питання взаємозв'язку та взаємовпливу. *Міжнародний науковий вісник*. 2021. № 1–2 (23–24). С. 42–52.

6. Рижкова С. А., Рижков Е. В. Нелегальна міграція як чинник загрози національній безпеці України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 бер. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 226–228.

7. СБУ ліквідувала нові канали втечі «ухилянтів» за кордон. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-likvidovala-novi-kanaly-vtechi-ukhyliantiv-zakordon> (дата звернення: 21.02.2023).

8. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p#n10> (дата звернення: 21.02.2023).

9. Тільки впродовж доби на Закарпатті прикордонники затримали більше 50 порушників кордону. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Nazakarpatti-vprodovzh-dobi-prikordonniki-zatrimali-bilshe-50-porushnikov-kordonu> (дата звернення: 13.02.2023).

10. Ткачова Н. М., Мартянова Р. А., Казанська О. О. Ризики нелегальної міграції через навчання як загроза національній безпеці. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Вип. 21. С. 109–115.

11. Що зміниться у міграційній політиці ЄС в 2023 році. URL: <https://www.dw.com/uk/so-zminitsya-u-migracijnij-politici-es-v-2023-roci/a-64220445> (дата звернення: 10.02.2023).

Т. М. Луцький,
доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри
кримінального права і кримінології
факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ
НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ,
НА ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД, НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ
ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ІЗ ЧИСЛА РЕЗЕРВІСТІВ
В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД**

Варто зауважити, що стаття 65 Конституції України вказує проте, що «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України».¹

Як вважає Ю. В. Кириченко, захист Вітчизни передбачає обов'язок кожного військовозобов'язаного громадянина країни стати на її захист у випадку зовнішнього збройного нападу, офіційного оголошення війни чи мобілізації.²

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері забезпечення призову й мобілізації досліджували в своїх працях А. О. Данилевський, Ю. О. Данилевська, О. В. Кришевич, А. П. Мозоль, Р. С. Орловський, О. О. Пашенко, А. М. Притула, Є. Л. Стрельцов, В. В. Федосєєв, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблистий та інші науковці.

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

² Кириченко Ю. В. Конституційна практика нормативного регулювання обов'язку захищати вітчизну в Україні та державах континентальної Європи: порівняльний аналіз. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 86.

На думку П. П. Богуцького, конституційні положення стосовно військового права, невід'ємною частиною якого є мобілізаційна підготовка та мобілізація, логічно знаходять свій подальший розвиток у законах. У сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації єдиним законом є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 року³.

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» є нормативно-правовим актом, який «встановлює правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначає засади організації цієї роботи, повноваження органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також обов'язки підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, повноваження і відповідальність посадових осіб та обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів». Відповідно до даного закону правовою основою мобілізаційної підготовки та мобілізації є Конституція України, Закон України «Про оборону України», Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та інші закони України, а також видані відповідно до них нормативно-правові акти.

В Україні триває війна, яку 24 лютого 2022 року розпочала російська федерація і чоловіків масово мобілізують до лав Збройних Сил України. Однак, деякі українці намагаються уникнути призову, та як наслідок можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави Законом України № 2105-IX затверджено Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69 «Про загальну мобілізацію».

Отже, сучасна редакція статті виглядає наступним чином:
Стаття 336. Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період

³ Богуцький П. П. Основи військового права України : курс лекцій. Одеса : Фенікс, 2011. С. 22.

Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. (Стаття 336 в редакції Закону № 1357-IX від 30.03.2021)

Отже, за класичною схемою кримінальної норми про її правову характеристику можна сказати таке.

Об'єкт правопорушення – в широкому розумінні ним є суспільні відносини у сфері переведення економіки, діяльності органів влади, самоврядування, інших сфер і галузей країни на функціонування у період воєнного стану, а ЗСУ, інших воєнізованих формувань на організацію і штати воєнного часу. У більш вузькому розумінні це передбачений законом порядок підтримання бойової і мобілізаційної готовності ЗСУ та інших формувань на рівні, що забезпечує вимоги національної безпеки. Додатковий обов'язковий об'єкт правопорушення – встановлений законом порядок комплектування ЗСУ (інших формувань). Шкода, що спричиняється вказаному об'єкту посягання, характеризується такою протиправною поведінкою, коли особа, яка об'єктивно підпадає до призову за мобілізацію до лав ЗСУ, в односторонньому порядку свідомо виключає себе із передбаченого законом процесу формування ЗСУ та інших формувань на рівні забезпечення національної безпеки країни і її населення. Таким чином правопорушник не виконує свого обов'язку перед країною, проте споживає зустрічні обов'язки держави.

Суспільна небезпека правопорушення полягає в тому, що мобілізація – це комплекс заходів, які здійснюються в державі з метою переведення органів державної влади, місцевого самоврядування та деяких інших органів на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних сил чи інших військових формувань – на організацію і штати воєнного часу. Ефективно дати відсіч нападникам на країну чи виконати зобов'язання по спільній обороні від агресора без швидкої і своєчасної мобілізації неможливо. Тому ухилення від призову до Збройних сил з числа військовозобов'язаних громадян під час

воєнних дій, які розпочались або передбачаються, створює загрозу для безпеки держави у сфері оборони.

Об'єктивна сторона виявляється в бездіяльності – ухиленні будь-яким способом від призову за мобілізацією. Стаття 65 Конституції України передбачає такий обов'язок громадян України, як захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також обов'язок відбувати військову службу відповідно до закону. Невиконання цього обов'язку свідчить про ухилення. Ухилення може здійснюватися різними способами: підrobка документів, заповідання собі тілесних ушкоджень, виїзд з постійного місця проживання з метою уникнути виконання військового обов'язку тощо. Правопорушення вважається закінченими з моменту неявки в зазначений документом (повісткою, розпорядженням, наказом) час прибуття на призовний пункт, до військової частини чи установи. Диспозиція статті є бланкетною, тому відсилає до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується прямим умислом. Тобто особа усвідомлює небезпечний і протиправний характер своїх вчинків, проте має намір і бажання так діяти, а саме досягти мети – уникнути самого призову за мобілізацією. Мотив правопорушення не впливає на кваліфікацію злочину, тому він практично ніколи спеціально не встановлюється судом, хоча можна припустити самі розповсюджені – острах за своє життя, нігілістичний прояв байдужості до долі країни.

Суб'єкт правопорушення спеціальний. Перш за все ним може бути особа, яка є осудною і досягла віку, коли може підлягати призову за мобілізацією. Тобто громадяни України чоловічої або жіночої статі – військовозобов'язані першої або другої категорій. За віком суб'єктом злочину може бути особа від 18 років до граничного віку перебування в запасі першого або другого розряду (для солдат, матросів, сержантів і старшин – це, відповідно, 35 і 40 років, прапорщиків і мічманів – 35 і 50, молодших офіцерів – 45 і 50, старших офіцерів, крім полковників (капітанів 1 рангу) – 50 і 55, полковників (капітанів 1 рангу) –

55 і 60, вищих офіцерів – 60 і 65 років, для жінок – прапорщиків, мічманів і осіб офіцерського складу – 50, інших військовозов'язаних-жінок – 45 років). Жінки можуть бути зобов'язаними (а отже, бути суб'єктом злочину в разі ухилення від призову) тільки в разі, якщо вони пройшли військову службу за контрактом і були звільнені в запас або мають за спеціальністю медичну підготовку або підготовку, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, і придатні до військової служби за станом здоров'я та віком.

За 6 місяців війни (станом на 31 серпня 2022 року) в Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні 66 вироків щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 Кримінального кодексу України. При цьому жодного виправдального вироку немає.

Кількість вироків по областях розподілилася так:

- Волинська область – 5 вироків (1 за внутрішньо переміщеною особою);
- Дніпропетровська область – 7 вироків (1 за внутрішньо переміщеною особою);
- Житомирська область – 1 вирок;
- Закарпатська область – 31 вирок (9 щодо внутрішньо переміщених осіб);
- Івано-Франківська область – 2 вироки (1 щодо внутрішньо переміщеної особи);
- Кіровоградська область – 2 вироки;
- Львівська область – 10 вироків (2 вироки щодо внутрішньо переміщених осіб);
- Полтавська область – 1 вирок;
- Рівненська область – 1 вирок;
- Сумська область – 1 вирок;
- Харківська область – 2 вироки (2 щодо внутрішньо переміщених осіб);
- Черкаська область – 2 вироки;
- Чернівецька область – 1 вирок.

Слід зауважити, що станом на початок 2023 року Єдиний державний реєстр судових рішень містить вже понад 200

вироки щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 Кримінального кодексу України. При цьому трапляються поодинокі випадки виправдувального вироку, більшість же обвинувачених визнавали свою вину.

Таким чином, кримінальна відповідальність за ст. 336 КК України настає після того, коли особі вручили повістку саме на проходження служби після того, як вона пройшла медкомісію, була визнана придатною, а підстав для відстрочки немає. Якщо це первинна повістка, яка стосується уточнення облікових даних, то за неявку настає лише адміністративна відповідальність.

Ю. Р. Лялюк,
аспірант
Інституту управління, психології та безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ФАХІВЦІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ НАПРУЖЕНИХ СИТУАЦІЙ

Військові реалії сьогодення, повномасштабна російська агресія в нашій країні, загострили проблему виникнення різноманітних психічних станів, зокрема стресу, фрустрації, агресії, ригідності тощо. Уміння успішно справлятися з ними та мінімізувати їхній негативний вплив є важливою навичкою для кожної людини. Для цього необхідне знання власних ресурсів, уміння розвивати та керувати ними в процесі їх виникнення.

Особливої актуальності вище означене набуває в діяльності працівників екстремальних професій, зокрема, фахівців сил безпеки і оборони. Високий рівень саморегуляції емоційного стану, стресостійкість, здатність швидко адаптуватися до різноманітних екстремальних ситуацій позитивно впливає на ефективність роботи, виконання поставлених бойових завдань (А. Лиман, О. Колесніченко, В. Осьодло, І. Приходько та ін.).

Огляд наукових досліджень з окресленої проблематики показує, що досліджень у цій галузі чимало, але більшість із них мають фрагментарний характер і тому не сприяють формуванню цілісного уявлення про існуючу проблему, яка особливо загострилася сьогодні в умовах військового часу. Це підкреслює необхідність комплексного дослідження особистісно-психологічних ресурсів та їх складових компонентів у правоохоронців, військовослужбовців ЗСУ, СБУ, НГУ та інших структурних підрозділів.

Сучасна психологія доводить, що психологічні ресурси є однією з важливих характеристик особистості. Водночас

у психологічній практиці та теорії існує розпливчате визначення поняття ресурсів (О. Штепа, С. Хобфалл), що зумовлено як складністю емпіричного дослідження феномену ресурсів, так і термінологічною суперечливістю.

Психологічний ресурс необхідно розглядати як досвід усвідомлення особистістю власних можливостей, що стає потенціалом підтримки інших, саморозкриття та творчого саморозвитку в професії. Ресурс – це стратегії досвіду, за допомогою яких можна перейти від актуального стану до бажаного результату [2]. Тому важливість використання психологічних ресурсів у ситуації адаптації до професійної діяльності незаперечна.

Здатність до адаптації та саморегуляції в процесі виконання професійних функцій є важливою професійно значущою якістю особистості (С. Максименко, Ж. Вірна та ін.). Тому усвідомлення фахівцем сил безпеки і оборони потреб майбутньої діяльності, можливих стресових ситуацій, зумовлених специфікою виконання службових обов'язків, бойових завдань, має детермінувати пошук засобів оптимізації власних психологічних ресурсів [5].

У центрі ієрархії психологічних ресурсів особистості традиційно розглядаються смислові утворення, оскільки спонукати її до досягнення може тільки те, що має сенс (значення) для людини.

Спрямованість є відображенням життєвих цінностей, які людина вкладає в свою професію, потреб і мотивів, які вона задовольняє в своїй професії, стратегічних цілей, які переслідує, реалізуючи себе в професійній сфері. Ціннісно-смислові утворення як суттєвий аспект спрямованості виступають найважливішими регуляторами життя і діяльності людини, в тому числі професійного. Цінність предметів і явищ та їх «зміст» для людини є саме тим, що визначає її поведінку [4, с. 97].

Професійна спрямованість вважається проявом загальної спрямованості особистості у праці. При цьому вона зберігає принципові риси загальної спрямованості, але набуває власної специфіки. Як і загальна спрямованість, професійна спрямо-

ваність особистості містить низку компонентів: інтереси, схильності, прагнення, наміри, мотиви та ціннісні орієнтації. Підсумовуючи різні підходи до вивчення професійної спрямованості, можна визначити її як систему стійких властивостей особистості, які визначають її психологічний склад, забезпечують її активність у побудові власної (потенційної чи реальної) професійної діяльності [2]. Тому й професійна спрямованість представників екстремальних професій має свою специфіку.

Характер реагування на ті чи інші стресові ситуації також значною мірою залежить від локусу-контролю особистості фахівця сил безпеки і оборони. Екстернальна спрямованість локусу-контролю в професійній та міжособистісній сферах не сприяє уявленню їх контролювати, а тому спонукає сподіватися на «волю випадку». Наслідком цього є зниження якості виконання службових обов'язків, бойових завдань, здатності впливати на стресовий фактор, якими є ситуації порушення самосприйняття, погана інтеграція поведінки.

У ситуації професійної напруги та стресу для фахівців сил безпеки та оборони часто характерною є негармонійність поведінки, що супроводжується агресивністю та почуттям провини. Подолання цих стресових ситуацій можливе із застосуванням психологічних ресурсів, унікальних властивостей особистості, серед яких ключовим для фахівця сил безпеки і оборони є стресостійкість.

Слід зазначити, що показником стресостійкості є високий рівень толерантності до стресу та низький рівень ворожості. Стресостійкі фахівці сил безпеки та оборони, як правило, здатні використовувати інтелектуальний потенціал в екстремальних ситуаціях та інтернальний локус-контроль [1].

Варто зазначити, що дуже часто психологічне напруження внаслідок професійного стресу відбивається на соматичному стані фахівців сил безпеки і оборони. Зокрема, це може проявлятися в надмірній вимогливості до здоров'я і сприйманні подій як загрозливих та небезпечних. При цьому часто вони звинувачують оточення, особливо командирів, у недостатній

допомозі та підтримці. Спостерігається своєрідна «специфіка» прояву напружених і стресових ситуацій. Потреба діяти за правилами, прагнення відповідати соціальним очікуванням детермінують надмірний контроль власної поведінки та недостатньо адекватне емоційне реагування, що часто призводить до конфліктних ситуацій. Витримка і самовладання дозволяють вступати в контакт майже з усіма колегами і побратимами, з одного боку, покращують соціальну взаємодію, а з іншого – спричиняють погіршення емоційного та фізичного стану. Дослідник J. Barefoot зі співавторами (1994) продемонстрували, що помірність і стриманість емоцій є фактором ризику для здоров'я [6].

Таким чином, ціннісно-сміслові позиціонування, характеристики сфери мотиваційної сфери, локус-контроль, стресостійкість розглядаються нами як системні психологічні ресурси самореалізації особистості в просторі її професійного буття. Професійна напруга у фахівців сил безпеки і оборони супроводжується зниженням рівня самоприйняття, ефективності використання інтелектуального потенціалу, екстернальної спрямованості локусу-контролю у сфері досягнень, невдач, міжособистісної взаємодії.

Відтак, мобілізація фахівцями сил безпеки та оборони психологічних ресурсів для здійснення доцільних регуляторних корекцій власної активності у процесі професійної діяльності дозволить покращити психічне здоров'я та підвищити ефективність виконання їх професійних обов'язків, бойових завдань в умовах військового стану.

1. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика : монографія. Донецьк : Вид. ДНУ, 2006. 336 с.

2. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. Київ : Ника-Центр, 2006. 580 с.

3. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ника-Центр, 2007. 432 с.

4. Олефір В. О. Інтелектуально-особистісний потенціал як ресурс саморегуляції суб'єкта. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максимен-

ка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.

5. Приходько І. І. Актуальні питання психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України. *Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України*: збірник матеріалів VI всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 01 грудня 2020 року) ; Національна академія НГУ, 2020. С. 3–4.

6. Barefoot, J. C., Patterson, J. C., Haney, T. L., Cayton, T. G., Hickman, J. R., Jr., & Williams, R. B. Hostility in Asymptomatic Men with Angiographically Confirmed Coronary Artery Disease. *American Journal of Cardiology*, 1994. 74, P. 439–442.

С. С. Максимовська,
прокурор відділу представництва інтересів
держави з питань земельних відносин управління
представництва інтересів держави в судді
(Львівська обласна прокуратура)

ЗАКІНЧЕННЯ ДІЗНАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Режим воєнного стану, проведення бойових дій ускладнює здійснення кримінальної процесуальної діяльності та притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення. Воєнні дії створюють небезпеку для життя і здоров'я учасників кримінального провадження, а відтак унеможливають проведення процесуальних дій у «звичайному» порядку. У зв'язку з цим, законодавцем у розділі IX-І Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) унормовано особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану.

При цьому, зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 КПК України [1].

З огляду на це проаналізуємо існуючі на сьогодні проблемні питання закінчення дізнання в умовах воєнного стану.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 4 КПК України кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених цим Кодексом, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. В свою чергу, норми розділу IX-І КПК України поширюються на території, де введено воєнний стан.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності

України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

За загальним правилом, визначеним у ст. 301 КПК України, дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи (більше ніж на три години), подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298-2 цього Кодексу, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із дій зазначених у ч. 2 ст. 301 КПК України.

При цьому, згідно з ч. 3 ст. 283 КПК України відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань [1].

Водночас, у випадку введення воєнного стану на території де здійснюється досудове розслідування кримінального провадження, відповідно до ч. 1 ст. 615 КПК України, відомості, зокрема про закінчення досудового розслідування, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин.

Окрім того, варто зауважити, що пунктом 1 ч. 3 ст. 219 КПК України визначено, що з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене протягом 72 годин у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 цього Кодексу. Строк досудового розслідування може бути продовжений з підстав та в порядку, передбаченому КПК України [1].

Відтак, закінчення строку досудового розслідування, визначеного ст. 219 КПК України, після повідомлення особі про підозру, у вчиненні кримінального проступку, буде підставою для закриття кримінального провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Водночас, у випадку, якщо на відповідній території введено воєнний стан та відсутня об'єктивна можливість закінчення досудового розслідування кримінального проступку та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин.

Зупинене на підставі п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України досудове розслідування підлягає відновленню у порядку ст. 282 КПК України, якщо підстави для зупинення перестали існувати, або наявна можливість подальшого проведення досудового розслідування за таких умов, а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій.

У випадках, коли досудове розслідування на момент зупинення є завершеним, з метою забезпечення завдань кримінального провадження, забезпечення засади розумності строків, стандартів ефективності та оперативності кримінального провадження, відновлення таких кримінальних проваджень повинно відбуватися негайно, за першої можливості звернення до суду із обвинувальним актом.

Окрім цього, у разі прийняття рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування

примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності, прокурор не пізніше трьох днів з моменту отримання матеріалів дізнання, а в разі закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо особи, яка затримувалась більше ніж як на три години – протягом двадцяти чотирьох годин повинен забезпечити надання: – особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, – потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб [1].

При цьому, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» передбачено, що у разі відсутності об'єктивної можливості виконання процесуальних дій у строки, зокрема визначені статтею 221 КПК України (ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення) – такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан на всій території України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено. До закінчення строку, на який було введено воєнний стан, та за умови усунення загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності Президент України може прийняти указ про скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях, про що має бути негайно оголошено через засоби масової інформації [2].

Враховуючи наведе, варто пам'ятати, що особливий порядок досудового розслідування в умовах воєнного стану не виключає необхідність проведення ефективного, повного та неупередженого досудового розслідування вчиненого кримі-

нального правопорушення, дотримання прав людини, зокрема і з боку держави.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

О. З. Мармура,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КОЛІЗІЇ НОРМ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України нерідко створює колізії правових норм. Така ситуація утворилася і в результаті неповною мірою продуманого реформування норм про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність та суміжні діяння. Окремі такі колізії і стануть предметом аналізу у даній роботі.

1. Частиною 1 ст. 111-1 КК України передбачено відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України. Водночас відповідальність за такі діяння регламентовано й статтею 436-2, якою КК України доповнено тим самим законом, що й попередню. На перший погляд, можна припустити, що дані норми співвідносяться як спеціальна та загальна відповідно. Адже суб'єктом кримінального правопорушення у ч. 1 ст. 111-1 КК України визначено громадянина України, а у ст. 436-2 КК України – він, вочевидь, загальний. Такий самий висновок можна зробити й з позиції того, що у ст. 111-1 КК України мова йде виключно про публічне заперечення, а у ст. 436-2 КК України – без вказівки на це (хоч непублічне заперечення не становить, на мою думку, того рівня тяжкості, який характерний для кримінального правопорушення, до того ж, доволі суворо караного). Та варто звернути увагу на те, що у першій мова йде про збройну агресію і окупацію загалом, а у другій – конкретно про збройну агресію РФ, розпочату

у 2014 році та тимчасову окупацію за її результатами. Відтак, за об'єктивною стороною, спеціальною є саме норма, передбачена ст. 436-2 КК України. Виходячи із того, в разі вчинення відповідних діянь громадянином України, маємо справу саме із колізією. Така колізія, звісно, має вирішуватись на користь більш сприятливої для підозрюваного чи обвинуваченого норми – ч. 1 ст. 111-1 КК України. Проте тут виникає вже інше логічне питання – чому громадян України, які фактично вчиняють державну зраду, можна покарати лише позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а інших осіб – навіть позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Також ч. 1 ст. 111-1 КК України встановлює відповідальність і за публічні заклики до підтримки рішень чи дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора. У статті ж 111-2 КК України мова йде про підтримку рішень або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора. Звісно, публічні заклики до підтримки рішень чи дій теж є підтримкою таких рішень або дій. Відтак не зрозуміло чому законодавець передбачив аж дві норми, а ще більше те, чому так сильно відрізняються санкції відповідних норм (у ч. 1 ст. 111-1 КК України санкція передбачає лише позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років як основне покарання; санкція ст. 111-2 КК України включає позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої).

Зрештою, вказані норми теж колізійні. Об'єктивна сторона та суб'єкт, безумовно, ширшими є у ст. 111-2 КК України, однак ця стаття передбачає обов'язкову мету – завдання шкоди Україні та допомога державі агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (така мета істотно збільшує тяжкість вчиненого діяння), а у ст. 111-1 КК України мети не визначено. В результаті публічні заклики до

підтримки рішень чи дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України з метою завдання шкоди Україні та допомоги державі агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, які по-суті є державною зрадою, будуть тягнути відповідальність за ч. 1 ст. 111-1 КК України і передбачатимуть м'яке покарання, характерне кримінальному проступку, а такі ж діяння, вчинені особою без громадянства чи іноземцем, крім громадян держави-агресора (які раніше взагалі не були кримінально-караними) – за ст. 111-2 КК України і передбачатимуть покарання, характерне для особливо-тяжкого злочину. Отже маємо не просто колізію, а колізію, що грубо порушує принцип справедливості.

3. У ч. 4 ст. 111-1 КК України встановлено відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора. Вивчення диспозиції цієї частини та системне тлумачення статті цілому дає підстави говорити про загальний суб'єкт кримінального правопорушення. Водночас подібну норму встановлено у ст. 111-2 КК України. Однією з форм об'єктивної сторони передбаченого нею складу кримінального правопорушення є умисні дії, вчинені шляхом добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, якщо вони вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, та з метою завдання шкоди Україні. Виходить так, що друга норма є ширшою за об'єктивною стороною, ніж перша, але вужчою за суб'єктом (за рахунок виключення громадян держави агресора), та суб'єктивною стороною (враховуючи спеціальну мету). Відтак і тут, в разі вчинення діянь усіма крім громадян держави-агресора, має місце не конкуренція норм, а їх колізія. Так як перевагу слід надавати більш сприятливій нормі, застосуванню підлягатиме ч. 4 ст. 111-1 КК

України. Санкція даної частини статті передбачає покарання у виді штрафу до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна (нетяжкий злочин). Цю норму застосовуватимемо й тоді, коли відповідні діяння будуть вчинені громадянином держави-агресора. Отже норма ст. 111-2 КК України в частині передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора – не може бути застосована взагалі.

4. Ст. 114-2 КК України установила кримінальну відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану; а також за поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Частина такої інформації може становити державну таємницю⁴, і поширюватися на користь іноземної держави, іноземної

⁴ Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Служби безпеки України від 23 грудня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#n164> (дата звернення: 15.02.2023).

організації чи їх представників. Як відомо, такі діяння охоплюються і статтями про державну зраду та шпигунство. В ч. 3 ст. 114-2 КК України, де передбачено кваліфікований склад відповідного кримінального правопорушення (вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки), законодавець дав вказівку «за відсутності ознак державної зради або шпигунства», в частинах 1 і 2 цієї статті – такої вказівки нема.

Звісно, цілком можливою є передача таємної інформації з числа зазначеної у ст. 114-2 КК України іншій державі, що не здійснює збройну агресію, принаймні юридично чи іноземній організації (яка надалі може передаватися й самому агресору) за відсутності інших кваліфікуючих ознак. Вирішити проблему кваліфікації такого кримінального правопорушення за правилами подолання конкуренції норм, як і у випадках, описаних в попередніх пунктах, ми не зможемо. Адже норми, передбачені у ст.ст. 111 та 114 КК України з одного боку і норма, регламентована у ч.ч. 1, 2 ст. 114-2 КК України з іншого, не перебувають ні у співвідношенні загальної та спеціальної, ні у співвідношенні частини і цілого.

Така колізія може бути вирішена виключно на користь норми, регламентованої у ч.ч. 1, 2 ст. 114-2 КК України, як такої, що передбачає м'якше покарання.

Норми про колабораційну діяльність і суміжні кримінальні правопорушення, додатково регламентовані в КК України у 2022 році, були покликані встановити відповідальність за діяння, які до цього не були криміналізовані, а також посилити відповідальність за інші кримінально-протиправні прояви. Однак результат виявився протилежним.

Наслідком поспішних і не до кінця продуманих законодавчих рішень стали численні суперечності між правовими нормами, наслідком яких є істотне пом'якшення покарання, зокрема деякі діяння, які раніше охоплювали статтею про держав-

ну зраду із суворою санкцією, сьогодні можуть тягнути доволі м'яке покарання.

При цьому прогнозується, що виправлення більшості таких законодавчих помилок (можливе через скасування відповідних норм), завдяки зворотній дії закону в часі, може призвести до уникнення кримінальної відповідальності величезною кількістю осіб, що вчинили достатньо тяжкі протиправні діяння.

І. Б. Медичкий,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри політики у сфері боротьби
зі злочинністю та кримінального права
(Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаника)

ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ

Законодавчою реакцією на розв'язану проти України агресію стали суттєві новели у законі про кримінальну відповідальність, Особлива частина якого була розширена за рахунок появи нових (ст.ст. 111-1, 111-2, 114-2, 201-2, 435-1, 436-2 КК) та змін уже чинних кримінально-правових норм (ст.ст. 111, 113, 127, 161, 185-187, 189, 191, 263, 361, 361-1, 407, 432 КК). Чималий дослідницький інтерес до своєї конструкції та змістовного наповнення викликала поява ст. 111-1 КК, прийняття якої започаткувало регламентацію протидії засобами кримінально-правового змісту непоодиноким випадкам колабораційної діяльності.

Практичне застосування згаданої норми прогресує, з огляду на звільнення Збройними силами тимчасово непідконтрольної Україні території, а також достатньо інтенсивну діяльність органів кримінальної юстиції. Так, згідно даних Офісу Генерального прокурора, упродовж 2022 року обліковано 3 851 кримінальне правопорушення за фактами колабораційної діяльності, у 1 090 з яких особам вручено повідомлення про підозру; 620 кримінальних правопорушень направлено до суду з обвинувальним актом [1]. Ці та інші статистичні дані актуалізують проведення теоретичних розвідок у частині кримінально-правової характеристики колабораційної діяльності, проблемних моментів її співвідношення із суміжними складами правопорушень, сучасної практики звільнення від криміналь-

ної відповідальності та призначення покарання, що, у кінцевому підсумку, матиме позитивне значення для подальшого законодавчого удосконалення норми та ефективного її правозастосування.

Конструкція ст. 111-1 КК засвідчує певну непослідовність законодавця при визначенні суб'єкта – у одних частинах статті ним чітко зазначені ознаки, що дає можливість говорити про його статус як спеціального (ч.ч. 1-3, 5, 7), тобто фізичної осудної особи, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК). У інших же частинах вказівка на спеціальні ознаки відсутня (ч.ч. 4, 6). Вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК є підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК).

Відсутність у переліку ч. 2 ст. 22 КК ст. 111-1 пов'язує відповідальність за колабораційну діяльність з досягненням особою 16-річного віку. Існуючий стан речей не викликає заперечень та підтверджується на практиці. Віковий ценз 726-ти виявлених упродовж 2022 року колаборантів, за інформацією Офісу Генерального прокурора, розподілений таким чином: до 14 років – 0 осіб; 14–15 років – 0; 16–17 років – 0; 18–28 років – 49; 29–39 років – 177; 40–54 років – 298; 55–58 років – 71; 60 років і більше – 131 [2].

Буквальне тлумачення ч. 4 і 6 ст. 111-1 КК, за відсутності ремарки про вчинення протиправних дій саме громадянином України, свідчить про те, що кримінальній відповідальності підлягатиме будь-яка особа, незалежно від наявності/відсутності громадянства, яка передає матеріальні ресурси відповідним адресатам та/або провадить з ними господарську діяльність (ч. 4); або ж організовує та проводить заходи політичного характеру, здійснює інформаційну діяльність з метою підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, бере активну участь у таких заходах (ч. 6).

З приводу зазначеного у науковій літературі спостерігається полярність позицій. Так, В. В. Кузнецов та М. В. Сийплокі пропонують зважати на відому спорідненість колабораційної діяльності з державною зрадою та визнавати суб'єктом відповідних кримінальних правопорушень (ч.ч. 1, 6 КК) саме громадянина України; враховуючи практику застосування ч. 4 ст. 111-1 КК, а також правила юридичної техніки, О. В. Зайцев та В. А. Бодейко визнають за доцільне доповнити цю частину вказівкою на ознаку громадянства України для уникнення помилкового тлумачення щодо ознак загального суб'єкта; Є. О. Письменський наголошує, що суб'єктом колабораційної діяльності є громадянин держави, територія якої перебуває під окупацією. Тоді як О. О. Кравчук та М. С. Бондаренко констатують, що суб'єктом деліктів, передбачених ч. 4 і 6 ст. 111-1 КК є особа, якій не обов'язково перебувати у статусі громадянина України. При цьому науковці наголошують, що суб'єкт усіх правопорушень, які становлять колабораційну діяльність, як правило (виділення моє. – *І. М.*), повинен відповідати такій характеристиці як належність до місцевого населення або наявність інших сталих зв'язків із відповідною окупованою територією (місце проживання, місце реєстрації, місце ведення господарської або іншої діяльності); А. Беніцький відзначає, що, через розширення законодавцем кола суб'єктів для окремих форм колабораційної діяльності, суб'єктами форм, передбачених ч. 4 та 6 ст. 111-1 КК можуть бути як громадяни України, так й іноземці або особи без громадянства; А. Музика притримується думки, що колабораційна діяльність – це умисні діяння, <...> вчинені громадянином України, іноземцем (крім громадян держави-агресора) чи особою без громадянства, за відсутності ознак державної зради⁵.

⁵ Кузнецов В. В., Сийплокі М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 70. С. 386; Зайцев О. В., Бодейко В. А. Щодо встановлення суб'єктивних ознак колабораційної діяльності (узагальнення матеріалів судової практики). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*

Позиції дослідників першого підходу усе-таки надамо перевагу, як такій, що відповідає дійсній волі (духові) та цілям прийняття проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) від 24.02.2021 № 5144, а також потребам правозастосовної практики. Обґрунтовуючи необхідність законопроекту автори вказували, що «ряд громадян України та юридичних осіб сприяли чи продовжують сприяти РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм» [3]. Поділяючи розуміння колабораціонізму (Є. О. Письменський та ін.) як співпраці саме громадянина держави, територія якої (повністю чи частково) перебуває під окупацією, із державою-окупантом чи її представниками, вважаємо вірним суб'єктом колабораційної діяльності (ч. 4 і 6 ст. 111-1 КК) визнавати виключно громадянина України, аналогічну діяльність осіб без громадянства чи іноземців кваліфікувати, за наявності для цього підстав, за іншими статтями кодексу, передусім з Розділу I Особливої частини.

ім. Е. О. Дідоренка. 2022. Вип. 4 (100). С. 107; Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №3. С. 199–201; Письменський Є. О. Колабораційна діяльність у сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону. *Право України*. 2022. № 11. 12–23. С. 55; Беніцький А. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів, передбачених ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України та розмежування їх із суміжними складами злочинів. *Право України*. 2022. № 11. 12–23. С. 90–91; Музика А. Норми про відповідальність за колабораційну діяльність потребують актуальних поправок. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.) / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2022. С. 113.

Принагідно зауважимо, що виконане нами узагальнення 150 вироків, постановлених судами України упродовж квітня 2022 – січня 2023 р. за ст. 111-1 КК України не містить вироків за колабораційну діяльність (ч. 4 і 6 ст. 111-1 КК) у відношенні до іноземців або ж осіб без громадянства. Більш кримінологічного застосунку потребує та обставина, що у 13,8% вироків із 150-ти суб'єктом делікту виступив громадянин/громадянка України – уродженець рф (21 особа), у 5,3% – це були уродженці Молдови, Узбекистану, Грузії, Угорщини, Білорусі, Туркменістану та Абхазії (8 осіб). Аналогічною є інформація Офісу Генерального прокурора щодо виявлених упродовж 2022 р. колаборантів – усі 726 осіб є громадянами України.

Повноцінна характеристика суб'єктного складу колабораційної діяльності є неповною без аналізу додаткових характеристик:

1) дій громадян України (у множині. – *І. М.*), спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3);

2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4);

3) добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5);

4) добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 10.02.2023).

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushe-nnya-2> (дата звернення: 10.02.2023).

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 24.02.2021 № 5144 про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222> (дата звернення: 11.02.2023).

Н. В. Мельник,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права, конституційного
та приватного права факультету № 1 ПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ПРОТИСТОЯННЯ АГРЕСОРУ

У сучасних умовах становлення й розвитку громадянського суспільства в Україні однією з форм соціальної активності, де людина може реалізувати себе як особистість, є волонтерська діяльність, яка ґрунтується на основних принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості. Адже вона втілює найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей [1, с. 93].

Безперечно, волонтерський рух, в якому діяльну участь беруть конкретні самоврядні організації, зокрема такі, як самооборона майдану, самооборона міст, селищ та сіл, добровільні батальйони та інші, тепер мають вагомий вплив на суспільство, ніж державні інститути та організації. Це пов'язано з тим, що вони випереджають державні інститути в ухваленні, а відтак і реалізації важливих управлінських рішень, беруть на себе відповідальність за долі людей, активістів цих об'єднань [2, с. 86].

Необхідно зазначити, що волонтерство – це, насамперед, фундамент громадянського суспільства; добровільна, безкорисна діяльність людини, яка творчо та ефективно реагує на суспільні потреби. Без участі волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність взагалі, без них унеможливується якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу. Без волонтерів бракує енергії для будівництва суспільства, не вистачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, недостатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем [3].

Одним з найбільш потужних виявів мобілізації внутрішніх соціальних ресурсів громадянського суспільства є самоорганізаційні процеси, спрямовані на вирішення найгостріших проблем, що виникли у зв'язку зі збройною агресією. Яскравим виявом такої самоорганізації є «спалах» волонтерської активності українців, що розкриває потужну силу громадянського суспільства як суб'єкта суспільних перетворень в Україні [4, с. 279].

Роздумуючи над історією бурхливого розвитку волонтерського руху в Україні, потрібно зазначити, що населення країни усвідомило не тільки власну національну та громадянську належність, але й розуміння того, якими можуть бути ймовірні наслідки російської агресії, тому об'єдналось ідеєю спротиву через волонтерські організації та рухи [5, с. 5].

За лічені місяці волонтерські ініціативи перетворилися в потужні організації, діяльність яких була спрямована на забезпечення майже всього спектру потреб як силових структур, так і громадян, що постраждали від військових дій. Вирішальну роль у цьому процесі відіграли два фактори: патріотичне піднесення у суспільстві, що призвело до появи безпрецедентної кількості волонтерів й благодійників; високий менеджерський професіоналізм якості керівників волонтерських організацій [6].

Беручи до уваги повномасштабну збройну агресію росії проти України, волонтерство відіграє важливу роль в спрямуванні своєї діяльності до двох основних груп громадян:

1) Збройні Сили України (ЗСУ), захисники, військовослужбовці – волонтерська допомога Збройним Силам України як у зоні активних бойових дій, так і в тилу;

2) громадяни, які постраждали внаслідок збройної агресії, до яких відносимо:

- вимушені переселенці та їх сім'ї, що переїхали з тимчасово окупованих територій та прифронтових зон;

- мешканці прифронтових та тимчасово окупованих територій, що не покинули своє місце проживання (як окремих адресатів з цієї групи можна розглядати відповідні територіальні громади загалом – подекуди волонтери також допома-

гають на рівні громад, забезпечуючи, наприклад, ліками місцеві лікарні);

– населення звільнених (деокупованих) територій, що потребують допомоги у відновленні умов власного життя – перш за все житла, інфраструктури, доступу до користування найбільш необхідним – газом, водою, електроенергією, транспортом, медпослугами тощо [4, с. 282].

Не менш важливим і актуальним на теперішній час є питання волонтерської допомоги, яка виявляється у видачі гуманітарної допомоги всім потребуючим; наданням медичної допомоги у прифронтових лікарнях та забезпеченням їх необхідним обладнанням; перевезення громадян із окупованих територій у більш безпечні місця; наданням належної та необхідної правової, психологічної допомоги. Адміністративно-правовий статус волонтера у період дії воєнного стану зазнає змін під впливом суспільства, оскільки волонтери сьогодні ризикують власним життям задля того, щоб допомогти всім тим, хто потребує допомоги й уваги [5, с. 60].

Таким чином, можна констатувати, що протягом тривалого часу волонтерство проявило себе як один із видів самоорганізації народу, чим і визначається його вагомий вплив на формування громадянського суспільства в Україні; виявило високий рівень самоорганізації українців, який згуртовується і продовжує зміцнюватися під тиском серйозних викликів сучасності.

Отже, волонтерський рух в Україні, що активізувався в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України – це вияв потужного внутрішнього ресурсу громадянського суспільства; згуртованості активних, свідомих громадян; об'єднань в Україні та за її межами сформував нову культуру, спрямовану на поширення цінностей миру, безпеки, відповідальності, гуманізму та став важливим фактором боротьби народу за власну державність.

1. Мельник Н. В. Становлення й розвиток волонтерського руху в процесі формування громадянського суспільства в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2016. С. 93–98.

2. Кельман М. С., Мельник Н. В. Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні : монографія. Львів : 2017. 211 с.

3. Історія волонтерського руху. *Всеукраїнський громадський центр «Волонтер»*. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer.

4. Панькова О., Касперович О. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країни. *Журнал європейської економіки*. 2022. Т. 21. № 3 (82). С. 277–294.

5. Горінов П. В. Адміністративно-правовий статус волонтера у період дії воєнного стану в Україні. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 54–61.

6. Корнієвський О. А., Горєлов Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с. URL: <http://niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf>.

Оксана Мороз,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З НАСЕЛЕННЯМ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА, ЗОКРЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації спричинило необхідність зміни правових основ діяльності 43 державних органів відповідно до потреб воєнного часу.

Зазначене стосується, зокрема, й органів Національної поліції, яким належить провідна роль у забезпеченні публічної безпеки і порядку. Зважаючи на це, 15 березня 2022 р. прийнято Закон «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану» (далі – Закон), який наразі направлено на підпис Президенту України [3].

Однак на сьогодні залишається низка питань, що не одержали достатньої регламентації у цьому Законі і потребують невідкладного вирішення. Окремі аспекти діяльності органів Національної поліції в умовах воєнного стану раніше розглядалися у наукових працях М. В. Коваліва, В. О. Івахи, Т. П. Мінки та деяких ін. Разом з тим виникнення у діяльності поліції нових викликів, спричинених військовим вторгненням Російської Федерації, вказує на необхідність додаткового опрацювання порушених питань.

Зокрема, обумовлено, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав

і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Поряд із цим серед найбільш значущих положень нового Закону слід відзначити:

- передбачення можливості виконання поліцейськими службових обов'язків без наявності при собі спеціального жетону у певних випадках під час дії воєнного стану;

- уповноваження поліції стосовно одержання від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформації про військовоположених;

- закріплення права поліцейських щодо використання підручних засобів під час дії воєнного стану у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському;

- встановлення прав поліцейських щодо застосування під час дії воєнного стану заходів примусу (фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї) стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, передбачених статтею 43, частинами четвертою та п'ятою статті 45, частиною дев'ятою статті 46 Закону України «Про Національну поліцію»;

- закріплення вимоги, за якою під час дії воєнного стану атестування 44 поліцейських не проводиться.

Аналіз вищеперелічених положень Закону вказує на те, що окремі з них потребують уточнення та конкретизації. Зокрема, необхідно погодитись із зауваженнями Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України стосовно того, що з наведених положень неможливо визначити, що саме мається на увазі під «підручними засобами», право використовувати які надається поліцейським. При цьому підстави, на основі яких поліцейським надаються зазначені права, є занадто розмитими. Зокрема, в Законі йдеться про вико-

ристання «підручних засобів» щодо особи, як вчинила правопорушення, без уточнення щодо ступеню суспільної небезпеки такого діяння [4].

З моменту створення Національної поліції України, одним із важливих пріоритетів в її роботі, основоположним принципом її діяльності являється взаємодія з населенням на засадах партнерства. Закріпивши принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства на законодавчому рівні в спеціалізованому законі, органи Національної поліції зобов'язані здійснювати свою діяльність в тісній співпраці з населенням, територіальними громадами і громадськими об'єднаннями, спрямовуючи свої дії на задоволення суспільних потреб [5]. Також, в законодавстві закріплено і більш конкретні шляхи взаємодії органів поліції з населенням, які полягають у взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та органами місцевого самоврядування [5].

В свою чергу, можливість громадян брати участь в охороні громадського порядку передбачена також і на державному рівні окремим законодавством відповідно до якого громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних і кримінальних правопорушень, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин. Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань тощо [6].

Починаючи з 24 лютого і до теперішнього часу, у зв'язку із війною, яку розпочала проти нашої держави російська феде-

рація, на всій території України діє правовий режим воєнного стану, тобто, особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

Зважаючи на вказаний правовий режим, обставини та умови взаємодії органів Національної поліції із населенням в значній мірі змінюються, адже держава перебуває в умовах війни, що значною мірою впливає на правосвідомість звичайних громадян щодо необхідності надавати допомогу із захисту та оборони держави, забезпечення та підтримання правопорядку [8, с. 15].

Нижче пропонується звернути увагу на огляд перспективних форм для практичної реалізації взаємодії поліції та суспільства на засадах партнерства. Тобто перераховані нижче форми передбачають не лише визначені види діяльності поліцейських, а й заходи для їх спільної реалізації:

Громадський актив (контактери від ОСББ, представники багатоквартирних будинків, селищ, ОТГ, сіл, районів). Поліція запрошує таких осіб до територіальних підрозділів, де проводить тренінги, презентує роздаткові матеріали з питань особистої та сусідської безпеки. Далі вже громадські активісти проводять зустрічі з мешканцями, здійснюють правопросвітницьку та роз'яснювальну роботу [1];

Анонси. Дільничні офіцери поліції та ПОГ анонсують зустрічі з місцевими мешканцями та програму таких зустрічей (запобігання крадіжкам, вживанню наркотиків, профілактика правопорушень серед неповнолітніх осіб тощо);

Презентації. Наочні матеріали з гострих соціальних тем та поліцейської діяльності демонструються у громадських місцях;

Волонтери-реєстратори. Громадські активісти здійснюють функцію первинного прийому громадян у територіальних підрозділах поліції, спрямовуючи відвідувачів та сприяючи проведенню особистого прийому. Таким чином звільняється час поліцейських та забезпечується оперативне перенаправлення відвідувачів до установ і організацій, до сфери повноважень яких віднесене вирішення питання.

Спільні патрулі. Поліцейські разом з громадянами із числа громадських формувань з охорони громадського порядку та активістами проводять спільне патрулювання для більшої обізнаності про проблеми і потреби поліції, налагодження контакту та покращення стану правопорядку на території обслуговування; Звітна підтримка. Допомога членів громадських формувань із високими моральними якостями та громадських активістів у підготовці та проведенні громадських обговорень (сільських сходів, звітів про поліцейську діяльність) з проблем публічної безпеки і порядку, інших питань, що належать до компетенції поліції і турбують громаду [2, с. 15];

Курси для водіїв. Короткострокові курси для активістів – партнерів поліції для організації патрулювання у спальних та віддалених районах та забезпечення своєчасного повідомлення про правопорушення на наземному транспорті, воді або території обслуговування поліцейського підрозділу;

Месенджер. Розробка нових, або використання діючих телекомунікаційних сервісів для обміну миттєвими повідомленнями із поліцією 15 для оперативного інформування про злочини та інші правопорушення на території обслуговування поліцейського підрозділу;

ОТГ. Взаємодія з керівниками ОТГ щодо визначення місць розташування та базового оснащення поліцейських станцій для більш ефективної організації служби щодо забезпечення публічної безпеки та порядку;

Громадське око. Організація короткострокових курсів для громадського активу щодо спостереження та оператив-

ного інформування чергові служби поліцейських підрозділів про дотримання антинаркотичного законодавства, виявлення і припинення діяльності незаконних пунктів прийому металу, продажу саморобних алкогольних виробів тощо;

Шкільний поліцейський. Організація роботи поліції у закладах освіти для запобігання вчинення правопорушень неповнолітніми і малолітніми особами та налагодження взаємодії з педагогами і батьками;

Пенсіонер. Проведення поліцейськими коротких лекцій (курсів) для літніх людей щодо попередження основних способів шахрайств, інших категорій правопорушень, де літні люди виступають як потерпілі [2, с. 15].

1. Про схвалення Стратегії розвитку Національної поліції на період до 2023 року : проект розпорядження Кабінету Міністрів України. *Національна поліція : офіц. сайт.* 12.04.2019. URL: <https://www.npu.gov.ua/materials/proekti-normativnix-aktiv-dlyaobgovorenniya/proekt-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrajini-prosxvalennya-strategiji-rozvitku-nacizionalnoji-policziji-na-period-do-2023-roku/> (дата звернення: 12.02.2023).

2. Логвиненко Б. О., Кравченко І. С. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності: Методичні рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.

3. Проект Закону про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану (реєстр. № 7147 від 13.03.2022). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/3921045>

4. Висновок Головного науково-експертного управління на Проект Закону про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану (реєстр. № 7147 від 13.03.2022). Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245368>.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. Верховна Рада України. Київ: ПАЛІВОДА А.В., 2015. 92 с.

6. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 червня 2000 р. № 1835-III. *База даних «Законодавство України». ВР України.* URL: <https://cutt.ly/LG50Ivb>.

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

8. Сподинський Олександр, Бондарева Наталія. Аналіз законодавчого закріплення взаємодії органів національної поліції з населенням щодо охорони громадського порядку в умовах воєнного стану «Діяльність державних органів в умовах воєнного стану» : збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с. (С. 113–115).

О. В. Острогляд,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
професор кафедри права та публічного управління
(ЗВО «Університет Короля Данила»)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ІНШИХ ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВОЄННИМ СТАНОМ (НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ)

24 лютого 2022 року життя українців та України змінилося назавжди через початок повномасштабного вторгнення проти нашої держави російською федерацією, виникло питання, як реагуватимуть положення діючого Кримінального кодексу України на ситуацію, що швидко змінюється, яка призводить до нових викликів і загроз? Зрозуміло, що в таких умовах багато суспільних процесів зупинилося, багато прискорилося, виникли нові виклики, на які потрібно реагувати. Саме тому багато акцентів змістилося в бік кримінально-правової політики під якою варто розуміти – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами [4, с. 102].

Зміни, які було внесено до Кримінального кодексу України, були очікуваними, але певні з них викликають обґрунтоване побоювання на рахунок можливості використання їх тепер та особливо в майбутньому [4, с. 286].

Про динамізм і стабільність кримінального закону

Перший тиждень активної фази війни показав, що суспільству не достатньо тих норм, що вже містить кримінальне законодавство, потрібні інші, що більш жорстко реагуватимуть на порушення в умовах воєнного стану, а деяких в нашому законодавстві просто ще немає (на необхідність прийняття яких

неодноразово наголошували науковці протягом останніх років. Деякі вже навіть проголосовані в ВРУ, але до цього часу ще не підписані та неоприлюднені, як от Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689, передано на підпис ще в червні 2021 р. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804).

Хоча згідно Конституції України стаття 94 «Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України» викладено наступні положення:

- Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

- у разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

- якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

Це питання потребує узгодження, щоб не виникало ситуації відсутності необхідної норми в критичній ситуації.

Кримінальний кодекс України, наскільки це можливо в умовах воєнного стану, піддався і піддається ревізії. Зокрема, 3 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла 14 законів та одну постанову, для врегулювання відносин, що змінилися внаслідок війни (<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/220149.html>).

Окремою групою змін до Кримінального кодексу України, стоять норми, які було проголосовано 3 березня 2022 року

у вигляді Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», які набрали чинності 16 березня. Цим Законом було внесено зміни до ст. 161, а також Кодекс доповнено статтями 435-1, 436-2.

Стосовно статті 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» диспозиція ч. 1 якої викладена наступним чином: «Образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї», то тут є значні заперечення. Як на сьогодні вже відомо РФ, як мінімум, використовує для агресії і територію, і технічні можливості Республіки Білорусь, а також не виключено втягування до воєнних дій на боці РФ і інших країн, тому дана стаття в такому випадку матиме обмежене застосування, якщо військовослужбовець України здійснюватиме заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії інших держав.

Подібні ж зауваження можна висловити до статті 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», диспозиція якої викладена як: «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих

Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України» у випадку приєднання до агресії РФ інших держав, що потребуватиме подальших змін до цієї статті.

А негативний приклад такої поспішності вже є 114-2 ККУ набрала чинності 27 березня, а 1 квітня вже внесено зміни.

Якщо у випадку зі статтею 436-2 логіка законодавця зрозуміла через необхідність вказівки на початок агресії саме 2014 роком, то в статті 435-1 можна було використати підхід включеної статті 111-1, де використано більш узагальнююче поняття «держава-агресор».

Але саме зі статтею 111-1 виникає проблема необхідності розмежування дій щодо виправдування збройної агресії РФ проти України, оскільки ці ж дії передбачено статтею 436-2 ККУ.

А як зазначають автори науково-практичного коментаря «Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану» проводячи розмежування цих статей «... вказані ознаки не мають вирішального значення в розмежуванні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2. Тому в науці та практиці наявні різні підходи до вирішення цього питання...» [2, с. 234].

Про користь плагіату

Логічне запитання, що ж робити в таких випадках для покращення якості змін, що вносяться, оскільки в подальшому це може ускладнити притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що представляють державу-агресора?

Доки розробляється новий ККУ, використовувати його напроцявання для зміни діючого ККУ за необхідності. Оскільки тут багато змін вже пропрацьовано, зокрема, в світлі діючої норми 436-2:

Стаття 4.11.4. Розпалювання ворожнечі чи ненависті

Особа, яка:

...4) публічно **виправдовувала**, заперечувала або явно применшувала злочин геноциду, злочини проти людяності чи воєнні злочини, як вони визначені у статтях 6, 7 та 8 Статуту Міжнародного кримінального суду, спрямованих проти групи людей або члена такої групи, яка визначається за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, родового чи національного чи етнічного походження, або

5) публічно **виправдовувала**, заперечувала або явно применшувала будь-який зі злочинів, як вони визначені у статті 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу, доданого до Лондонської угоди від 8 серпня 1945 року, спрямованих проти групи осіб або члена такої групи, яка визначається за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, родового, національного чи етнічного походження,–

Стаття 7.5.7. Пропаганда акту агресії чи тоталітаризму

Особа, яка:

1) публічно закликала до акту агресії чи розв'язування воєнного конфлікту,

2) пропагувала або **виправдовувала** комуністичний, російський нацистський чи націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим,

3) виготовила матеріали із закликами до акту агресії, розв'язування воєнного конфлікту чи із символікою воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, комуністичного, російського нацистського чи націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму або

4) поширила чи публічно використала такі матеріали,–

Стаття 9.1.13. Виправдовування збройної агресії проти України

Особа, яка публічно:

1) **виправдовувала** збройну агресію проти України;

2) заперечувала її, у тому числі шляхом представлення збройної агресії проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;

3) **виправдовувала** тимчасову окупацію частини території України;

4) заперечувала її;

5) вихваляла чи звеличувала представника держави-агресора, –

Стаття 11.3.3. Пропаганда агресивної війни

Особа, яка:

1) публічно закликала до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту;

...

4) заперечувала ведення агресивної війни чи **виправдовувала** її, –

Хоча і тут виходячи з виділених фрагментів можливе виникнення проблем конкуренції.

1. Кримінальний кодекс України. За станом на 27 січня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

3. Острогляд О. В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2022. №1. С. 286–290.

4. Острогляд О. В. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2020. № 4 (44). С. 99–103.

5. Проект Кримінального кодексу України. За станом на 30.01.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

Василь Осьодло,

доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки,
начальник гуманітарного інституту
(Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського),

Роман Алієв,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник науково-дослідної лабораторії
правового забезпечення військ (сил)
кафедри правового забезпечення
гуманітарного інституту
(Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Передусім, слід зазначити, що до серйозних порушень норм Міжнародного гуманітарного права, направлених проти людей, належать:

- навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження;
- здійснення нападу невибіркового характеру, коли відомо, що це не стане причиною людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам;
- напад на небезпечні установи і споруди, якщо відомо, що це спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам;
- депортація чи незаконне переміщення населення окупованої території;
- обмеження доступу населення до їжі, води тощо.

З погляду завдання шкоди цивільному населенню бойові дії є, найнебезпечнішою формою війни, позаяк вони приносять

із собою смерть і поранення, руйнування будівлі та інфраструктури, впливають на системи життєзабезпечення та освіти. А для збройних сил бойові дії вважаються найскладнішим видом операції, оскільки специфічність місцевості та близькість до цивільного населення висувають значні вимоги, зокрема до командування та органів військового управління.

Отже, проблеми правового регулювання захисту цивільних осіб в умовах російсько-української війни підкреслюють особливу увагу актуальності питання правового захисту цивільного населення, якому завдана моральна або матеріальна шкода.

Значна частина бойових дій за останні три десятиліття відбувалися в асиметричних конфліктах, тобто таких, які можуть бути обмеженими за територією і масштабом, але мають тенденцію до тривалого протікання.

Однак зі зростанням динаміки глобальних конфліктів з'являється потенціал для відродження звичайної широкомасштабної війни, на зразок, початку широкомасштабного вторгнення 24.02.2022 року, російської федерації в Україну з відповідними гуманітарними наслідками.

В результаті збройної агресії російської федерації проти України, значна кількість цивільних осіб, країни, гинуть або отримують поранення. Люди втрачають домівки та стають переселенцями. Внаслідок бойових дій пошкоджується або руйнується критична інфраструктура, від якої залежать громади, що призводить до позбавлення їх доступу до електроенергії, охорони здоров'я, води, освіти та інших життєвоважливих послуг.

Прогнозовано, що після завершення російсько-української війни виникнуть проблеми з:

виявлення та утилізацією боєприпасів, що не здетонували та інші вибухонебезпечні залишки війни уповільнюють реконструкцію (відбудову) інфраструктури, подовжують страждання та перешкоджають повернення людей;

окрім фізичних травм і смерті, інтенсивність і близькість бойових дій несе іншу загрозу – справжні довготривалі психологічні травми тощо.

Якщо цивільні особи стають переміщеними, необхідно вжити всіх можливих заходів, щоб забезпечити їм належний притулок, доступ до достатньої кількості їжі, засобів гігієни та медичної допомоги, а також безпеки разом з іншими членами сім'ї.

Норми Права збройних конфліктів, які набувають особливої актуальності у російсько-українській війні, це:

- забезпечення особливого захисту певних категорій людей (наприклад, медичного персоналу, поранених і хворих) і об'єктів (лікарень, об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення та культурних цінностей);
- захист осіб, які знаходяться під контролем тимчасово-окупованої влади (наприклад, тих, хто позбавлений волі, проживає на окупованій території);
- захист поранених і хворих;
- захист жінок, дітей, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями;
- здійснення гуманітарними організаціями гуманітарної діяльності, а також захист персоналу, транспортних засобів та об'єктів гуманітарних організацій;
- регулювання питань охорони природного середовища, а також знищення та захоплення майна цивільного населення військово-терористичними угрупованнями російської федерації.

З метою правового регулювання захисту цивільних осіб, в умовах російсько-української війни, Уряд України розробив проєкт Плану дій з відновлення деокупованих територій. До невідкладних заходів щодо відновлення деокупованих територій в Україні, проєкт Плану відносить:

- здійснення заходів щодо очищення територій від вибухонебезпечних предметів, розбирання завалів;
- поновлення діяльності органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій, територіальних органів виконавчої влади;
- забезпечення роботи територіальних правоохоронних органів;

- забезпечення населення харчовими продуктами та продуктами першої потреби;
- забезпечення ліками та надання медичної допомоги;
- відновлення функціонування української мови як державної з урахуванням захисту мов корінних народів;
- знищення символіки російського тоталітарного режиму;
- залучення міжнародної технічної допомоги щодо відновлення пошкодженої інфраструктури;
- відновлення обігу гривні та казначейського обслуговування;
- забезпечення здійснення соціальних виплат та пенсій;
- відновлення централізованого водопостачання, тощо.

Отже, захист цивільних осіб, в умовах російсько-української війни, є надзвичайно складним завданням органів державної влади в Україні, вирішення якого можливе лише після розгляду та прийняття відповідних законопроектів, наприклад, такого як: **проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації»** № 2911-IX від 07.02.2023 року, який на сьогоднішній день перебуває на розгляді у Верховній Раді України (далі – проект Закону).

Зазначений вище Закон визначає правові та організаційні засади надання державою компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації з дня набрання чинності Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні».

Проект Закону розроблено з метою:

забезпечення компенсації громадянам України за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації; збору

інформації для майбутніх позовів держави Україна до російської федерації у зв'язку з військовою агресією російської федерації.

Проектом Закону пропонується:

1) запровадити надання компенсації за окремі категорії пошкоджених та знищених об'єктів нерухомого майна:

а) громадянам України, які є: власниками пошкоджених або знищених об'єктів нерухомого майна; особами, які здійснили інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт та які не прийнято в експлуатацію; членами житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення кооперативу, але не оформили право власності на нього; спадкоємцями вищезазначених осіб;

б) об'єднанням співвласників багатоквартирних будинків, управителями багатоквартирних будинків, житлово-будівельними (житловими) кооперативами, які здійснюють утримання відповідних будинків, щодо відновлення пошкодженого спільного майна багато-квартирного будинку;

2) визначити способи надання компенсації, передбачивши, що компенсація надається у вигляді:

а) грошової компенсації шляхом перерахування грошових коштів на поточний рахунок отримувача компенсації;

б) об'єкта нерухомого майна шляхом фінансування його будівництва;

в) фінансування виконання будівельних робіт з відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку;

3) врегулювати механізм подання та розгляду заяви про надання компенсації;

4) визначити джерела фінансування компенсації;

5) визначити основні положення щодо обліку осіб, які мають право на отримання компенсації та її надання;

6) створити Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, дивер-

сій, спричинених військовою агресією російської федерації як єдину державну інформаційно-комунікаційну систему.

Прийняття Закону забезпечить:

1) отримання громадянами України компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, а також об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків, управителів багатоквартирних будинків, житлово-будівельних кооперативів, які здійснюють утримання відповідних будинків, – на відновлення спільного майна багатоквартирного будинку;

2) створення передумов для збільшення обсягів будівництва житла (як з нового будівництва, так і щодо виконання ремонтно-будівельних робіт), що сприятиме пожвавленню ринку будівництва та суміжних ринків, пов'язаних з виробництвом та обігом будівельних матеріалів, наданням різноманітних послуг, необхідних для провадження містобудівної діяльності тощо;

3) створення передумов для збільшення кількості робочих місць, як у будівельній, так і у супутніх галузях економіки;

4) відновлення житлової інфраструктури на територіях територіальних громад.

Підсумовуючи, слід зазначити, що після звільнення тимчасово окупованих територій України виникнуть питання наступного змісту, що відбуватиметься після припинення бойових дій, моральний та матеріальний стан цивільного населення; яким чином забезпечити вільний доступ цивільних осіб до місцевих органів державної влади, як доцільно співпрацювати цивільному населенню з місцевою владою для відновлення роботи найважливіших служб та комунальних послуг тощо. Адже, для вирішення всіх цих питань необхідний дієвий механізм правового регулювання.

О. О. Панченко,
аспірантка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
факультету № 1 ПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Надважлива правова категорія – верховенство права стоїть на сторожі втілення демократичного та природного права. Проблема порушення прав людини, різні види дискримінації, військова агресія набувають не лише державного значення, а й глобального.

Так, наприклад, це особливо гостро зраз постають перед Україною. І вирішення вказаних проблем, тобто дотримання прав людини стає головним питанням справедливості як у внутрішніх так і в зовнішніх справах більшості демократичних держав та вільних націй та народів.

В розумінні права, як дієвого чинника та впливу на регулювання суспільних відносин найважливішим залишається усвідомлення дотримання справедливості, яка є частиною верховенства права. Основним завданням права є мирне, законне, справедливе, демократичне врегулювання суспільних (а особливо конфліктних ситуацій) відносин (і не лише в рамках однієї держави), національне право виступає дієвим механізмом регулювання суспільних відносин в межах держави, а також є засобом для зясування стосунків і поза межами однієї держави.

Головним завданням в такому способі задіяння права є його складові частини – справедливість та рівність, які в свою чергу є складовими, природно-правовими похідними від верховенства права. Тому, застосовуючи верховенство права

потрібно дотримуватися справедливості, та її фундаментальної складової – рівності.

Тому, саме розуміння верховенства права, включає також і дотримання буденної природно-правової справедливості між людей, та рівності всіх, що особливо актуальних є під час складних обставин, таких як військова агресія.

Тут також потрібно наголосити, на тому, що є потреба в застосуванні оптимального природно-правового підходу, що дає можливість глибоко і всебічно осмислити низку основних правових теорій, які дієво можуть врегульовувати відносини (конфлікти).

Але нам би хотілося нагадати слова видатного теоретика права Б. Кістяківського: «Найбільш суттєві питання про сутність і невід’ємні властивості права вирішуються різними представниками науки зовсім по-різному» [1, с.37]. Тож своєрідним концептуальним ключем для знаходження відповідей на поставлені проблемні питання, які деталізують чи конкретизують зміст глобального питання, на наш погляд, може стати аналітично-синергетичний підхід при розгляді найрізноманітніших наукових припущень, сентенцій, гіпотез, що втілені у багатьох концепціях.

Звичайно ж кожна із концепцій, яка обґрунтовується чи дискутується у науковому середовищі, безперечно, має право на існування і викликає інтерес, адже процес пізнання права (в тому числі і верховенства права), його осмислення, визнання його ролі та значущості є безперервний.

І в такому безперервному процесі пізнання верховенства права, рівність, духовність, моральність, особливо справедливості, мають становити специфічний, направлений на людину механізм регулювання українського суспільства, який сприятиме новітньому пошукові раціональних форм, принципів права, державної демократичної політики і дієвого законодавства України [2], за допомогою яких мають реалізовуватись людські здібності, людина має пристосовуватись до навколишніх умов за рахунок залучення її до накопиченого людством інтелектуального надбання.

І в супереч такому еволюційному розвитку гуманного демократичного суспільства та держави постає правовий нігілізм, який перешкоджає правовому розвитку особистості, державі, праву в цілому.

Необізнаність щодо сутності права, його ігнорування, зухвале порушення права в цілому, прав людини – все це призводить до негативних наслідків та подій, які так чи інакше впливають на формування та функціонування держави, народу. Особливо це негативно проявляється в перехідні періоди розвитку держави та особливо під час військової агресії.

Тому, на нашу думку важливим стримуючим фактором в подоланні правового нігілізму виступає саме верховенство права, як природна основа самого права. Адже, досить відомий факт: що все в житті циклічно та підпорядковано певним системам (Всесвіту, Космосу, світу) і тому прояв правового нігілізму не залишиться без відповідної реакції на нього. Це все свідчить про те, що обізнаність в правових ситуаціях, небайдужість, належна природно-правова поведінка, які відповідає вимогам права, закону, мораль, людяність – це головні атрибути верховенства права.

На даному етапі нашого розвитку за складних військових часів Україна переживає серйозні соціальні перетворення і активні демократичні процеси у всіх сферах суспільного життя.

Що в свою чергу, наштовхує науковців до сприяння нових інтеграційних процесів у пізнанні різних типів праворозуміння, породжуючи оновлення методологічних підходів до визначення сутності, змісту, форм існування права (верховенства права), спонукають до перегляду важливих правових цінностей, серед яких домінуюче місце належить верховенству права, яке в свою чергу знаходиться на захисті прав людини, що так актуально під час військової агресії.

Наголосимо, що верховенство права лежить в основі природно-правового бачення щодо прав людини та самої сутності та призначення права. Тому, на нашу думку в основі такої природно-правової концепції лежить розуміння права (верховенства права) як верховенство норми вищого порядку, яка уподібнена

людському розуму, вищій божественній сутності людського буття, яке і є способом нашого буття у світі.

1. Кістяківський Б. О. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К – М. С. 110.

2. Верховенство права: сучасне філософське осмислення. URL: https://docs.google.com/forms/d/1is7ue2fjv_9Li9P85xJOpElqd90Wlvr6kzEFNlnaLHY/viewform?edit_requested=true#responses.

3. Філософія права: проблеми та підходи : навч. посіб. / за заг. ред. П. М. Рабіновича. Львів : Юридичний факультет ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 332 с.

О. Ф. Пасека,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З моменту початку агресії РФ щодо України істотно збільшилась кількість кримінальних правопорушень, які до цього часу зустрічались у практичній діяльності радше як винятки, або ж взагалі розглядались лише у теоретичній площині, адже у статистиці не відображались взагалі. У цьому аспекті йдеться передусім про злочини проти основ національної безпеки України, і, яскравим прикладом такого злочину є державна зрада.

У підтримку зазначеного, дослідники звертають увагу на те, що до 2013 року до суду не було передано жодного обвинувального акту щодо вчинення державної зради [1, с. 14].

Окрім того, слід звернути увагу на те, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – ЄДРСР) обвинувальні вирoki за вчинення державної зради датуються починаючи з 2014 року. При цьому й з цього року їх кількість незначна: 2014 – 1 вирок; 2015 – жодного; 2016 – 1; 2017 – 3; 2018 – 1. І лише з 2019 року ситуація дещо змінилась, так: 2019 – 14 вироків; 2020 – 5; 2021 – жодного; 2022 – 20. Відповідно загальна кількість обвинувальних вироків за державну зраду з 2014 по 2022 роки становить – 45 вироків. Чи багато це? Навряд. Враховуючи, що з 2014 року Україна перебуває у стані війни і фактів вчинення діянь, які за своїм характером підпадають під ознаки злочину, передбаченого ст. 111 КК України є чимало, наведені статистичні дані засвідчують проблеми або у судовій гілці влади, або ж у нормі, яка передбачає відповідальність за державну зраду. На наявність проблем вказує

також й те, що кількість направлених до суду обвинувальних актів за державну зраду аж надто не співрозмірна кількості вироків. Наприклад, у 2016 році, коли події в АР Крим та на сході нашої держави були у розпалі до суду за державну зраду було направлено 50 обвинувальних актів, проте за даними того ж ЄДРСР у цьому році постановлено лише 1 обвинувальний вирок.

Таку ситуацію очевидно можна пояснити багатьма чинниками, зокрема: проблемними аспектами, пов'язаними із визначенням ознак складу цього злочину, особливо щодо визначення форм об'єктивної сторони; помилками у кваліфікації діянь на стадії досудового розслідування; відсутністю належної доказової бази тощо.

Аналіз об'єктивної сторони державної зради певним чином обґрунтовує незначну кількість вироків до 2022 року, а також обґрунтовує ріст кількості вироків цієї категорії справ з 2022 року. Про що йдеться? Одна із форм об'єктивної сторони складу державної зради матиме місце лише у визначеній обстановці – обстановці воєнного стану чи збройного конфлікту. З огляду на те, що воєнний стан у нашій державі запроваджений був лише з 5:30 24 лютого 2022 року, а збройний конфлікт хоча фактично і мав місце з 2014 року і згідно міжнародного права відповідав усім його ознакам, проте в Україні мова йшла про АТО, ООС, а не про збройний конфлікт в його буквальному розумінні, притягувати винних осіб до кримінальної відповідальності за державну зраду у формі переходу на бік ворога було дещо утрудненим завданням. Відповідно запровадження воєнного стану у цьому разі полегшило процес правозастосування.

Проте є й інші проблемні аспекти. Так, деякі питання є до визначення поняття «ворог», адже саме на його сторону повинен перейти винний. Окремі дослідники під цим поняттям пропонують розуміти військового супротивника, неприємеля (державу чи організацію), які провадять чи готують збройну боротьбу проти України. При цьому вказують, що ворог може бути як зовнішнім (іноземна держава, організація угруповання держав), так і внутрішнім (незаконні військові формування,

сепаратистські сили тощо) [2, с. 99]. Проте законодавчого визначення цього поняття немає, а тому його трактувати можна дещо довільно. Відповідно без законодавчого його закріплення проблема залишатиметься.

Також дискусії виникають й щодо визначення змісту самого діяння у виді переходу на бік ворога, адже у наукових публікаціях це поняття тлумачиться неоднаково. Зазвичай під ним розуміють надання допомоги ворогові чи співробітництво з ворогом [3, с. 32; 4, с. 24]. Проте, у складі цього злочину є інша, схожа за своїм змістом форма – надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, і така ситуація не те, що не полегшує, а навпаки ускладнює процес правозастосування.

Цікавим видається питання й щодо кваліфікації діянь особи у разі добровільного набуття нею громадянства іншої держави, наприклад рф, без подальшого вчинення будь-яких дій на шкоду нашої держави. З однієї сторони перехід на бік ворога визначено як діяння з формальним складом, з іншої особа мала б вчиняти дії на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. З однієї сторони, такі дії щонайменше особи призовного віку, а особливо якщо вони мають масовий характер, спричиняють шкоду обороноздатності держави, і відповідно можуть кваліфікуватись за цією статтею, проте, з іншої, усіх громадян тимчасово окупованих територій, які добровільно вступили в громадянство рф слід притягувати до відповідальності за державну зраду.

Іншими проблемними аспектами відповідальності за державну зраду також можна визначити проблеми, пов'язані з розмежування злочину, передбаченого ст. 111 КК України із складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328 КК України, особливо у випадку, коли державна таємниця передається іншій особі, яка перебуває у межах тимчасово окупованих територій, фактично перейшла на сторону ворога, проте була і залишається громадянином України (адже набуття громадянства рф автоматично не позбавляє її громадянства

України); кваліфікації дій винного у разі отримання від іноземної держави, організації чи їх представників завдання, пов'язаного із посяганням на життя державного чи громадського діяча, вчиненням диверсій тощо; визначенням змісту понять «надання допомоги», «підбивна діяльність» і т.д.

Обмежений обсяг не дозволяє розглянути усі проблемні аспекти кримінальної відповідальності за державну зраду, окремі з таких аспектів певним чином вирішуються у проекті нового Кримінального кодексу, проте далеко не всі. З огляду на це, подальші наукові дослідження у цьому напрямку є актуальними і вкрай потрібними.

1. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2019. 218 с.

2. Кончук Н. С. Перехід на бік ворога як форма державної зради. *Наше право*. 2015. № 4. С. 98–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_4_20

3. Хавронюк М. І. Глава III. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. Вид. 2-ге, переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Атіка, 2008. 712 с.

4. Гуторова Н. А. Уголовное право Украины. Особенная часть : конспект лекц. Харьков : Одиссей, 2003. 320 с.

С. А. Перетятко,
здобувач кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ),

С. І. Марко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УПОВНОВАЖЕНИХ СУБ'ЄКТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ПЕРЕРОБКИ ЧИ РЕМОНТУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

В умовах сьогодення злочин, передбачений ст. 263-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) – «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв», набув поширення та організованого характеру, спостерігається професіоналізація та спеціалізація зазначених протиправних діянь. У зв'язку з воєнними діями на території України, широко практику отримало використання зі злочинною метою незаконно виготовленої чи переробленої вогнепальної зброї та інших предметів озброєння.

Форми взаємодії слідчого можуть бути різними в залежності від: а) суб'єкта, з яким спільно діє слідчий (взаємодія з працівниками оперативних, експертних підрозділів, слідчими інших відомств; взаємодія з державними установами, підприємствами, організаціями всіх форм власності; взаємодія з громадськістю, засобами масової інформації, населенням тощо); б) відомчої приналежності суб'єкта взаємодії (внутріш-

ня і зовнішня): в) факту урегульованості їх діяльності у законодавстві (нормативно-правові, що впливають з положень КПК, законів, які регулюють діяльність органів Національної поліції (далі – НП), Служби безпеки України (далі – СБУ) тощо та організаційно-тактичні або по іншому – процесуальні та тактичні); г) характеру зв'язків між підрозділами (безпосередня й опосередкована); г) часу здійснення (постійна й тимчасова) та інші [2, с. 117].

Розслідування злочинів, передбачених ст. 263-1 КК України, передбачає наявність таких суб'єктів взаємодії, як: оперативні підрозділи органів НП України (92%); органи прокуратури (100%); експертні підрозділи (100%); СБУ (24%); правоохоронні органи іноземних держав (6%); дипломатичні та консульські установи інших держав (2%). Враховуючи характер і ступінь суспільної небезпечності досліджуваних злочинів, взаємодія може бути епізодичною і тривалою. У переважній більшості (87%) така спільна діяльність означених суб'єктів стосується усіх злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї.

На ймовірності якісного розслідування незаконного виготовлення, переробки чи ремонту вогнепальної зброї або фальсифікації, незаконного видалення чи зміни її маркування, або незаконного виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв без взаємодії слідчого з іншими суб'єктами та підрозділами вказали лише 4% опитаних слідчих, співробітників оперативних підрозділів, прокурорів. Така взаємодія під час розслідування досліджуваних злочинів на думку респондентів необхідна у всіх випадках (88%), або залежно від особливостей кримінального провадження (12%). При цьому, оптимальною її вважають лише 17% респондентів.

Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів є найбільш типовою при розслідуванні кримінальних правопорушень. Сутність такої спільної діяльності полягає, насамперед, у консолідації сил і засобів суб'єктів взаємодії, оптимальному поєднанні узгодженості й самостійності дій слідчого та оперативних підрозділів у процесі їхньої спільної діяльності, за пріори-

тетної керівної ролі слідчого, що не виключає ініціативи оперативних підрозділів [2, с. 257]. Залучення оперативних підрозділів до процедури досудового розслідування, передбачає взаємну, спільну діяльність зазначених суб'єктів з іншими учасниками кримінального провадження.

Зміст взаємодії слідчого з оперативним підрозділом зазвичай обумовлюється слідчою ситуацією. В ході розслідування слід обирати найбільш ефективні в конкретному випадку тактичні прийоми і комплекси, визначити оптимальні пошукові заходи та операції, окреслити сфери застосування такого поєднання.

Під час розслідування злочинів, передбачених ст. 263-1 КК України, взаємодію слідчих та оперативних підрозділів умовно можна розділити на: 1) внутрішньовідомчу взаємодію (слідчі та оперативні підрозділи (кримінальної поліції, підрозділи оперативно-технічного забезпечення та ін.) НП); 2) міжвідомчу взаємодію слідчих та оперативних підрозділів НП, СБУ, Державної прикордонної служби України, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, прокуратури (за необхідності – інші); 3) міжнародну взаємодію (співробітництво) між слідчими та оперативними підрозділами НП та відповідними підрозділами інших країн.

Найбільш «популярним» у доктрині кримінального процесу є поділ форми взаємодії вказаних суб'єктів на процесуальні та непроцесуальні. При цьому, на нашу думку, під час організації взаємодії слідчих й оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 263 1 КК України, необхідно брати до уваги факт двох її управлінських рівнів: рівень діяльності служб та підрозділів; рівень розслідування конкретного кримінального правопорушення.

До процесуальних форм взаємодії у вказаній категорії кримінальних проваджень слід віднести: організацію й виконання слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого (ст. 41 КПК України) – 78%; здійснення приводу (ст. 140 КПК України) – 34%; здійснення розшуку підозрюваних осіб (ст. 281 КПК України) –

15%; повідомлення про наслідки оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), якщо у провадженні не встановлено особу, яка вчинила злочин, а також, у провадженнях, по яких така особа встановлена, про нові епізоди її злочинної діяльності – 11 %; застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (ст. 132 КПК України, ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») – 6%.

Непроцесуальні (організаційно-тактичні) форми взаємодії у вказаній категорії злочинів зазвичай реалізовувались під час: створення та діяльності СОГ – 82%; здійснення спільного планування роботи з досудового розслідування злочинів (під час проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, розшукових та ОРЗ, оперативно-розшукових дій) – 19%; проведення консультацій – 23%; взаємному обміні оперативною інформацією про вчинені злочини і злочини, що готуються – 28%; координації проведення слідчих (розшукових) дій і ОРЗ – 21%; проведення тактичних операцій – 18%; спільного аналізу причин і умов, що сприяють вчиненню злочину – 16%; проведення спеціальних (профілактичних) операцій тощо – 3%.

1. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.

2. Климчук М. П., Цуцкірідзе М. С. Правові та організаційні засади вдосконалення процесуальної діяльності органів досудового розслідування національної поліції України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2016. № 2. С. 255–263.

М. В. Повалена,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ КРОКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Значного руйнівного удару завдає війна не лише українській економіці, але й загалом світовій, що є поштовхом для прийняття рішучих кроків європейською спільнотою та змушує її прискорено переглянути свої геополітичні кроки. У 2004 році до ЄС офіційно долучено ще 10 членів, це держави Центральної Європи та Балтії.

Процес перемовин з Литвою розпочався у 1999 році і вже в 2004 завершилася процедура вступу в ЄС. Щодо Польщі, державі знадобилося чотири роки для проведення перемовин та ще два для підготовки та ратифікації Угоди для досягнення успішного результату – вступу до ЄС. Проте існує негативний взірєць щодо недотримання вимог висунутих до країн кандидатів на вступ до ЄС.

На прикладі Грузії, яка отримала відмову в наданні статусу кандидата. У тексті висновку Комісії [1] зазначено перелік вимог, які має виконати Тбілісі для відновлення переговорів про кандидатство, зокрема забезпечити повноцінне функціонування державних інституцій.

17 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС. Проте, одночасно були зазначено про необхідність проведення відповідних реформ, які складаються з семи блоків. Виконання яких передбачає внесення відповідних змін у законодавство України та налагодження механізмів його виконання. Після цього Рада ЄС має визначитися з наступними кроками, що можуть включати початок перемовин щодо вступу України до ЄС.

Розглянемо сім євроінтеграційних блоків, які Україна зобов'язана опрацювати.

1. Посилення боротьби з корупцією. Україна вже виконала значну роботу у сфері подолання корупції. Створена низка антикорупційних органів, а саме: Вищий антикорупційний суд України; Державне бюро розслідувань; Національне антикорупційне бюро України; Національне агентство з питань запобігання корупції; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Здійснюється подальша робота щодо впровадження надання послуг державними органами електронним шляхом, що надає змогу мінімізувати взаємодію посадовців з громадянами і відповідно, ліквідації розвитку можливостей для корупційних дій.

Існують певні недоопрацювання, відсутність очільників деяких антикорупційних інституцій, також значною прогалиною є ряд колізій між Кримінальним кодексом та Законом України «Про запобігання корупції», які призводять до неефективної роботи з притягнення до покарання осіб за корупційні злочини.

2. Проведення реформи Конституційного Суду України. Конституційна реформа розпочалася з прийняттям у 2017 році Закону України «Про Конституційний Суд України». У жовтні 2020 року Конституційним Судом України, було прийняте рішення про скасування кримінальної відповідальності за неподання чи фальсифікацію електронних декларацій. Дане рішення ледь не стало причиною втрати Україною безвізового режиму.

Існує необхідність створення єдиної системи конкурсного відбору для суддів Конституційного Суду України, яка буде ефективною та забезпечить незалежну, чесну та направлену на вдосконалення законодавства України роботу Конституційного Суду України, відповідно буде відсторонено та недопущено до роботи суддів Конституційного Суду України осіб, які мають

власну вигоду від займаної посади або політичну залежність, в результаті чого можуть використовувати свої повноваження для «просування» своїх інтересів.

3. Продовження судової реформи в Україні. Судова реформа розпочата у 2016 році в Україні охоплювала внесення змін до Основного закону України та створення декількох нових інституцій. У 2021 році передбачалась перевірка Вищої ради правосуддя на доброчесність усіх її членів, проте у 2019 році Вища кваліфікаційна комісія суддів була розпущена. Згодом, при відборі нових членів, роль перевірки кандидатів були покладені на новостворені Етичну раду (для перевірки Вищої ради правосуддя) та Конкурсну комісію (для перевірки Вищої кваліфікаційної комісії суддів), які мали у своєму складі міжнародних експертів, з правом вирішального голосу.

4. Антиолігархічний закон. У 2021 році Президентом України був підписаний Закон «Про запобігання загрозам національної безпеки, пов'язаним з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» [2], який був ухвалений Верховною Радою України. Даний Закон закріплює визначення терміну «олігарх», та критерії, яким відповідають дані особи: 1) бере участь у політичному житті; 2) має значний вплив на засоби масової інформації; 3) є кінцевим бенефіціарним власником суб'єкта господарювання; 4) підтверджена вартість активів особи та суб'єктів господарювання, бенефіціаром, яких вона є, перевищує 1 мільйон прожиткових мінімумів для працездатних осіб. У червні 2022 року, Президентом України був підписаний Указ про створення Реєстру олігархів. Завдання створення та подальшого ведення реєстру олігархів покладено перед Радою національної безпеки і оборони України.

5. Здійснення боротьби з відмиванням коштів. На сьогоднішній день, імplementувано в законодавство України частину європейських актів, сферою діяльності яких є боротьба з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. У квітні 2020 року набув чинності Закон України «Про запобігання та проти-

дію легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3]. Даний Закон був направлений саме на рекомендації Групи з фінансових заходів (FATF) та адаптації законодавства України у цій сфері до європейських стандартів.

6. «Закон про медіа» (приведення медіа законодавства у відповідність до європейського). Європейське законодавство передбачає, що в державі має бути право на свободу вираження думки, викладення інформації. Але, виключенням з даного тезису є наявність загрози державі (наприклад, створення штучної паніки серед громадян, неправдивою чи перебільшеною інформацією), що цілком прийнятно та необхідно для захисту її інтересів та інтересів громадян. Україна досі керується законом, який був прийнятий у 1995 році проєкт Закону «Про медіа» 2019 року, який спрямований на впровадження вільного доступу до правдивої інформації, демократичних прав на розповсюдження незалежної інформації, проте він досі перебуває на доопрацюванні.

7. Зміна законодавства про національні меншини. Перед Україною постає питання про впровадження та налагодження конкретних дієвих механізмів захисту прав національних меншин, інституційне забезпечення законодавства. Одним з кроків, для успішного реформування даної сфери передбачається створення окремо визначеного органу, для забезпечення виконання законодавства у даному напрямку. Здійснення даної реформи передбачає вагомий внесок до захисту прав людини у демократичному світі.

Сім блоків реформ, описаних вище, необхідно виконати для того, зберегти статус кандидата. Рішення це чітко зазначає, а також додає, що ЄС лишає за собою право забрати цей статус у будь-який момент, або ж навпаки – пересунути Україну на наступний етап.

Після завершення війни та перемоги України, планується наступний етап, зокрема відбудова держави як фінансова так і правова. Тому плідні перемовини прискорять інтеграцію

і спонукатимуть до ефективного та прискореного проведення реформ.

1. Висновок щодо заявки Грузії на членство в ЄС від 17 червня 2022 року. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_3800

2. Про запобігання загрозам національної безпеки, пов'язаним з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів) : Закон від 23.09.2021 р. № 1780-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text>.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

М. Т. Полійовська,
ад'юнкт кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ «ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ»

Як проголошує Конституція України «людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість визнаються найвищою соціальною цінністю, а право на життя є невід'ємним правом кожної людини» [1]. Зважаючи на це, одним з головних обов'язків держави є захист життя людини, забезпечення її прав і свобод. Ключова роль у виконанні вказаних обов'язків належить саме правоохоронним органам та їх працівникам, так як сама їх діяльність спрямована на захист життя, прав і свобод людини, попередження правопорушень, збереження правопорядку та інше. Зважаючи на це, набуває актуальності питання, кого необхідно відносити до «працівника правоохоронного органу».

Щоб дати відповідь на це питання необхідно проаналізувати ряд нормативно-правових актів, а також наукової літератури.

Аналіз поставленого питання варто розпочати з того, що відзначити, що вживання терміну «працівник правоохоронного органу», яким послуговується чинне національне законодавство, бере свій початок з кримінального законодавства колишньої Української РСР.

Вживання терміну «правоохоронні органи» та «працівник правоохоронних органів», яке використовуються в законодавстві незалежної України, започатковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів» від 18.01.1991 року [2]. Вже після проголошення незалежності України дані визначення понять «правоохоронний орган» та «працівник правоохо-

ронного органу» почали трактуватися в більш-менш одному ключі.

Проте для наукового середовища проблема розуміння поняття «працівник правоохоронного органу» і досі залишається відкритою. До прикладу В.Я. Тацій вказує, що поняття «правоохоронні органи» являється одним із найбільш невизначених в українському правознавстві, має суперечливий внутрішній зміст і надмірний обсяг [3, с. 3].

У свою чергу Ю. О. Загуменна говорить наступне «сьогодні питання про розуміння понять «правоохоронні органи», «правоохоронні функції», «правоохоронна діяльність» є одними із найбільш дискусійних. Так, до теперішнього часу проблемою залишається визначення критерію, за яким той чи інший державний орган можна віднести до правоохоронного, ознак та функцій правоохоронного органу, а також місця і ролі органів внутрішніх справ в системах правоохоронних органів» [4, с. 146].

В цілому аналізуючи положення законодавства України варто відзначити, що трактування поняття «працівник правоохоронного органу» немає в жодному нормативно-правовому акті України. Так само як і немає визначення поняття «правоохоронного органу» або ж точного переліку тих державних інституцій, які підпадають під це поняття.

Так сучасна теорія управління характеризуючи різні положення суб'єкта і об'єкта управління, зв'язки між ними, взаємний вплив один на одного, управлінські рішення і процеси управління можуть вживатись різноманітні поняття – такі, як «людина», «особа», «особистість», «кадри», «персона», «персонал». Не зважаючи на їхню схожість вони мають різний зміст.

Так, поняття «людина» вживається для характеристики загальних, притаманним усім людям умінь і здібностей. Поняття «індивід» – вже використовується до конкретної людини із своїм іменем і прізвищем. В управлінні, коли мова йде про конкретну діяльність, вживається поняття «персонал». Тобто кадри, або персонал можна розуміти як основний штатний склад працівників, які здійснюють виконання різних організаційно-технологічних та виробничо-господарських функцій [5].

Якщо екстраполювати вище вказане на правоохоронні органи, то персоналом поліції являються ті осіб, які на платній основі постійно чи тимчасово виконують законодавчо встановлені функції. Провідне місце в кадрах поліції займає особовий склад. До особового складу Національної поліції відносяться громадяни України, які призначені на посаду рядового чи начальницького складу, в тому числі і курсанти й слухачі навчальних закладів системи МВС України, яким присвоєні спеціальні звання.

В Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» є перелік правоохоронних органів, до яких відносять: «органи прокуратури; органи національної поліції України; органи служби безпеки, військової служби правопорядку у Збройних Силах України; митні органи; органи охорони державного кордону; органи і установи виконання покарань; органи державної податкової служби; органи державної контрольно-ревізійної служби; органи рибохорони, органи державної лісової охорони та інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [6]. Аналіз даної норми, дає можливість зрозуміти, що перелік правоохоронних органів тут є не вичерпним, адже до правоохоронних органів згідно закону можуть бути віднесені не лише органи, які здійснюють правоохоронні функції, а й також правозастосовні.

Продовжуючи аналіз нормативно-правових актів, які регламентують положення, що стосуються питань правового статусу працівника правоохоронного органу, варто зауважити, що вони мають кожен свій правовий статус, не дивлячись на те, що виконують, якщо не однієї й ті самі функції, то дуже схожі. Відмінність між їх правовими статусами встановлюється, виходячи із їх нормативно-правового регулювання їх діяльності.

Отже, варто зазначити, що на даний час не має чіткого визначення поняття «правоохоронного органу», «працівника правоохоронного органу», як і не має сталого переліку органів, які мають статус правоохоронного. В цілому погоджуюсь із думкою тих науковців та практиків, які вказують, що поняття

«працівник» вже довгий час використовується і на даний час воно найбільше підходить етимологічно. Однак вказану проблему не слід вважати вирішеною, що у свою чергу зумовлює потребу у проведенні більш ґрунтовних досліджень в цьому напрямку.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 18.01.1991 № 647-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 7. Ст. 45.

3. Тацій В. Я. Поняття та система правоохоронних органів :у контексті системних змін до Конституції України. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 3–17.

4. Загуменна Ю. О. Правоохоронні органи : поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека*. Харків : ХНУВС, 2010. № 3 (35). С. 145–150.

5. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України : монографія. Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2004. 756 с.

6. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

Н. Я. Рудий,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РАШИЗМ ЯК РІЗНОВИД ФАШИЗМУ ХХІ СТ.

Початок ХХІ століття подарував людству глобальне домінування демократичного державно-правового режиму, що в свою чергу супроводжувався значним науково-технічним прогресом і здавалося б, мало забезпечувати стабільність світового порядку заснованому на загальновизнаних принципах міжнародного права.

На жаль, це була ілюзія, розвіювати яку почала рашистська Росія у 2014 році у формі гібридної війни проти України, а 24 лютого 2022 року остаточно знищила, розпочавши повноцінну агресивну конвенційну війну, яка стала наймасштабнішим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни. Символічно, що за результатами Другої світової війни людство засудило фашизм і його німецький різновид нацизм, як злочинні ідеології, що не мають права на існування. Але очевидним є факт їх відродження у ХХІ столітті у такій формі як рашизм.

Тому, актуальною є потреба дати визначення поняття «рашизм» (англ. *rashism* [1] або *ruscism* [2]), розкрити історію його виникнення та формування, схожих та відмінних рис з фашизмом та нацизмом, для засудження і заборони його як злочинної, людиноненависницької ідеології та форми державно-правового режиму.

Сама концепція фашизму (англ. *fascism*) визначається як реакційний, правоекстремістський рух, спрямований на встановлення відкритої терористичної диктатури, жорстоке придушення демократичних прав і свобод, опозиції [3, с. 254]. У центрі фашистської ідеології – теорія корпоративної держа-

ви та тоталітаризму, але водночас компроміси з монархією та церквою, значний соціалістичний спадок, відсутність расизму та антисемітизму [4].

Німецький різновид фашизму – нацизм (англ. *nazism*) – тоталітарний рух, який ґрунтувався на ідеях германського експансіонізму та реваншизму, вождизму (фюрерства), екстремістського націоналізму, ксенофобії, антисемітизму та вищості «арійської раси» [5]. Нацизмом перелік фашистських режимів не обмежується, його ознаки були присутні у франкістській Іспанії, Португалії часів Салазара чи балканському режимі усташів. Але всі вони не витримали конкуренції з демократією і припинили своє існування як форми державно-правового режиму.

Для чіткої ідентифікації фашизму (ур-фашизму, або вічного фашизму) відомий європейський історик та інтелектуал Умберто Еко чітко визначив ознаки цієї ідеології та прояви її на державному рівні. До них він відніс: культ традиції; відмова від модернізму; культ дії заради дії (дія без роздумів та критичного мислення); незгода є зрадою; расизм (природний страх перед відмінностями); звернення до розчарованого середнього класу; націоналізм (єдині, хто може забезпечити ідентичність нації, це її вороги, які одержимі змовою); відтворення образу ворогів одночасно сильними і надто слабкими; життя – це постійна війна; презирство до слабких; кожен виховується, щоб стати героєм; мацоїзм, який передбачає як зневагу до жінки, так і нетерпимість і засудження нестандартних сексуальних звичок, від цнотливості до гомосексуалізму; вибірковий популізм (ставлення під сумнів легітимність парламенту, який більше не представляє Голос народу); новомова – збіднений словниковий запас і елементарний синтаксис, щоб обмежити інструменти для складних і критичних міркувань [6].

Аналізуючи поведінку російської влади з кінця ХХ століття і до сьогодні, складається враження, що ідеологи рашизму взяли за основу 14 класичних ознак фашизму Умберто Еко і цілеспрямовано впроваджували їх у державний та суспільний устрій в рамках концепції «русского мира». Причому усі крите-

рії фашизму тісно переплітаються у державній політиці та пропаганді рашистів і виступають як єдина концепція – рашизм.

Професор Єльського університету та визнаний авторитет у історії Східної Європи Тімоті Снайдер у своїй колонці для The New York Times б'є на сполох, вказуючи, що сьогодення Росія відповідає більшості критеріїв, які схильні застосовувати вчені для визначення фашизму. Вона має культ навколо єдиного лідера – Володимира Путіна. Тут є культ мертвих, організований навколо Другої світової війни. У ньому є міф про минулий золотий вік імперської величі, який має бути відновлений смертоносною війною проти України. Використання символів Z та V, мітинги, засилля пропаганди, трактування війни як очисного акту насильства. Війна проти України – це не лише повернення до традиційного фашистського поля бою, а й повернення до традиційної фашистської мови та практики [11]. Також Тімоті Снайдер підтримує введення терміну «рашизм» для визначення російського фашизму, але пропонує англійською вказувати його як ruscism [2], що абсолютно не змінює його змістовного наповнення.

Рашистам вдалося вдосконалити і розширити класичний фашизм так званими «скрепами» «русского мира» – самодержавство, православ'я і народність [7]. Також рашисти не посоромилися (незважаючи на свою псевдо боротьбу з фашизмом) використати у своїй концепції такого класика російського фашизму як Івана Ільїна (його часто цитує у своїх промовах Путін). Згідно його поглядів, російська нація, яку закликають до постійної війни проти духовних загроз, стає божественною істотою [8, с. 52]. Виходячи з такого твердження росіяни (незрозуміло правда зараховувати до них «русских» чи усі етнічні групи та народності, що заселяють Росію) є богообраними і тим самим будь-які їх вчинки виправдані та освячені божим провидінням. Тому так звані служителі російської православної церкви благословляють військовослужбовців армії Російської Федерації на агресивну війну проти України. При цьому офіційна влада на законодавчому рівні декриміналізує воєнні злочини вчинені її військовослужбовцями в Україні [9], а президент

Путін присвоює 64-й бригаді, яка окупувала Бучу на Київщині в березні 2022 року та причетна до воєнних злочинів, почесне звання «гвардійської» [10]. Справжній рашизм у дії.

Характерною новелою рашизму є таврування без всяких на те причин своїх опонентів фашизмом чи нацизмом. Називати інших фашистами, будучи фашистом, є основною путінською практикою. Джейсон Стенлі, американський філософ, називає це «підривом пропаганди», а Тімоті Снайдер – «шизофашизмом» [11]. Водночас рашисти у своїй расистській політиці перевершили навіть нацистів, які поділяли раси на творців, носіїв та шкідників, визнаючи їх існування. Рашисти примудрилися заперечувати саме існування українців (є лише малороси), а Українську державу трактують як штучно створену і відповідно таку, що не має права на існування [12]. Усіх хто не згідний з такою позицією, рашисти називають націоналістами, фашистами чи нацистами і вони повинні бути знищені або перевиховані. Це власне і було заявлено, як основна мета так званої спеціальної воєнної операції, а по факту повномасштабної агресивної війни проти України та всього українського.

Професор Володимир Макарчук у своїй статті «Рашизм як найдеградованіша стадія фашизму» зазначив особливості російського фашизму, що полягають у мультинаціональності та полірелігійності, псевдо багатопартійності, ультра-шовіністичності, корумповано-мафіозній структурі, безчесній, брехливій риторичі його лідерів [1].

Важко не погодитися з наведеними у статті аргументами, адже очевидним є факт, що ідеологи та творці рашизму, зважаючи на очевидну її примітивність, вирішили заповнити прогалини брехнею, пропагандою та тотальним страхом. Саме цими складовими можна роз'яснити мультинаціональність та полірелігійність рашизму, бо знайти інші аргументи для обґрунтування бажання воювати за «русский мир» понад 200 націй, народів і народностей, які сповідують не лише агресивне російське православ'я, але і мусульманство, буддизм, протестантизм, католицизм та інші мирні релігії, що категорично забороняють насильство.

Підсумовуючи вище викладений матеріал, можемо стверджувати, що рашизм – це форма державно-правового тоталітарного режиму, що виникла в Російській Федерації на початку XXI ст., заснована на радикальному російському імперському шовінізмі та фашизмі і проявляється у формі «русского мира».

Як підсумок, можна стверджувати, що рашизм поєднав у собі усі найогидніші прояви фашизму та нацизму. Возвеличення руської раси, геноцидна політика до сусідніх країн та народів, що освячується релігійною догматикою російської православної церкви, вождизм та тотальна брехня пропаганди і, як наслідок, розв'язання найбільшої конвенційної війни у Європі з часів Другої світової. У XXI ст. усе це здавалося б страшним сном чи сюжетом роману на кшталт Джорджа Орвела «1984», але це гірка дійсність з якої людству треба зробити правильні висновки, результатом яких повинне бути засудження та заборона на міжнародному рівні рашизму, як ідеології та форми державно-правового режиму і притягнення до кримінальної відповідальності його творців та лідерів.

1. Рашизм як найдеградованіша стадія фашизму / В. С. Макачук. *Правова держава* : щорічник наук. праць ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2022. Вип. 33. С. 21–30.

2. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html>

3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 6: Т–Я. 768 с.

4. Галушко К. Ю. Фашизм // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т–Я / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2013. 784 с.

5. Галушко К. Ю. Нацизм. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2010. 728 с.

6. Ur-Fascism. URL: <https://archive.ph/UGH8x#selection-3207.64-3207.177>

7. Гула Р. В. «Русский мир» – фантом чи реальність? Аспекти політологічного аналізу. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 50. С. 7–14.

8. Тімоті Снайдер. Шлях до несвободи : Росія, Європа, Америка / перекл. з англ. Г. Герасим. Львів : Човен, 2020. 392 с.

9. Росіян не каратимуть за кримінальні злочини в Україні, якщо вони скоєні «в інтересах РФ». URL: https://lb.ua/society/2022/12/15/539202_rosiyan_karatimut_kriminalni.html.

10. Путін дав почесне звання військовій бригаді, яка скоїла воєнні злочини в Бучі. URL: <https://suspilne.media/230069-putin-dav-pocesne-zvanna-vijskovij-brigadi-aka-skoila-voenni-zlocini-v-buci/>.

11. We Should Say It. Russia Is Fascist. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>.

12. Стаття Володимира Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев». URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>.

Т. Р. Сабанюк,
*аспірант кафедри кримінального процесу
і криміналістики факультету № 1 ІПФНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СЛІДЧИМ ТА ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС ВІЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Взаємодія між слідчим та оперативними підрозділами складний багатоетапний і надзвичайно важливий процес, який полягає у формуванні ефективної співпраці між усіма його учасниками. І важливе значення для належного налагодження такої співпраці між слідчим та оперативними підрозділами має саме якість організації цього процесу.

Слід звернути увагу, що процес взаємодії є предметом не одного дослідження, у тому числі й у науці кримінального процесу та криміналістики, проте організація взаємодії є недостатньо дослідженим явищем. Обумовлено це у першу чергу відсутністю законодавчого закріплення поняття «організації взаємодії», і, відповідно, не досить істотними напрацюваннями у теоретичній площині, що цілком логічно, пов'язано з першою із зазначених проблем.

Відповідно безпосередньо поняття організації взаємодії розглядається у досить обмеженій кількості наукових праць. При цьому й дещо по-різному і в дещо інших інтерпретаціях (як організація діяльності СОГ, організація розслідування тощо). Так, до прикладу, досліджуючи поняття організація розслідування Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков та С. Ю. Петряєв визначають, як «процес упорядкування та оптимізації розслідування за допомогою визначення і конкретизації його мети, сил, засобів і планування їх використання, окрім того за допомогою створення необхідних умов для успішного і якісного проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, розшу-

кових та інших заходів, забезпечення їх необхідними силами і засобами» [1, с. 208].

Відповідно у переважній більшості наукових праць в назві яких задекларована організація взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при виявленні і розслідуванні різного роду кримінальних правопорушень, зміст обмежується дослідженням саме взаємодії, а не її організації, а це очевидно хоча і пов'язані, але різні за своїм змістом процеси.

Вбачається, що організація взаємодії, як і сама взаємодія є важливим, проте досить проблемними поняттями, і проблемними вони були завжди, адже ці поняття мають досить широке міжгалузеве значення. І ще більш проблемними вони стали під час воєнного стану, під час якого реалії змінились. І показовим у цьому аспекті, є те, що чинне законодавство, моральні та професійні якості слідчих та співробітників оперативних підрозділів зіштовхнулись з новими викликами, які або досить вагомо ускладнили цей процес, або взагалі його унеможливили.

Звісно, що взаємодія і її організація залежать від умов в яких вони здійснюються, складності вчинення кримінального правопорушення і інших аспектів. Відповідно організація взаємодії слідчого з оперативними працівниками при виявленні та розслідуванні умисних вбивств є одним із складних випадків. Розслідування такого роду кримінальних правопорушень і до війни було не простим завданням, а під час неї процес ускладнився в рази, адже в багатьох випадках він відбувається в умовах обстрілів, пов'язаний із масовими вбивствами, необхідністю залучення великої кількості осіб для виявленні та фіксування доказів, здійснення різного роду процесуальних дій та проведення оперативних заходів тощо. Відповідно виявлення та розслідування умисних вбивств в умовах воєнного стану вимагає ґрунтовного наукового дослідження та відповідно подальшого корегування відповідних законодавчих норм з урахуванням досвіду та особливостей воєнного часу.

Слід вказати, що загалом процес взаємодії та його організації при виявленні та розслідуванні умисних вбивств повинен

відповідати базовим критеріям, визначеним щонайменше наказом МВС України від 07.07.2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [2], положенням КПК тощо. Крім зазначеного, ефективність процесу організації взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при виявленні та розслідуванні умисних вбивств залежатиме й від інших факторів, таких як: компетентності учасників взаємодії і особи, яка її організовує, формування високоефективного складу групи, яка займатиметься такою діяльністю (наприклад, СОГ), психологічною та емоційною готовністю здійснення процесуальних та інших дій в таких екстремальних умовах; дотриманням ключових принципів взаємодії і так далі.

Усе зазначене залежить від ключового суб'єкта взаємодії – особи, яка її організовує. І як зазначено у першому розділі згаданої вище Інструкції відповідальними за належну організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції в запобіганні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень є керівники органів та підрозділів поліції і органів досудового розслідування. Відповідно від цих осіб, хоча звісно не лише, залежить ефективність роботи усіх учасників взаємодії. І одним із ключових аспектів у цьому випадку виступатиме не лише безальтернативне дотримання вимог процесуального законодавства, положень інших нормативно-правових актів, а й належний рівень управлінської майстерності, знання основ теорії управління, менеджменту, психології і таке інше.

Звісно, що процес взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень в багатьох аспектах схожий, проте у багатьох аспектах він і різний, а це зумовлює необхідність розроблення алгоритмів як організації, так і безпосередньо процесу взаємодії з огляду на специфіку вчиненого кримінального правопорушення чи їх сукупності, і як показала практика з урахуванням й умов у яких відбувається така взаємодія.

Враховуючи зазначене не викликає сумніву, що взаємодія між слідчим та оперативними підрозділами є досить широким полем для проведення різного роду наукових пошуків, а організація такої взаємодії ще ширшим, а актуальність такого роду досліджень підтверджена як правоохоронною, судовою практикою, так і сучасними подіями в нашій державі.

1. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петраєв С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. : у 2-х ч. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, 2017. Ч. II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. 474 с.

2. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів судового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 року № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#n14>.

О. І. Савайда

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МЕНТАЛЬНО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПОДОЛАННІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Сучасний стан розвитку України як демократичної, правової та соціально розвиненої держави, нажаль зазнає нищівного удару зі сторони військової агресії, яку створює нам російська антидемократична держава.

Україна маючи потенціал європейської моделі розвитку держави на сьогоднішній день відчуває на собі всі загрози, що несе з собою війна та стоїть на сторожі мирного співіснування всіх інших європейських країн.

Військова агресія, якою б вона не була, завжди залишається руйнівною силою по своїй природі, а також стосується всіх сфер людського існування і в тому числі й буття держави. Загрози, які несе з собою військова агресія знаходять своє відображення в першу чергу у життєдіяльності людини та громадянина. Тому, на нашу думку, саме людський фактор повинен стояти домінуючим у подоланні військової агресії.

Що ми маємо на увазі під людським фактором – це в першу чергу, ментальні основи нашого народу, які закладені ще предками та мають здатність трансформуватися до сучасних обставин.

Етимологія слова ментальність походить від латинського та тлумачиться як певний духовний процес розвитку особистості [1, с. 91]. Ментальність (менталітет) (від лат. *mens* – це той, що пов'язаний з духом, духовністю) – сприйняття та тлумачення світу, що поширене в певній спільноті та виражається в її соціокультурних феноменах [2].

Особливістю українського ментального характеру являється певне священне ставлення до своєї землі (тут власне це і виступає українським феноменом). І це питання, яке пов'язане із територіальною цілісністю держави та існуванням єдиної нашої землі-території, зараз гостро стоїть перед українським народом. В минулому, добрі та родючі природничі умови викликали в українців божественне ставлення до своєї землі, повагу до своєї оселі, до всього того, що створене власними руками на цій землі, що особливо на природному рівні активно демонструється та проявляється зараз під час військової агресії. Українське буття народу за своєю природою черпає якраз опору саме в ній (землі, території, природі).

Таке блаженне ставлення до своєї землі, яка забезпечує людину всілякими благами (природними та матеріальними і духовними зокрема) спонукає українців до працьовитості та духовного наповнення свого світу й створення навколо себе природно-правової гармонії.

Також ментальність визначається архетипами та стереотипами культури цього об'єднання людей. Тобто тут мова йде не лише про природно-географічні умови проживання та осілості нашого народу, але також і про духовні складові нашої свідомості, що в кінцевому результаті проявляється в загальній культурі і в правовій зокрема [3, с. 108]. Тому, нації мають в своїй ментальній основі різні складові елементи (моральні основи, релігія, історія, процес формування нації та держави, територіальна складова (земля, природа), політичні сили, військові події), які так чи інакше впливають на формування держави та громадянського суспільства.

Безперечно, що не можна забувати про такі важливі чинники впливу на нашу ментальну основу, як соціально-історичні фактори. Вказані детермінанти є досить потужними чинниками у формування ментальності українського народу та державності.

Під впливом цих явищ та факторів українці систематично у відповідності до історичних циклів зазнають впливу таких складових на їхнє суспільне життя, як мораль, історія, політика,

війна, соціальні катаклізми (геноцид, малонароджуваність тощо), реформи, релігія, часта зміна влади та інше. Всі вище зазначені фактори в тій чи іншій мірі призводять до зміни ментального базису буття нашого народу та впливають на його ціннісні орієнтири розвитку.

Безперечно, такі основи нашого ментального стану, які дають нам переваги в нашому розвитку також є, і вони дуже помітні в часи занепаду чи військової агресії зі сторони інших народів чи держав.

Піч час війни українці акумулюються та відтворюють всі древні архетипи, які допомагають здолати важкі часи розвитку нашої держави та історії. Ї такими позитивними ментально-правовими чинниками, які дають нам сили долати військову навалу, особливо зараз, виступають інтелектуальні, емоційні, вольові, свободолюбиві аспекти нашої ментальності. І при такому використанні ментальності в українців включаються такі специфічні притаманні лише нам аспекти, як територіальні прив'язаність, колективна свідомість, стійкість до довготривалих труднощів, що і є духовною міццю нашого народу, яка також проявляється і в нескореності. Тому, саме ментальна (ментально-правова) основа нашої нації виступає феномен українського громадянського суспільства в умовах війни та в її подоланні.

1. Ментальність. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; упор. Ю. І. Римаренко та ін. Київ : Генеза, 1996. С. 91–92.

2. Менталітет. Словник української мови : у 20 т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–13. 1165 с.

3. Попович М. В., Кисляковська І. В., Вяткіна Н. Б., Навроцький В. В., Васильченко А. А., Кохан Я. О., Кримський С. Б., Писаренко Ю. Г., Білодід В. П. Проблеми теорії ментальності. Київ : Наук. думка, 2006. 408 с.

4. Бойченко І. Ментальність. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : навч. посіб / В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко та ін. Київ : Вища школа, 2002. С. 237–239.

5. Бадзьо Ю. Національна ідея і національне питання. Київ : Смолоскип, 2000. 52 с.

З. В. Смутчак,
доктор економічних наук, професор
(Льотна академія
Національного авіаційного університету)

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ЇХ ІНТЕГРАЦІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Міграційні процеси сьогодні в Україні по різному справляють свій вплив на її демографічний розвиток, участь в міжнародному поділі праці, виході на європейський та світові ринки, соціальну та національну безпеку. Ця обставина набуває особливої актуальності ще з моменту підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС (червень, 2014 р.) та отримання Україною статусу кандидата на членство у ЄС (червень, 2022 р.).

Основне стратегічне завдання сьогодні полягає в збереженні державного суверенітету, територіальної цілісності України та інтеграції до європейського економічного і міграційного простору, забезпеченні наблизених до світових стандартів якості та тривалості життя, реалізації прав і свобод громадян.

Аналіз та врахування сучасних міграційних тенденцій в нашій державі в контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторі розглядається як один із важливих чинників формування власної національної політики. Ця проблема і безпосередньо, і опосередковано перебуває в площині національної безпеки України.

Сьогодні особливо вирізняється проблема виникнення в регіонах України значної кількості вимушених переселенців у зв'язку з повномасштабною військовою агресією росії проти України 24 лютого 2022 р., яка стала причиною однієї з найстрімкіших криз вимушеного переміщення населення та гуманітарних криз в сучасній історії не лише нашої держави, а і Євро-

пи в цілому. Після початку військового наступу 24 лютого 2022 року станом на 21.09.2022 (за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців), 6,98 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами в Україні, водночас 17,7 млн. осіб терміново потребували гуманітарної допомоги та захисту [1].

Лідером за кількістю внутрішніх переселенців є східний регіон. У Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій областях перебувають 1,9 мільйона ВПО. 1,7 мільйона осіб обрали місцем тимчасового проживання захід України. Це Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська, Волинська області. Північний регіон (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська області) прийняв 1,6 мільйона ВПО, а центральний (Вінниччина, Черкащина, Кіровоградщина, Полтавщина) – один мільйон. У південному регіоні (Одещина, Миколаївщина) – 0,7 мільйона вимушених переселенців [2].

Одним із перших викликів, який постав перед місцевими приймаючими громадами, стало питання власне прийому, розміщення та надання необхідних речей для першої хвилі ВПО. Цей процес відбувався у період загальнонаціонального шоку, коли стало зрозумілим, що базові потреби безпеки людини більше не можуть бути задоволеними в жодному населеному пункті України; при цьому події розвивалися надзвичайно динамічно, а ступінь невизначеності був найвищим. Найбільшою потребою та проблемою ВПО, що є викликом для місцевих громад, вирішення якої частково може розв'язати багато інших, є працевлаштування.

Згідно з результатами дослідження «Оцінка потреб та очікувань від майбутнього внутрішньо переміщених осіб та біженців» близько половини переселенців втратили попереднє місце роботи або ж офіційно його зберігають, але не отримують заробітної плати [3].

Викликом дещо іншого плану для приймаючих територіальних громад, пов'язаним із внутрішньо державними міграційними процесами, стали й процеси взаємної адаптації ВПО

та місцевих мешканців на рівнях переживання травмуючих подій, комунікації, обміну досвідами, подолання існуючих стереотипів.

Видається, що замовчування проблем, не є найефективнішим способом подолання означених викликів. Окрім того, український шаблон поведінки, коли розмови про власні переживання й емоції видаються чимось неважливим, турбота про свій внутрішній ресурс – такою, що можуть осудити, може просто законсервувати існуючий біль та справді нагальні проблеми, пов'язані зі здоров'я.

Активна ж позиція органів місцевого самоврядування з ініціювання програм психологічної підтримки (і не лише для ВПО, а й для місцевих мешканців), груп відреагування, діалогових майданчиків і для елементарного знайомства, і для обміну індивідуальними досвідами, і для обговорення болючих питань, залучення фахівців із комунікацій та розв'язання міжособистісних конфліктів, а також навчання навичкам роботи з конфліктами керівників установ, дотичних до роботи із ВПО, може слугувати активній взаємній адаптації населення й інтеграції ВПО у життя громади. Із початком широкомасштабного вторгнення відбувся значно ширший контекст обміну культурними особливостями, ніж це відбувалося до початку широкомасштабного вторгнення, адже й передумови та обставини зовсім інші [1].

З метою запобігання напрузі між переселенцями та постійним населенням має бути проведена роз'яснювальна робота (в ЗМІ, в місцях скупчення населення); максимально залучати переселенців до суспільного життя територій їх тимчасового перебування; запобігати сприйняттю переселенців виключно як осіб, налаштованих на сепаратизм; сприяти формуванню відповідних структур громадянського суспільства.

Водночас найскладніший етап вирішення потреб переселенців, ймовірно, попереду. В тих переселенців, які наразі не можуть повернутись до місць постійного проживання (тому що там тривають бойові дії або ж вони втратили житло внаслідок бойових дій), закінчуються фінансові ресурси та можливість

жити поза місцем постійного проживання і без оплачуваної роботи.

1. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/>.

2. Офіційний сайт Міністерства з питань реінтеграції з ТОТ України. URL: <https://minre.gov.ua/>.

3. Оцінка потреб та очікувань від майбутнього внутрішньо переміщених осіб та біженців – аналітичний звіт № 1. URL: <https://rpr.org.ua/news/otsinka-potreb-ta-ochikuvan-vid-maybutnoho-vnutrishno-peremishche-nykh-osib-ta-bizhentsiv-analitychnyy-zvit-1/>.

Н. В. Стецюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА (ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

1. Сучасна російсько-українська війна, початком якої стала незаконна анексія рф Автономної Республіки Крим та м. Севастополя у 2014 р., проявила не тільки справжню сутність т. з. пострадянської еліти в Україні, її відношення до долі Української народу та майбутнього самої Української держави, а й реально показала справжніх прихильників та захисників останньої. Невід'ємною частиною національного спротиву російським окупантам всі ці роки були і залишаються надалі українські волонтери. Без українського волонтерського руху, особливо в перші місяці т. з. повномасштабного російського вторгнення (лютий-квітень 2022 р.), реальне збереження України як суверенної держави було фактично неможливе.

2. Волонтерський рух давно став невід'ємною частиною європейської політичної та правової культури, ознакою зрілого громадянського суспільства. Його первинна сутність (суспільна природа та призначення) «заховані» в етимології самого поняття «волонтерство» як такого. Адже, саме слово «волонтер» з французької мови «*volontaire*» буквально перекладається як «доброволець», а в його основі лежить латинське «*voluntarius*» («*voluntas*» – вільне волевиявлення та, «*volō*» – бажання, намір, добровільна суспільно корисна діяльність) [1]. В українській мові, найбільш вдалим/рівноцінним відповідником даних понять прийнято вважати такі слова як «доброволець», «добročинність», що власне і відображають саме явище добročинної діяльності як такої [2].

3. Існують різні підходи щодо визначення «волонтерства» як суспільно-політичної категорії. В одних випадках про нього

говорять як про добровільне виконання певних обов'язків з надання безоплатної соціальної допомоги, послуг, добровільний патронаж над інвалідами, хворими та людьми похилого віку, а також особами і соціальними групами населення, які опинилися в складних життєвих ситуаціях (*І. Ожегова*); в інших випадках, «волонтерством» називають суспільно-корисну безоплатну діяльність, яка є чинником формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних та економічних цінностей і може набувати будь-яких форм від традиційних інститутів допомоги до мобілізованої суспільно-корисної праці під час криз або стихійного лиха (*І. Юрченко*); поширеним є також підхід, за яким «волонтерство» це виключно неоплачувана, добровільна діяльність на благо інших, де сам волонтер характеризується порядністю, уважністю, відповідальністю, відвертістю із тими, яким надається волонтерська допомога (*Т. Лях*) [3]. Саме тому, до принципів волонтерської діяльності вітчизняні автори здебільшого відносять альтруїзм, безкорисливість, гласність, гуманізм, законність, милосердя, чуйність, самовідданість, співчуття ближньому тощо [4, с. 57].

4. Волонтерство як добровільне надання безоплатної соціальної допомоги, добровільний патронаж над інвалідами, хворими та людьми похилого віку, як неоплачувана добровільна діяльність на благо інших, як суспільно-корисна безоплатна діяльність направлена на формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних та економічних цінностей і т. д. і т. п., має глибокі історичні коріння в Україні. Можна пригадати, наприклад, традицій благодійної діяльності по збору коштів на будівництво чи ремонт церков; українська історія знає як великих жертводавців, що могли самостійно фондувати будівництво релігійних споруд (князі, гетьмани), так і приклади громадських ініціатив, коли необхідну суму збирали всією парафією/містом/селом (типово волонтерська справа); натомість, самі церкви і монастирі в Україні здавна були тими місцями, де опікувалися скаліченими в битвах лицарями, де доживали свого віку старі козаки [5].

Окремою сторінкою в історії національної благочинної діяльності була підтримка в «старій Україні» навчальних

закладів – Києво-Могилянської Академії, Острозької Академії, братських шкіл у Львові, Києві, Рогатині, Кам'янці, Острозі тощо. Яскравим проявом волонтерської загальнонародної діяльності в Україні у всі часи була також масова підтримка населенням свого війська, допомога учасникам різного роду народних визвольних рухів та повстань (оборона руських міст від набігів кочових племен, монголо-татарського повномасштабного вторгнення, в часи козацьких воєн, Коліївщини, національно-визвольних змагань доби УНР-ЗУНР, Холодноярівської Республіки, Української Повстанської Армії тощо).

5. Можливість здійснення волонтерської діяльності в сучасній Україні гарантована безпосередньо самим Основним Законом держави. В її основі, зокрема, лежать такі фундаментальні конституційні приписи як: визнання України демократичною та соціальною державою (ст. 1); визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю в Україні, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини головним обов'язком Української держави (ст. 3); побудова суспільного життя в Україні на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (ст. 15); визначення захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ст. 17); визнання за кожною людиною права на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 23) [6].

6. Нормативно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні здійснюється Законом України «Про волонтерську діяльність». Відповідно до його приписів, волонтерська діяльність це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. При цьому волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами, а сама волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності та ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Законодавцем визначено основні напрямки волонтерсь-

кої діяльності, серед яких, зокрема, є: надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації; утвердження української національної та громадянської ідентичності; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України; надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України [7].

7. Український волонтерський рух під час сучасної російсько-української війни здобув велике суспільне та державне визнання. Так, за даними національних соціологічних служб, якщо станом на 2017 рік чверть українців мали досвід волонтерства, то після повномасштабного вторгнення росії (24.02.2022 р.) волонтером є чи не кожен громадянин України [5]. Десятки, сотні волонтерських організацій та рухів, сотні тисяч приватних волонтерських ініціатив не мають аналогів у новітній не тільки європейській, а й загалом світовій історії. Справжніми легендами нашого часу стали волонтерські об'єднання «Народний тил», що включає «Колеса народного тилу» (постачання машин до АТО), «Медичний народний тил» (постачання ліків до АТО), Help Army, «Крила Феніксу», «Армія SOS», «Народний проект», Волонтерська сотня, Перший добровольчий мобільний шпиталь імені Миколи Пирогова (ПДМШ ім. Миколи Пирогова), «Повернись живим», «Ми – кияни», «Фонд Сергія Притули» і багато інших. В той же самий час, національне законодавство про волонтерську діяльність потребує постійного удосконалення, а сама волонтерська діяльність – постійної опіки та допомоги з боку держави.

1. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. С.361.

2. Ткачук Т. С. Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/2_2011/13.pdf.

3. Єсіна Н. О. Поняття та сутність волонтерської діяльності в Україні. *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 1 (13). С. 75–76.

4. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. М. Комарова. Київ : Академпрес, 1999. 112 с.

5. Букет Є. Традиції національного волонтерства: від Київської Русі до російсько-української війни. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/01/tradyciyi-nacziionalnogo-volonterstva-vid-kyivskoyi-rusi-do-rosijsko-ukrayinskoyi-vijnyu/>.

6. Конституція України. *Верховна Рада України. Офіц. вид*. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020. 76 с.

7. Про волонтерську діяльність. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.

Н. В. Федіна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права, конституційного та
приватного права факультету № 1 ІПФНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасних воєнних реаліях важко та навіть недоречно заперечувати роль інформації як інструменту протистояння, фактично – зброї. Інформація дозволяє вигравати у війні не зробивши жодного пострілу, шляхом формування і розпалювання внутрішніх протиріч. Така тактика є характерною для війн нового формату – гібридних, де безпосередньо військовий фактор є лише однією зі складових цілого. Саме тому, в умовах безпосереднього воєнного зіткнення інформація є стратегічним інструментом перемоги.

Важливо зазначити, що в умовах війни органи державної влади, органи місцевого самоврядування демонструють високий рівень інформаційної взаємодії із суспільством. Міністерства та відомства систематично доводять до суспільства актуальну інформацію. А виступи Президента України, голів обласних військових адміністрацій, присвячені аналізу поточної ситуації, звіту про свою роботу, стали для громадян звичними [1, с. 24].

Якісна державна інформаційна політика здатна посприяти тактичним, оперативним і стратегічним перемогам. В час, коли джерелом інформації і лідером суспільної думки може стати практично кожен, поширювана інформація не завжди може відповідати потребам, які диктуються захистом національної безпеки [2, с. 150].

Інформаційна безпека містить в собі не тільки нормативно-правову та політичну складову, але також інституційну сферу, що передбачає діяльність органів, які її забезпечують, а також використання програмно-технічних засобів. З метою

забезпечення інформаційної безпеки в Україні Указом Президента України від 25.02.2017 р. була затверджена «Доктрина інформаційної безпеки України» [3]. В сучасних умовах війни 18.03.2022 р. прийнято рішення РНБО «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», в якому визначено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки» [4]. Наразі в Україні функціонує також Центр протидії дезінформації при РНБО України, на сайті якого можна ознайомитись з актуальною інформацією та подіями в цій сфері.

Право, як регулятор суспільних відносин може і повинно бути використане для належного урегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки. При цьому введення повної, тотальної цензури, так званих «законів військового часу» однозначно не є хорошим виходом. В демократичній державі влада повинна відповідати на вимогу суспільства забезпечувати демократичні права і свободи там, де це можливо, навіть в умовах воєнного стану [1, с. 150].

Очевидно, в умовах війни акценти на виявлення загроз і реакцію змінюються у напрямку звуження прав людини, керуючись необхідністю забезпечення впливу на потенційні та існуючі загрози. Так, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

З моменту оголошення воєнного стану, приймаються зміни до нормативно-правових актів з врахуванням реалій війни. Вони стосуються врегулювання деяких аспектів інформаційних правовідносин щодо заборони поширювати певну інформацію, враховуючи її суспільно-небезпечний характер; врегулювання важливих моментів щодо технічного фіксування інформації в умовах воєнного стану; встановлення чи посилення відповідальності за поширення певної інформації; врегулювання процесуальних дій щодо вилучення інформаційних

даних. Так, Верховна Рада ухвалила законопроект про кримінальну відповідальність за незаконну фото- та відеозйомку переміщення ЗСУ та міжнародної військової допомоги під час воєнного стану [5].

22 березня 2022 р. набув чинності Закон, яким спрощено проведення слідчих дій та тимчасових доступів до речей і документів, слідчий може здійснити фіксацію комп'ютерних даних на місці обшуку, навіть якщо про це не сказано в дозволі: зміни до КПК [6].

Окрім обнадійливих факторів тримання оборони демократичних засад можемо бачити і певні негативні антидемократичні передвісники, що виправдовуються воєнним станом. Зокрема рішенням Ради Національної безпеки і оборони від 8 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» установлено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом»«. З огляду на це рекомендовано Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення вжити заходів щодо реалізації цього рішення[7]. Відповідно до цього Рішення декілька каналів, опозиційних до влади однак завжди з проукраїнською позицією, було відімкнено в цифровій мережі Т2. При цьому жоден уповноважений орган як от Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Міністерство оборони України, яке відповідно до закону регулює режим воєнного стану, РНБО України чи суд не приймали жодних рішень щодо відключення даних телеканалів [8].

У той самий час канал «Інтер», що був рупором російської пропаганди, майданчиком для антиукраїнських сил став частиною проекту «Єдині новини #UАразом» [9].

В підсумку ватро зазначити, що для побудови ефективної системи інформаційної безпеки важливо покласти в його основу три логічні складові механізму цієї системи: 1) правова –

оформлення всіх пов'язаних елементів у якісні нормативно-правові акти; 2) політична – державна політика повинна бути спрямована на забезпечення інформаційної безпеки; 3) технічна – тобто створення і функціонування всіх необхідних технічних складових систем.

1. Залєвська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. Проблеми становлення правової демократичної держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. С. 20–26.

2. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 150–155.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/47/2017>.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» : Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/152/2022>.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10>.

6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>.

7. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Рішення РНБО. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>.

8. Концерн РРТ вимкнув мовлення «Еспресо» в цифровій мережі Т2: відкритий лист телеканалу до президента, РНБО, СБУ, Мініборони, Нацради. Еспресо. URL: <https://espresso.tv/kontsern-rrt-vimknuv-movlenn-yaespresso-v-tsifroviy-merezhi-t2-vidkritiy-list-telekanalu-do-prezidenta-rnbo-sbu-minoboroni-natsradi>.

9. Детектор медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/198490/2022-04-18-opzzh-ne-pratsyuie-shchobude-z-interom/>.

О. В. Федчук,
аспірант кафедри теоретичної психології
Інституту управління, психології та безпеки
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МУЗИКОТЕРАПІЯ У КОНТЕКСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО РЕСУРСУ ОСОБИСТОСТІ У ЇЇ КРИЗОВІ ПЕРІОДИ

З давен-давен музика є чи не найкращим засобом емоційної регуляції активності особистості, здатна з усіх сторін їй допомогти. Музикотерапія має дуже широкі можливості психологічної роботи як з дорослими, так і з дітьми, з нормальним психічним розвитком чи його порушеннями, позаяк вона сприяє розвитку особистості у різноманітних сферах її життя та діяльності, зокрема, в соціальній, емоційній, пізнавальній та інших.

Сучасна політична та суспільна ситуація в Україні, коли в державі війна, є значна кількість тимчасово переміщених осіб, падає соціальний рівень життя людей, у психіці людей постійно присутня внутрішня конфліктна напруга, що підсилює масове відчуття невпевненості та тривоги. Ці події є потужним психологічним та соціальним тиском на українців, а тому уся ця ситуація потребує якісних психологічних втручань.

Музика є невербальним засобом спілкування та незважаючи на рівень розвитку вмінь та навичок в царині музики вона детермінує мотивацію до розвитку, нових знань, а музикотерапевтичні методи й техніки потребують постійного вдосконалення, що напряду залежить від динаміки соціального розвитку сьогодення.

Музикотерапія – це метод психопрофілактики, психотерапії та психокорекції. Окремі науковці стверджують, що музика стимулює когнітивну діяльність та загальну працездатність людини (Штегеманн Т., Фітцтум Є., 2020). Останнім часом

цікавість до музикотерапії зростає, що пояснюється якісним та позитивним впливом музики. Станом на сьогодні музикотерапія – це сплановане та усвідомлене лікування людей з фізичними, психічними, соціальними, інтелектуальними розладами та станами страждань. Метою цього напрямку є пом'якшення чи усунення симптомів, зміни у деструктивних установках і поведінкових проявах, підтримка та відновлення здоров'я.

Музика має здатність виражати всю палітру людських почуттів та настрою, вона віддзеркалює різні стани душі та тіла. Людина з легкістю піддається впливу музики на тілесному та духовному рівнях. Вона не лише знижує рівень стресу на психічному рівні, а й регулює біологічну реакцію, тому застосовується чи супроводжує лікування упродовж всього періоду людства.

До перших розробок питання музичного впливу належать праці кінця XIX ст. Вчені того часу зазначали, що музика, якщо резонує з настроєм людини, справляє сильне враження, і навпаки: музика, що дисгармонійна щодо настрою слухача, зазвичай не до вподоби чи навіть дратує.

Ще у внутрішньоутробному віці дитинка чує різні звуки – це стук маминого серця, її голос та дихання. Вже після народження ці ж звуки, але вже зовні, справляють на дитину заспокійливий вплив, даруючи базову довіру до світу. Музичні заняття для людей з порушеннями емоційної сфери мають ефективний результат. Використовуючи цілісні твори людина переживає деякий емоційний стан, після завершення якого робить поступ на наступний рівень психоемоційних відчуттів. Тут допомога психотерапевта стане в допомозі при різних хворобах, емоційних розладах, пошуках внутрішнього ресурсу, кризових періодах життя тощо.

Вчені Штремель, Фальтермаєр, Зауп, Майрінг (Strehmel, Faltermaier, Saur, Mayring, 2002) виокремлюють три різні типи криз: індивідуальні, суспільні та трансконтинентальні кризи. Типовими збудниками криз індивідуальних є хвороба, втрата, смерть, занепад душевних та фізичних сил, нестача засобів

до повсякденного життя, цькування, образи, обман, втрата соціального статусу та інше.

Суспільство проходить кризу в часі воєнних дій, які призводять до гуманітарної кризи, голоду, насильства, руйнування довкілля. Кризу може спровокувати й масове безробіття, тероризм, інфляція тощо.

Трансконтинентальною кризою може бути глобальне потепління, що може призвести до танення льодовиків, спровокує продовольчу катастрофу та затопить сушу. Чи, до прикладу, може статись масштабна аварія на атомній електростанції (Чорнобиль, 1986), яка не залишила осторонь не лише українські землі, а й зачепила усю Європу. До такого типу криз належать землетруси, потопи, пандемії, фінансові кризи та інше.

Каталізатором кризи також може стати не тільки негативна подія, а й позитивна, до прикладу, стрімка кар'єра, що може приховувати поруч з позитивними моментами й ефект переобтяження.

Отже, слід вчитись розуміти кризу чи критичну подію в її динамічному русі. Бо можливо, що деяка критична подія спровокує динамічну ланцюгову реакцію. До прикладу, професійна криза та хитке звідси становище людини, борги та зниження планки життя може призвести до депресії, втрати емоційного ресурсу, а звідси – соціальних контактів.

Наслідками непропрацьованих криз, що спровоковані життєвими різними подіями, можуть стати відповідно до МКХ-10: гострі стресові реакції (F43.0), посттравматичний стресовий розлад (F43.1), порушення адаптації (F43.2), інші реакції на тяжкий стрес (F43.0), неуточнені реакції на тяжкий стрес (F43.8), різні форми депресії (F43.9) і т.ін. (Filipp, S.-H. & Aumanns, P., 2010).

При роботі з кризами можемо застосовувати дві форми музикотерапії: групову та індивідуальну. Робота може проходити при різній обстановці, проте безумовно буде залежати від ставлення особистості до оточення та стосунку з музикотерапевтом. Обстановка в кімнаті теж повинна сприяти роботі, бути невимушеною та комфортною. Це дасть змогу звільнитись від

емоційних бар'єрів та страхів. Музичний інструмент стає посередником до усього, що оточує особу, а терапевт поступово стає провідником до цього інструменту.

Варто зазначити, що головною метою музикотерапії є не навчання музики та здобуття музичних навичок та вмінь, а застосування музики як засобу розвитку людини, стабілізації та підвищення її емоційного стану, набуття емоційного ресурсу.

Свідомий та обережний підхід до музикотерапевтичних імпровізацій з метою дослідження своєї дієздатності здатне цілком посприяти клієнту зміцнити власну, ніби-то втрачену самоефективність.

Музика стає засобом позбавлення тривоги та фрустрацій, розслаблення. Терапевт повинен намагатись створити атмосферу взаємодовіри, поваги, психічної безпеки (Faltermaier, T., Mayring, P., Saup, W. & Strehmel, P., 2002).

Поки що музикотерапія не може похвалитись новими концепціями в кризових інтервенціях. Це можна пояснити тим, що така кризова інтервенція формувалась на основі психотерапевтичних методик лікування. В Австрії в цьому напрямку є відповідні курси з підвищення кваліфікації психотерапевтів. Чим більше музичних терапевтів будуть працювати в межах приватних практик, то й більшою буде потреба в окремих базових та поглиблених навчальних курсах.

Стабілізація клієнта та набуття ним дієздатності та ресурсності є головною метою терапії та консультаційної підтримки. У таких випадках рекомендацією є активуюча музикотерапія, що сприятиме самоефективності клієнта, а зорієнтована на переживання й афекти психотерапевтична зустріч може бути небезпечною, а тому є в компетенції лиш висококваліфікованих музикотерапевтів.

1. Антонова-Турченко О. Музична психотерапія : посібник-хрестоматія. Київ : ІЗМН, 1997. 260 с.

2. Брусановська А. Ідентичність та самооцінка в контексті музики та музикотерапії. *Психологічні ресурси особистості: соціально-*

психологічний зміст : збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. С. 20–23.

3. Касьян М. В., Шibaєва Р. В. Вплив музичної терапії на дітей з розладами спектру аутизму. *Науковий часопис. Спеціальна психологія*. 2013. С. 292–296.

4. Штегеманн Т., Фітцтум Є. (2020). Практичний посібник з музикотерапії. Ч. 1. Львів : ПП «Видавництво «БОНА». 314 с.

5. Faltermaier, T., Mayring, P., Saup, W. & Strehmel, P. (2002). *Entwicklungspsychologie des Erwachsenenalters* (2. Aufl.). Stuttgart: Kohlhammer.

6. Filipp, S.-H. & Aymanns, P. (2010). *Kritische Lebensereignisse und Lebenskrisen*. Stuttgart: Kohlhammer.

Ю. А. Хатнюк,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ОРГАНАМИ (ПІДРОЗДІЛАМИ) НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Для того, щоб органи (підрозділи) Національної поліції могли ефективно забезпечувати публічний порядок та публічну безпеку в умовах воєнного стану, необхідно щоб дана діяльність була належним чином організована. Для цього, з урахуванням оперативної обстановки, соціальних, політичних та економічних умов, що склалися, необхідно вжити заходів щодо розстановки особового складу поліцейських, забезпечення їх необхідними матеріально-технічними ресурсами, відпрацювати алгоритм дій поліцейських у надзвичайних ситуаціях, які можуть трапитися. У зв'язку з цим потребує уваги

здійснення ретельного планування дій поліцейських у відповідних ситуаціях.

У таких планах визначаються наявні сили та засоби, склад зведеного загону, додаткові сили та засоби, резерви, варіанти посиленого несення служби, підвищена готовність особового складу, бойова готовність, схеми зв'язку, конкретні виконавці й їх обов'язки, календарний графік виконання заходів на той чи інший варіант розвитку особливих подій. До плану додаються оперативні карти, схеми збору особового складу по тривозі, основні та запасні місця дислокації, порядок взаємодії з іншими правоохоронними органами. У плані вказуються також підстави і порядок введення його в дію. Заздалегідь розроблені планові заходи, випробувані на практичних заняттях з особовим складом, максимально наближені до реальної оперативної обстановки, є запорукою ефективної діяльності органів Національної поліції в умовах воєнного стану. Типові плани багаторазового використання дають можливість економити час під час розроблення управлінських рішень, виборі оптимальних варіантів і порядку дій, попередніх розрахунків сил і засобів, підготувати особовий склад до діяльності в умовах воєнного стану [2].

Важливого значення набуває психологічна підготовка особового складу, спеціальна фізична та професійна натренованість і загартованість.

В цілому можна констатувати, що основною метою діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану є підтримання публічного порядку та забезпечення публічної безпеки в умовах введення цього режиму, а також попередження та припинення правопорушень.

Важливість забезпечення публічної безпеки та публічного порядку зумовлена створенням стану захищеності прав і свобод громадян, їх життя та здоров'я, попередженням кримінальних та адміністративних правопорушень, повагою до честі й людської гідності, дотриманням норм суспільної моралі і порядку. При цьому актуальність забезпечення публічної безпеки і публічного порядку сьогодні значно підвищується

в умовах широкомасштабної військової агресії російської федерації на практично всій території України, яка стала результатом восьмирічних гібридних військових дій в окремих районах Донецької і Луганської областей, у зв'язку з чим 24 лютого 2022 р. Указом Президента України було введено воєнний стан на всій території держави, який установлює особливий правовий режим, спрямований на відвернення загрози, відсіч збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності.

В умовах дії правового режиму воєнного стану під час забезпечення публічної безпеки і порядку на уповноважені органи та підрозділи Національної поліції покладаються особливі вимоги щодо несення служби. До таких особливостей, наприклад, відносяться несення служби щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час комендантського часу, в умовах активних бойових дій під час звільнення окупованих територій; на блокпостах; виявлення та знешкодження диверсійно-розвідувальних груп ворога; під час взаємодії з підрозділами Національної гвардії України та добровольчими формуваннями територіальної громади тощо. Усе це вимагає належного ефективного управління та координації щодо алгоритмів дій у певних ситуаціях, розрахунку сил та засобів, матеріально-технічного забезпечення тощо [3, с. 224].

До основних завдань діяльності Національної поліції у зазначених умовах можна віднести такі: попередження, припинення та ліквідація групових порушень публічного порядку та масових заворушень; забезпечення посиленої охорони особливо важливих та інших об'єктів; забезпечення публічного порядку та публічної безпеки; участь у рятуванні людей та надання їм допомоги; забезпечення охорони майна, яке залишилося без догляду та ін.

Низку особливостей забезпечення публічної безпеки і публічного порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану передбачено Постановою Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів

правового режиму воєнного стану» від 08.07.2020 № 573, яка окрім питань взаємодії з іншими правоохоронними органами закріплює права патрулів під час дії комендантської години, а саме:

1) затримувати і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;

2) перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, або паспортні документи іноземця, особи без громадянства, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться;

3) вилучати в осіб предмети, які є знаряддям, засобом або предметом правопорушення, і передавати їх органам або підрозділам Національної поліції;

4) тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуювати транспортні засоби;

5) входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб;

6) використовувати зі службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, що належать особам (за їх згодою), підприємствам, установам і організаціям, за винятком транспортних засобів іноземних консульських установ чи представництв

міжнародних організацій, для запобігання вчиненню кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочину або для доставки до лікувальних закладів осіб, які потребують медичної допомоги, проїзду до місця злочину;

7) застосовувати відповідно до законодавства заходи фізичного впливу, зброю і спеціальні засоби [4].

Отже, поліцейські, які виконують обов'язки з охорони публічного порядку та публічної безпеки в умовах воєнного стану, мають знати організацію і тактику діяльності правоохоронних відомств у таких умовах, завдання, функції, форми і методи діяльності поліції, рішення місцевих органів влади з питань охорони публічного порядку, чинне законодавство, зокрема те, яке регламентує дії поліції та інших правоохоронних структур в умовах режиму воєнного стану. Тобто надзвичайна складність забезпечення публічного порядку та публічної безпеки в умовах воєнного стану вимагає високої професійної підготовки працівників поліції. Дії поліцейських в умовах воєнного стану повинні бути юридично грамотними, сприйматися громадянами, чий права та свободи обмежуються, як справедливі та законні.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

2. Ковалів М. В., Іваха В. О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnulpurn_2016_837_12.

3. Афонін Д. С., Боксгорн А. В. Особливості забезпечення публічної безпеки і порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 224–230. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.39>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 08.07.2020 № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-p#Text>.

У. О. Цмоць,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

МУСТАФА ДЖЕМІЛЄВ: ПІВСТОЛІТТЯ БОРОТЬБИ

Новітня історія кримськотатарського народу – це історія боротьби за виживання нації. Роки мирного життя кримських татар перекреслювались десятиліттями репресій і депортацій. Повернення на Батьківщину, в Крим, чергувалося з примусовим або вимушеним переселенням у росію, країни Середньої Азії або Османську імперію. Боротьба за державність, розпочавшись 1783 року – року захоплення, а згодом анексії Кримського ханства росією, триває дотепер.

Кримськотатарський народ знав багато яскравих і сильних особистостей, які в різні роки доводили його автохтонність та обстоювали національну ідею й державність. Ісмаїл Гаспринський, просвітник-реформатор, який поєднав традиційну духовність з демократичними традиціями та передовими досягненнями європейської культури, Номан Челібіджан і Джафер Сейдамет, громадські діячі, лідери та ідеологи національно-визвольного руху кримських татар, учасники першого Курултаю, Амет-Хан Султан, льотчик, герой війни, випробував 50 різновидів літальних апаратів, обстоював кримськотатарську ідентичність, Рефат Чубаров, громадський діяч, голова Менджлісу, та багато інших представників кримськотатарського народу боронили і боронять права своєї нації. Одним з них є наш сучасник, політичний діяч, правозахисник і багаторічний політ'язень радянського режиму – Мустафа Джемілев (Абдул-джеміль).

Біографія Джемілева віддзеркалює воєнний та поствоєнний періоди життя його народу. Народжений за півроку до депортації кримських татар (13 листопада 1943 р.), немовлям був

примусово вивезений з родиною в Узбекистан. Не зміг вступити до обраного вишу (Середньоазійський державний університет) через заборону представникам кримських татар вступати до престижних закладів вищої освіти. А вступивши в інший заклад (Ташкентський інститут інженерів іригації та механізації сільського господарства), не зміг його закінчити, оскільки був відрахований з політичних мотивів (участь у кримськотатарському русі та розповсюдження забороненої режимом літератури). В ті роки кримські татари були обмежені в правах не лише щодо вступу до вишів: заклеювані статусом спецпереселенців, вони не могли вільно пересуватися країною.

Із 16-ти років Джемілев стає учасником протестних рухів. Спершу як член Спілки кримськотатарської молоді, згодом – як один із засновників Союзу кримськотатарської молоді в Ташкенті. З 1966 р. – політичний ув'язнений, 15 років провів у в'язниці за поширення антирадянських поглядів; засуджений 7 разів: в 1966–1967, 1969–1972, 1974–1975, 1975–1976, 1979–1982, 1983–1986 рр. Оголосив 303-денне голодування в Омській в'язниці. Звільнений в 1986 р. [1].

За «сухими» цифрами криються роки запеклого протистояння репресивній системі, звинувачення, суди, додаткові терміни ув'язнення, додані за три дні до звільнення, відчай і надія. Ці роки зводять Джемілева з низкою радянських і українських дисидентів. Дуже вагомою постаттю серед них став генерал Петро Григоренко. Уродженець Запорізької області, був професійним кадровим офіцером вищої ланки, знав «систему» зсередини, був її частиною, проте активно їй протистояв. «Радянський офіцер, комуніст, антисталініст, жертва каральної психіатрії, захисник і друг кримськотатарського народу – усе це можна сказати про генерала Петра Григоренка» [2].

Певний час Джемілев проживав у будинку Григоренка, студіював його бібліотеку, знайомився з однодумцями-дисидентами, серед яких харків'янин Генріх Алтунян та киянин Леонід Плющ і спільно з якими створив першу в СРСР громадську асоціацію «Ініціативна група за захист прав людини в СРСР». Учасники асоціації прагнули висвітлювати факти пору-

шення прав людини в Країні Рад шляхом поширення відкритих листів і звернень. Однак були затримані і отримали терміни ув'язнення. Нині ми називаємо цих представників інтелігенції шестидесятниками. Вони кинули виклик радянській системі, мали чітку громадянську позицію і обстоювали національну ідентичність. Доля звела Джемілева з українськими шестидесятниками. Згодом, уже в 1980 рр., на засланні в Якутії відбулося знайомство з В'ячеславом Чорноволом. Їхнє спілкування продовжувалося аж до трагічної загибелі Чорновола.

Повернення Джемілева до Криму відбулося у 1989 р. Це був час докорінних змін у радянському суспільстві, перебудова, гласність. Однак «прописку» кримським татарам не давали. Люди купували будинки, заселялися, жили якийсь час, а потім намагалися отримати прописку. «За 4 роки половина всіх радянських кримських татар (250 тис.) повернулася додому. Для представлення інтересів народу перед владою та в іноземних організаціях 1991 р. було утворено Меджліс кримськотатарського народу» [3]. Його головою був обраний Мустафа Джемілев. Курултай 6 червня 1991 р. був першим після 1917 р. На посаді голови Джемілев перебував до 2013 р. Із 1998 р. громадський діяч обирається до Верховної Ради України, працює в комітетах і підкомітетах. Представляє інтереси кримськотатарського народу дотепер.

2014 – поворотний рік в історії Української держави. Революція Гідності з кров'ю виборолала проєвропейський шлях України. Однак через анексію Криму росією кримські татари знову опинилися в узалежненому від загарбників становищі. Почався новий виток їхньої історії – час масових репресій та переслідувань корінного народу: незаконні обшуки, викрадення, необґрунтовані арешти, заборона діяльності представницьких органів, дискредитація лідерів та, зрештою, розкол суспільства. За проукраїнську позицію Джемілеву заборонили в'їзд до рідного дому. 3 травня 2014 року відбувся прорив активістами адміністративного кордону України і її окупованої частини. Демонструючи непокору окупантам, кримські татари приїхали на зустріч зі своїм лідером – Мустафою Джемілевим. А в його

біографії розпочався новий етап боротьби за виживання своєї нації. Джемільєв працює в Верховній Раді, виступає на площадках «Кримської платформи», звертається до тюркських народів, заручається підтримкою міжнародної спільноти і вірить, що кримськотатарський народ у недалекому майбутньому вітатиме звільнення і деокупацію Криму та відновлення мирного життя в Українській державі.

1. Джемільєв Мустафа Абдулджеміль. *Слово і діло*. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/persony/dzhemiliev-mustafa-abduldzhemil>.

2. Генерал Петро Григоренко: постаті в історії України. *#Букви*. 2021. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/general-petro-grigorenko-postati-v-istorii-ukraini/>.

3. Кримські татари: історія, культура, звичаї, традиції, обряди. *Віртуальний бібліографічний список*. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/virt-exhibition/krimski-tatari-istoriya-kultura>.

В. М. Шевчук,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри криміналістики
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого),
провідний науковий співробітник
(НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України)

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасний стан злочинності в Україні та її динаміка під час війни значно вплинули на зміну пріоритетів завдань криміналістики та особливості формування і застосування криміналістичних знань. Інформатизація соціального середовища призвела до «технологізації» криміналістики, розроблення і впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій [1, с. 83]. У воєнних реаліях сьогодення гостро постає питання про підвищення ефективності розслідування сучасної злочинності, у тому числі й воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, кіберзлочинів за допомогою цифрових технологій.

Сьогодні в реаліях воєнних та глобальних загроз усі практики у сфері міжнародного кримінального правосуддя повинні покращувати своє технічне розуміння новітніх цифрових технологій і повинні культивувати глибше сучасне розуміння застосування того, як соціальні мережі, геолокації, розмови мобільного зв'язку, коп'ютерна інформація та інші цифрові сліди й комунікації використовуються в зонах проведення воєнних дій [2, с. 335].

Зважаючи на воєнну агресію російських військ на території України та вчинення ними масових вбивств, гвалтувань, мародерства, сьогодні гостро постає проблема збирання доказів цих злочинів. Це потребує активізації та поширення засто-

сування цифрових технологій при виявленні, документуванні та розслідуванні воєнних злочинів, злочинів агресії, злочинів проти національної безпеки України, злочинів проти дітей [3, с. 45–56].

За офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора серед злочинів, вчинених в період повномасштабного вторгнення РФ, найпоширенішими є такі: а) злочини агресії та воєнні злочини – зареєстровано (станом на 10.02.2023 р.) – 68893 злочинів; б) злочинам проти національної безпеки – 16797 злочинів; в) злочини проти дітей (без повного врахування з місць активних військових дій) – загинули 461 дітей, поранено 922 дітей; 4) магістральна справа щодо агресії РФ – 627 підозрюваних представники військовополітичного керівництва РФ (військове командування, посадовці, міністри, депутати, керівники правоохоронних органів та ін.) [4].

Вбачається, що у сучасному світі практично вся діяльність людини, у тому числі і злочинців, супроводжується своєрідною «слідовою картиною», серед якої особливе місце набувають *цифрові сліди*, як важливе джерело криміналістично-значущої інформації. Саме цифрові, а не електронні сліди на сьогоднішній день становлять основу доказової бази під час розслідування кримінальних правопорушень. У цифрових слідах, незважаючи на форму зберігання інформації, що постійно змінюється, залишається незмінним одне – це цифрове кодування цієї інформації, що отримало доволі широке застосування, замінивши аналоговий сигнал. Саме зважаючи на ці аргументи, сьогодні варто говорити саме про цифрові сліди, що залишаються у віртуальному просторі.

В Україні криміналістика та судова експертиза мають європейський вектор розвитку. Європейські підходи виявляються й у застосуванні стандартів доказування під час кримінального провадження [5]. За таких обставини зараз можна говорити про активізацію тенденцій формування та застосування нового наукового напрямку – *цифрової криміналістики* (Digital Criminalistics) [6, с. 31–37].

У спеціальній літературі існують різні підходи до визначення поняття цифрової криміналістики та її місця у системі криміналістики та судових наук. Одні науковці вказують, що цифрова криміналістика – це окрема галузь судових наук, яка являє собою систему наукових методів дослідження цифрових доказів з метою сприяння виявленню та розслідуванню кримінальних правопорушень[7]. Інші зазначають, що цифрова криміналістика має відношення до процесу збору, отримання, збереження, аналізу та подання електронних (цифрових) з метою отримання оперативно-розшукових відомостей, доказової інформації і здійснення розслідування та кримінального переслідування по відношенню до різних видів кримінальних правопорушень[8, с. 179], включаючи кіберзлочини та воєнні злочини. В деяких джерелах вказується, що цифрова криміналістика має відношення до процесу збирання, отримання, збереження, аналізу та подання електронних (цифрових) доказів у досудовому та судовому провадженні. Тому цифрова криміналістика може складати стратегічний напрямок у розвитку криміналістичної науки [9, с. 73–77].

З огляду на викладене, на наш погляд, предмет цифрової криміналістики становлять закономірності виявлення, фіксації, попереднього дослідження, використання комп'ютерної інформації, цифрових слідів та засобів їх оброблення з метою вирішення завдань виявлення, розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень, а також розроблення на цих знаннях закономірностей технічних засобів, прийомів, методичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням у цифровому просторі. Отже, *цифрова криміналістики* – це галузь криміналістики, яка займається вивченням закономірностей виникнення і використання цифрових слідів та розроблення на знанні цих закономірностей технічних засобів, прийомів та методів щодо виявлення, фіксації, вилучення та дослідження цифрової інформації (доказів) й засобів її оброблення з метою розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень [10, с. 146–150].

В умовах воєнної агресії РФ проти України традиційні криміналістичні засоби та форми збирання доказів воєнних злочинів можуть працювати обмежено через небезпеку для всіх учасників слідчих (розшукових) дій, а також через неможливість безпосереднього доступу до місця події. Тому виникає потреба у застосуванні інструментів цифрової криміналістики.

Сучасні можливості розслідування воєнних злочинів дозволяють визначити джерел цифрової інформації, які визначають напрями збирання та дослідження цифрових слідів, до яких можна віднести: отримання інформації з мобільних пристроїв вилучених телефонів в учасників кримінального провадження; отримання інформації з персональних комп'ютерів фізичних та юридичних осіб; отримання інформації із серверів та інших накопичувачів інформації в організаціях та установах; отримання інформації щодо радіочастотних ідентифікаторів, GPS-трекерів, датчиків, стаціонарним і мобільним вимірювальним пристроям з використанням систем геопозиціонування, відеоспостереження та позиціонування; отримання інформації з мережевих сервісів, що встановлюють голосовий та відеозв'язок між комп'ютерами через інтернет, такі як ICQ, Skype, WhatsApp, Viber, Telegram та інші; отримання інформації з банківських систем на відповідних цифрових носіях (SD-диски, флеш-картки та ін.); отримання інформації від стільникових операторів зв'язку щодо деталізації абонентського зв'язку та встановлення місцезнаходження абонента з геолокації; отримання інформації з камер відеоспостереження різних комерційних та державних структур; отримання інформації з вилучених у учасників кримінального провадження фотоапаратів та відеокамер.

Не менш важливий зв'язок використання спеціальних знань при збирання цифрових слідів, визначення можливостей судово-експертних досліджень, оцінки та використання результатів експертиз у доказуванні та трансформації компетенцій судових експертів з більшості різновидів судових експертиз за доби цифрових технологій. В даний час об'єкти в цифровому вигляді надходять на експертизу, як на окремих носіях інфор-

мації, так і на комп'ютерних системах. Тому для законного отримання цифрових слідів необхідне використання відповідних спеціальних знань, а також проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи.

Вбачається, що застосування технологій штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики є закономірним етапом розвитку й формування сучасних криміналістичних знань, який передбачає впровадження цифрових технологій у різні галузі криміналістичної науки, судової експертології та юридичної практики. В реаліях сьогодення необхідно актуалізувати розроблення проблематики цифрової криміналістики. При цьому особливу увагу треба звернути на підвищення ролі криміналістичної дидактики [11, с. 12–26], зокрема, криміналістичну підготовку слідчих, прокурорів, судів, детективів, слідчих-криміналістів, судових експертів у сфері цифрових технологій. Актуальним нині є започаткування нової професії та здійснення підготовки *цифрового криміналіста*. Сучасна парадигма криміналістики повинна бути спрямована на подальший розвиток та формування цифрової криміналістики для ефективного вирішення нових завдань в умовах воєнного стану та процесів цифровізації суспільства. Сьогодні постало питання формування нової галузі знань – цифрової криміналістики як стратегічного напрямку розвитку сучасної криміналістики як європейської науки.

1. Шепітько В. Ю. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні – шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*. 2022. № 2. С. 76–90.

2. Freeman, L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*, 2018, 41 (2), 284–336. С. 335.

3. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6.

4. Website of the Office of the Attorney General Ukraine. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

5. Шевчук В. М. Європейський вектор розвитку сучасної криміналістики. *Адаптація правової системи України до права Європейського сою-*

зу: *теоретичні та практичні аспекти* : VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 29.09.2022 р.). Полтава: Полтавський юрид. ін-т, 2022. С. 325–327.

6. Латиш К. *Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій*. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika*: XVIII, 2022. Т. 18. С. 31–37.

7. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 283–294.

8. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. № (1). С. 176–180.

9. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations*: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. Pp. 73–77.

10. Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: формування та роль у забезпеченні безпекового середовища України. *Нова архітектура безпекового середовища України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 грудня 2022 р.). Харків : Юрайт, 2022. С. 146–150.

11. Malewski, H., Kurapka, V.E., Tamelé, I. (2021). Motivation and expectations of students-animportant factorin theimplementation of the new bachelor's degreeprogram «Law and Criminalistics. *The Criminalist of the First Printing*. 2021. № 21. P. 12–26.

С. О. Шульгін,
кандидат юридичних наук,
прокурор Департаменту нагляду
за додержанням законів органами
Державного бюро розслідувань
(Офіс Генерального прокурора)

КЛОПОТАННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Кримінальному процесу України уже тривалий період відомий інститут заочного кримінального провадження (*in absentia*), однак залежно від суспільно-політичної обстановки у країні він зазнавав законодавчих змін та був предметом дослідження науковців.

Особлива увага цьому інституту почала приділятися після початку повномасштабного вторгнення російський військ на територію України, оскільки в умовах війни в рази зросла кількість злочинів, покарання за які неможливо реалізувати без інституту заочного кримінального провадження.

Враховуючи значну кількість кримінальних правопорушень, визначених у ч. 2 ст. 297-1 КПК, за вчинення яких можливе здійснення спеціального досудового розслідування та судового розгляду, можна стверджувати, що кожен орган досудового розслідування стикається із застосуванням положень, що у свою чергу посилює навантаження і на судову систему України.

Проблемам здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного/обвинуваченого приділено чималу увагу. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили І. Гловюк, О. Меленко, С. Шаренко, О. Шило, Д. Шумейко та інші науковці.

Незважаючи та глибину проведених досліджень, деякі проблеми правозастосування, у тому числі які виникли у результаті внесення численних законодавчих змін, потребують додаткового аналізу.

Метою цієї роботи є вивчення та аналіз проблемних питань, які виникають з поданням прокурором клопотання про здійснення спеціального судового провадження (далі – ССП), як невід’ємної частини здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого.

Якщо аналізувати інститут заочного кримінального провадження, варто відзначити, що його застосуванню на стадії досудового розслідування присвячено цілу Главу, однак її зміст є вкрай лаконічним і встановлені в ній особливості по суті, обмежуються порядком розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення такого досудового розслідування та порядком вручення процесуальних документів підозрюваному [6, с. 62]. Інша ж ситуація із застосуванням ССП у стадії судового розгляду.

З аналізу Глави 27 КПК можна зробити висновок, що законодавець не передбачив можливості проведення підготовчого судового засідання за відсутності обвинуваченого та ухвалення рішення про здійснення спеціального судового провадження.

Приєднуємось до думки О. В. Баєвої яка підготовче судове провадження пропонує визначити як самостійну стадію кримінального судочинства, з якої розпочинається судове провадження у першій інстанції, і яка полягає в тому, що суд у визначеному законом порядку, шляхом проведення підготовчого засідання за участю учасників судового провадження, на основі дослідження процесуальних документів, з’ясування позицій учасників кримінального провадження вирішує його по суті [1, с. 232].

Значення цієї стадії кримінального провадження не слід недооцінювати, вважаючи її формальною процедурою. Процесуальні дії, які відбуваються під час підготовчого провадження дають можливість забезпечити дотримання розумних строків кримінального провадження, а також повноти та неупередженості судового розгляду [4, с. 288].

Таким чином, вважаємо варто підтримати думку Д. С. Шумейка, який вважає, доцільним здійснювати розгляд клопотання про здійснення ССП під час підготовчого прова-

дження [7, с. 286]. Аналогічним чином також рухається і судова практика. Проаналізовані нами понад 50 ухвал судів свідчать, що суди постановляють ухвали про ССП сама на цій стадії.

При цьому у підготовчому судовому засіданні рішення про здійснення ССП може увалюватись у випадку закінчення досудового розслідування за правилами *in absentia*, або «вибуття» обвинуваченого з кримінального провадження, зокрема шляхом прийняття рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

З огляду на викладене вважаємо, що клопотання про здійснення ССП може бути заявлене не тільки під час підготовчого судового засідання, а й на стадії судового розгляду, під час провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Такий підхід, зокрема, підтримано в ухвалі Чернівецького апеляційного суду від 08.02.2021 (справа № 725/5785/14-к; провадження № 11-кп/822/2/21) [5].

Як слушно зазначає, І.В. Гловюк у системі кримінально-процесуальних проваджень кримінальне провадження *in absentia* займає особливе місце, оскільки характеризується одночасно і спрощенням, і ускладненням кримінально-процесуальної форми [2, с. 22].

Однак, на наш погляд, міжнародні гарантії кримінального провадження *in absentia* є занадто високими для їх дотримання Україною в умовах війни. Практика показує, що переважна більшість осіб, стосовно яких здійснюється ССП, переходять на території російської федерації, або тимчасово окупованій території України. Оскільки країна-агресор ще з 2014 року фактично не виконує свої зобов'язання перед Україною у сфері міжнародно-правового співробітництва, а з 24.02.2023 ці відносини взагалі припинені. Тому доведення до відому особи тієї обставини, що відносно неї здійснюється кримінальне переслідування в Україні є фактично не можливим. Жодна Європейська інституція не досліджувала можливості забезпечення таких гарантій між країнами, які перебувають у стані війни.

Як і будь-яка кримінальна процесуальна діяльність, обставини здійснення ССП підлягають доказуванню. Відповідно,

загальний локальний предмет доказування (на основі положень глави 24-1 КПК) містить умови, підстави та відповідність змісту клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування вимогам, визначеним у ст. 297-2 КПК. До таких підстав слід віднести наявність достатніх даних, що підозрюваний переховується з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Так, відповідно до ч. 5 ст. 139 КПК ухилення від явки на виклик (без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи ССП. Тобто необхідно довести, чи було здійснено виклики належним чином не менш ніж три рази, і що підозрюваний не прибув на виклик без поважних причин; дані про оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук [3, с. 21].

Однак, на наш погляд, локальний предмет доказування у ССП має свою специфіку та впливає на загальний предмет доказування у кримінальному провадженні. Так, недотримання процесуальної форми *in absentia* як спеціального досудового розслідування так і ССП вказує на неможливість постановлення обвинувального вироку за відсутності обвинуваченого. Тому доведення цієї процедури включається до загального предмету доказування.

На наш погляд, для покращення практики застосування потребує законодавчого закріплення можливість заявлення клопотання про здійснення ССП на стадії підготовчого судового засідання та призначення ССП на підставі обвинувального акту.

У підготовчому судовому засіданні, окрім інших обставин, прокурор повинен довести факт надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування, чим підтвердити, що воно було завершено у визначений законом спосіб (дотримано процесуальну форму притягнення особи до кримінальної відповідальності та пред'явлення їй обвинувачення шляхом складання обвинувального акту та його вручення захиснику).

Клопотання про здійснення ССП може бути заявлено також і у стадії судового розгляду, у тому числі судах апеляційної та касаційної інстанції, за умови вибуття обвинуваченого з участі у одній із них.

1. Баєва О. В. Вирішення питання щодо запобіжних заходів під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні України. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/152490 (дата звернення 20.02.2023).

2. Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) у системі кримінального провадження України. *Право України*. 2015. № 7. С. 16–25.

3. Гловюк І. В., Стоянов М. М. Особливості доказування у спеціальному досудовому розслідуванні: окремі питання. *Право України*. 2017. № 12. С. 19–26.

4. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 286–289.

5. Ухвала Чернівецького апеляційного суду від 08.02.2021 (справа № 725/5785/14-к; провадження № 11-кп/822/2/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94694025> (дата звернення 20.02.2023).

6. Шаренко С., Шило О. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання. *Право України*. 2015. № 7. С. 58–65.

7. Шумейко Д. С. Теоретико-правові та практичні засади здійснення спеціального кримінального провадження в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2021. 472 с.

ЗМІСТ

Благута Роман

Висновки та уроки війни в Україні (рік стрімких реформ у сфері права) (вітальне слово).....	3
---	---

Авраменко А. О.

Невротичний перфекціонізм проти нарцисичного перфекціонізму.....	9
---	---

Балобанова Д. О.

Щодо визначення воєнних злочинів у чинному законодавстві та проєкті КК України.....	14
---	----

Барабаш О. О.

Фактори запобігання відхильній поведінці військовослужбовців під час війни: національний та міжнародний досвід.....	19
---	----

Басараб С. А.

Юридико-психологічні чинники психологічної підготовки слідчих Національної поліції України до взаємодії з постраждалими від воєнних злочинів.....	24
--	----

Бондар В. В.

Про необхідність вдосконалення деяких нормативних актів, за недотримання вимог яких передбачено адміністративну відповідальність, шляхом затвердження зразків процесуальних документів.....	29
---	----

Броневицька О. М.

Проблемні питання відповідальності за окремі міжнародні злочини: очікування суспільства і реальність.....	35
---	----

Бурда С. Я.

Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану: особливості конструкції об'єктивної сторони.....	42
---	----

Висоцька І. Б.

Оцінка впливу війни на економіку України.....	46
--	----

Войтенко А. Б.

Міжнародні та національні стандарти оцінки політичної нейтральності прокурорів у сучасних умовах.....	50
---	----

Гарькавець С. О.

До проблеми подолання наслідків воєнної агресії в Україні: соціально-психологічний аспект.....	56
--	----

Гілецька О. І.

Збирання доказів під час досудового розслідування в умовах воєнного стану.....	59
---	----

Гловюк І. В.

Французький досвід універсальної юрисдикції: уроки для України.....	64
--	----

Гурковська К. А., Фотіна Д. М.

Діяльність дільничного офіцера поліції та поліцейського офіцера громади в умовах воєнного стану.....	70
--	----

Дідик Н. І.

Основні завдання та напрями діяльності Національної поліції під час воєнного стану в Україні.....	74
---	----

Католик Г. В.

Аналіз проблем ПТСР в Україні на тлі повномасштабної війни в країні: наукові розвідки закордонних незалежних дослідників.....	78
---	----

Кірієнко Т. П.

Прояв права людини на безпеку в безпечових середовищах.....	82
--	----

Кісіль З. Р.

До питання формування психологічних та педагогічних основ антитерористичної компетентності співробітників сил безпеки та оборони України.....	86
--	----

Ковальчук В. П.

Безпечова архітектура деокупованих територій: окремі аспекти.....	90
--	----

Ковальчук О. В.

Акомодація внутрішньо переміщених осіб.....	95
---	----

Кресін О. В.

Доктрина міжнародного права про характер резолюцій Генеральної Асамблеї ООН.....	105
---	-----

Легка А. І., Журавська Т. А.

Досвід соціально-психологічної роботи з внутрішньо переміщеними особами.....	113
---	-----

Луценко Ю. В., Тарасюк А. В.

Сучасні проблеми протидії організованим злочинності в контексті міграційної політики держави.....	116
---	-----

Луцький Т. М.

Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.....	123
--	-----

Лялюк Ю. Р.

Психологічні ресурси фахівців сил безпеки
та оборони як чинник подолання
напружених ситуацій.....129

Максимовська С. С.

Закінчення дізнання в умовах воєнного
стану.....134

Мармура О. З.

Колізії норм про відповідальність
за колабораційну діяльність за Кримінальним
кодексом України.....139

Медицький І. Б.

До питання суб'єкта кримінального
правопорушення, передбаченого ст. 111-1
КК України.....145

Мельник Н. В.

Волонтерство як ключовий фактор протистояння
агресору.....151

Мороз Оксана

Взаємодія підрозділів поліції превентивної
діяльності з населенням на засадах партнерства,
зокрема в умовах воєнного стану.....155

Острогляд О. В.

Кримінальна відповідальність за вчинення
воєнних кримінальних правопорушень та інших
діянь, пов'язаних з воєнним станом
(недоліки законодавчого регулювання).....162

Осьодло Василь, Алієв Роман

Актуальні проблеми правового регулювання
захисту цивільних осіб в умовах
російсько-української війни.....168

Панченко О. О.

Верховенство права як чинник
подолання правового нігілізму під час воєнної
агресії.....174

Пасєка О. Ф.

Проблемні аспекти кваліфікації державної зради в умовах воєнного стану	178
---	-----

Перетятко С. А., Марко С. І.

Особливості взаємодії уповноважених суб'єктів на початковому етапі розслідування незаконного виготовлення, переробки чи ремонту вогнепальної зброї.....	182
--	-----

Повалена М. В.

Євроінтеграційні кроки України в умовах війни	186
---	-----

Полійовська М. Т.

Поняття та значення «працівник правоохоронного органу»	191
---	-----

Рудий Н. Я.

Рашизм як різновид фашизму ХХІ ст.	195
---	-----

Сабанюк Т. Р.

Організація взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами під час виявлення та розслідування умисних вбивств в умовах воєнного стану.....	201
--	-----

Савайда О. І.

Ментально-правові чинники українського народу в подоланні військової агресії.....	205
--	-----

Смутчак З. В.

Проблема адаптації внутрішньо переміщених осіб та їх інтеграції в територіальних громадах.....	208
--	-----

Стецюк Н. В.

Феномен українського волонтерства (історичні та теоретико-правові аспекти)	212
---	-----

Федіна Н. В.

Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах воєнного стану.....	217
--	-----

Федчук О. В.

Музикотерапія у контексті актуалізації емоційного ресурсу особистості у її кризові періоди.....	221
--	-----

Хатнюк Ю. А.

Особливості забезпечення публічної безпеки та публічного порядку органами (підрозділами) Національної поліції під час воєнного стану.....	226
---	-----

Цмоць У. О.

Мустафа Джемільев: півстоліття боротьби.....	231
--	-----

Шевчук В. М.

Використання інструментів цифрової криміналістики у розслідуванні воєнних злочинів.....	235
--	-----

Шульгін С. О.

Клопотання про здійснення спеціального судового розгляду: проблеми правового регулювання та застосування.....	241
---	-----

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІЙНА В УКРАЇНІ:
ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ
ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ

Збірник тез
Міжнародного круглого столу

23 лютого 2023 року

Опубліковано в авторській редакції

Макетування *Надія Лесь*

Підписано до друку 04.04.2023.
Формат 60×84/16. Умовн.-друк. арк. 14,65.
Зам. № 14-23.

Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.